G.N.IBRAGIMOVA, D.A.CHORIYEVA

MAKTABGACHA TA'LIMDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

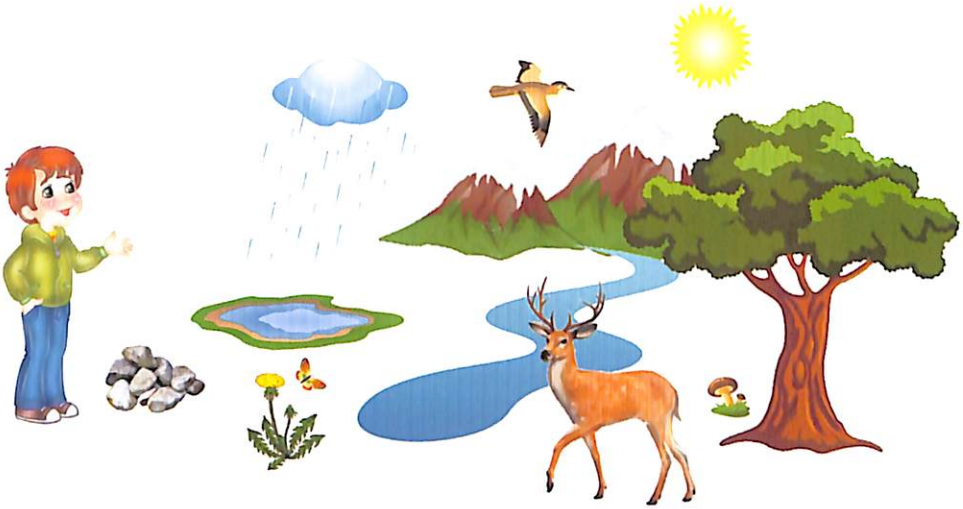

Kitob quyidagi ko'rsatilgan muddatda topshirilishi shart

Oldingi foydalanishlar miqdori_____	

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

G.N.Ibragimova, D.A.Choriyeva

MAKTABGACHA TA’LIMDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

4-kurs talabalari uchun o‘quv qo‘llanma

Toshkent
“Innovatsiya-Ziyo”
2021

UDK: 373.8
BBK: 74.200/327
R 95

G.N.Ibragimova, D.A.Choriyeva
Maktabgacha ta'limda pedagogik diagnostika /o'quv qo'llanma/. – Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2021, 122 bet.

Ushbu o'quv qo'llanma Oliy ta'lim tizimida ta'limiy-tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishga, amalga oshirilayotgan o'quv faoliyatining qaysi tarkibiy qismlari shakllantirilganligini, shakllangan o'quv faoliyati eng samarali o'quv faoliyatidan foydalanishda, topshiriqni bajarish, harakatni bajarish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni tanlash va o'quv materiallarini bolalar tomonidan o'zlashtirilishi sifatini aniqlashga imkon beradi. O`quv qo`llanma tarbiyachiga bolaning qiyinchiliklarining tabiatini aniqlashga va ularning sabablarini aniqlashga imkon beradi. Bu bola va tarbiyachi faoliyatini tartibga solishni ta'minlaydigan o'quv jarayonining rivojlanishini ta'minlaydi. Topshiriqlarni bajarishda duch kelgan qiyinchiliklarning xususiyatini anglab, bolalarning doimiy xatolarining sabablarini aniqlash va aniqlangan sabablarni bartaraf etish usullarini qo`llashga yordam beradi. Pedagog - tarbiyachi pedagogik diagnostika usulidan foydalanib, o'zi olib boradigan o'quv jarayonining rivojlanish samarasini aniqlay oladi. Diagnostik vazifalar bolalarga nostandart topshiriqning ma'nosini tushunish, mustaqil ravishda yangi harakat usulini topish, tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash, umumlashtirish kabi shakllantirilishi kerak.

Mazkur o'quv qo'llanmadan pedagogika ta'lim yo'nalishidagi oliy ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan professor–o'qituvchilar, hamda talabalar keng foydalanish mumkin.

Mas'ul muharrir:
Akramov Abdumalik Abdumutalovich
Pedagogika fanlari doktori

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy-metodik Kengashining 2020- yil 28- dekabrdagi 676-sonli buyrug`iga asosan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-6793-1-5

© Ibragimova G. va boshq., 2021.
© "Innovatsiya-Ziyo", 2021.

KIRISH

Ta'lim va tarbiya maqsadlarini tanlashda, birlamchi tashxis qo'yish va maqbul qarorlarni qabul qilish uchun aniq imkoniyatlarni yaratishga imkon beradigan pedagogik-psixologik so'zlashuvlar birinchi darajali ahamiyatga ega bo'ladi.

Maktabgacha ta`limdagi zamonaviy tarbiyaviy ish tizimini takomillashtirish uchun ilk ta'lim maqsadi va vazifalarini diagnostik shakllantirish bo'lishi kerak. Ushbu element hozirgi paytda tizimdagi eng zaif bo`lib, avvaldan hal qilinmasdan va tashxis qo'yish uchun maqsad qo'ymasdan hal qilinishi mumkin bo'lgan barcha muammolarni keltirib chiqaradi.

Pedagogik diagnostika - bu shaxsning individual psixologik xususiyatlarini aniqlash va o'lchash usullarini ishlab chiqadigan psixologiya fanining sohasidir.

Pedagogik diagnostika differensial psixologiya ilmiy nazariyalariga va testlarni tuzishning matematik texnologiyasiga (psixometriya) tayanadigan integral ilmiy va texnologik intizom vazifasini bajaradi, natijada aniq amaliy muammolarni hal qilish uchun o'ziga xos psixodiagnostik usullarning repertuarini ishlab chiqadi va ishlatadi.

Pedagogik diagnostika ba'zi sifatlarni o'lchashga, shu asosda tashxis qo'yishga, o'rganilayotgan xususiyatlarning jiddiyligi jihatidan bu mavzuni boshqalar orasida egallashiga yordam beradi.

Diagnostika - bu ta'limning maqsad va vazifalarini ishlab chiqishning umumiy talabidir. Bu maqsadlarni aniq belgilashni, ularni aniqlash, o'lchash va baholash usullarini anglatadi. Agar diagnostika maqsadiga bo'lgan talab bajarilmasa, maqsad elementi pedagogik tizimni takomillashtirish uchun tizimli ahamiyatga ega bo'lolmaydi.

Pedagogik fikrlash tarbiyachining kasbiy fikrlash qobiliyati sifatida shakllanadi, bu esa jarayonni tushunish, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, baholash, pedagogik, psixologik va

DENOV TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA INSTITUTI ARM
№ 27857

diagnostik tahlil natijalarini yaratish, metodik kashfiyotlar qilish, bolalarni faol o'qitish imkonini beradi.

Pedagogik diagnostikaning yaxlitligi, chuqurligi va murakkabligi jihatidan ta'lim sohasidagi o'zaro munosabatlarni anglash uchun imkoniyat yaratish uchun pedagogik fikrlash moslashuvchan, dialektik va keng qamrovli bo'lishi kerak. Uning yordami bilan amaliy voqelikni amaliy, pragmatik, obrazli hissiy va nazariy pozitsiyalardan anglash kerak. Buning uchun turli xil diagnostik vositalar, texnika va metodlardan foydalanish kerak. Murakkab vaziyatlarni tushunish va baholash dialektik mantiqni: voqealarning o'zaro bog'liqligini o'rnatish, ularning mos kelmasligi, eskisini yangisi inkor etishini talab qiladi. U pedagogik dalillarni, vaziyatlarni, hodisalarni, voqealarni tashqi rivojlanish sharoitlari va bolalar hayotiga o'z-o'zidan rag'batlantirish sababli o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini-o'zi boshqarish nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi. Bolaning nima qilishidan qat'iy nazar, uning xatti-harakati va shahsiy xususiyatlarini nafaqat ma'lum bir yaxshi yoki yomon xatti-harakatning dalillari asosida ideallar, niyatlar, ehtiyojlar, qiziqishlar tahlil qilinishi kerak, balki uning ichki dunyosidan kelib chiqib diagnoz qilinishi kerak. Shuning uchun pedagogning bolalar bilan muvaffaqiyatli tarbiyaviy aloqasi uchun intuitiv fikrlashi, yuqori darajadagi his - tuyg'ular, ammo munosabatlarda zarur yo'nalishni ta'minlaydigan o'z vaqtida amalga oshiriladigan harakatlari muhim hisoblanadi.

I.BOB. MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNI IJTIMOIY RIVOJLANISHINI TASHXIS QILISH

1-MAVZU: Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hulqidagi salbiy holatlarni tashxis qilish

Reja:

1. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hulqidagi tajovuzkor hulq-atvorlarni tashxis qilish.

2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarining sabablarini aniqlash.

3. Maktabgacha ta'lim yoshidagi agressiv bolalar bilan ishlash usullari va metodlari.

Tayanch tushunchalar: agressiv, tajovuzkor hulq-atvor, jazo "siklini", agressiv reaksiya.

1. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hulqidagi tajovuzkor hulq-atvorlarni tashxis qilish

So'nggi paytlarda odamning tajovuzkor hulq-atvori muammosini o'rganish dunyodagi psixologlarning tadqiqot faoliyatining eng mashhur sohasiga aylandi. XXI asrda pedagogik-psixologik hamjamiyatning o'ziga xos munosabatlarida tajovuz va zo'ravonlikning misli ko'rilmagan o'sishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda biron bir tajovuz yoki zo'ravonlik harakati haqida bitta reportaj bo'lmaydigan bunday gazeta, jurnal yoki radio va televideniye yangiliklar dasturini tasavvur qilishning iloji yo'q. So'nggi o'n yil ichida butun dunyoda, ayniqsa MDH mamlakatlarida, odamlarga nisbatan shafqatsizlik bilan bog'liq zo'ravonliklar ko'paymoqda. Ayniqsa, hozirgi paytda voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarlik va uyushmalarning ko'payishi muammosi ayniqsa keskin tus olmoqda.

Odatiy ma'noda tajovuz - bu ba'zi bir faoliyat, rejalar, cheklovlar, taqiqlar yoki kutilmagan qiyinchiliklarning buzilishiga reaksiyadir. Qanday bo'lmasin, bu xatti-harakatlarning maqsadi yuqoridagi to'siqlarni bartaraf etishdir. Agressiya shahsiy qadr - qimmatni haqoratlashga, har kungi azob - uqubatlarga, zavqlanish,

majburlash va jazo "siklini" oshishiga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, tajovuzning sababi ko'pincha ehtiyojlarni qondirish yoki inson maqsadlariga erishishga halaqit beradigan jismoniy va ruhiy to'siqlardir. Agressiya tajribasi yuqori keskinlik bilan tavsiflanadi. Agressiya bilan o'ziga bo'lgan ishonch hissi boshqa his - tuyg'ularga qaraganda ancha yuqoridir.

Ota-onalar farzandlarining xatti-harakatlaridan tashvishlanib, mutaxassislarga murojaat qilishining eng keng tarqalgan sababi - bu shunchaki bolalarning tajovuzidir. Bolalarning tajovuzkorligi har bir yoshdagi psixologik xususiyatlarga ega oddiy hodisa bo`lib, tajovuzkorlik barqaror kishilik xususiyatiga aylanmasligi uchun, kattalar ushbu xususiyatlarni tushunishlari va vaqtida bartaraf eta olishlari kerak.

Tadqiqotchilar ta'kidlashlaricha, tajovuzning kuchli namoyon bo'lishi bolalarga, va bundan tashqari, yoshga xos bo`ladi. Bu juda erta aniqlanadi: allaqachon emizikli chaqaloqning baland ovozda qichqirig'ida har qanday ehtiyotkor ona yomon, g'azablangan notalarni oladi. Bolaga nimanidir rad qilishdi va bu uni qattiq g'azablantirdi.

Bolalar himoyasiz, ularni xafa qilish yoki aldash oson, aksariyat hollarda bolalarning tajovuzi shunchaki kattalarning xatti-harakatlariga qarshi chiqish, ularning chegaralari va huquqlarini himoya qilishdir. Bolalarning tajovuzkorligi odatda butun maktabgacha yoshda kuchayadi va faqat yetti yoshga to'lguncha (normal) pasayadi. Psixologlar buni shu yoshga kelib, bola mojarolarni boshqa yo'llar bilan hal qilishni o'rganayotganligi, o'yin vaziyatlarida "tutun chiqarish" tajribasiga ega ekanligi, ular o'zlarini kamroq his qilishlari va boshqa odamlarning his-tuyg'ulari va harakatlarini yaxshiroq tushunishlari bilan izohlashadi. Agar bolaning tajovuzkorligi, to'siqlar va taqiqlarga odatiy munosabat sifatida kamaymasa, faqat kuchga ega bo'lsa, unda tashvishlanish uchun sabab bo'ladi. Bolaning tajovuzi paytida (6 - 7 yoshgacha) ko'p narsa ota-onalarning bunga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Va bu yerda bizning bolalarimiz axloqiy nuqtai nazardan nomaqbul bo'lgan xatti-harakatlar uchun jazo emas, balki yordam va tushunishga muhtoj.

Shu munosabat bilan psixologlar va tarbiyachilarda bolalarning tajovuzkorligi bilan bog'liq savollar mavjud. Shunga qaramay,

bugungi kunda bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarining tabiati va mexanizmlarini o'rganishda eng aniq natijalarga pedagogik-psixologik fanlarda erishilganligini ta'kidlash mumkin. Ammo tabiiyki, ushbu qiziqarli, murakkab va jadal o'rganilayotgan sohada haligacha hal qilinmagan muammolar mavjud va ko'plab savollarga javob yo'q.

Agressiya - bu odamga yoki narsaga zarar yetkazish orqali o'zini namoyon qiladigan g'azablanishning faol shakli. Biz ko'pincha ushbu ta'rifni afzal ko'ramiz, ammo ilmiy ta'rif ham mavjud. Agressiya - maqsadi og'riq, azob, zarar yetkazishdir. U o'zini hissiyotlar asosida yoki ma'lum xudbinlik manfaatlariga erishish maqsadida o'rganilgan hulq-atvor sifatida namoyon etadi.

Ko'pincha, kattalar tajovuzkor, bo'ysunmaydigan, itoat qilmaydigan, to'g'ridan - to'g'ri, ba'zan biron-bir sababsiz boshqa bolalarga hujum qilish, baland ovozda gapirish, karnaylarda gapirish, boshqa bolalarni mazax qilish va g'azablantiradigan bolalarni ko'rib chiqadilar. Darhaqiqat, erta yoshda ko'pgina bolalar ma'lum bir tajovuzkorlik bilan ajralib turadi, bolalarning hayoti kattalar uchun ahamiyasiz bo'lib ko'rinadigan umidsizliklarga to'la, lekin aynan mahrumliklar va cheklovlar tufayli yuzaga kelgan umidsizliklar bola uchun shikast yetkazadigan narsa. Agar bola o'zini ifoda etishning cheklangan xususiyatlariga ega bo'lsa yoki hozirgi ehtiyojini qondirish imkoniyatidan mahrum bo'lsa, bu bola uchun muammolarni eng maqbul yechimi agressiv reaksiya bo'lishi mumkin.

Agressiya ikki holatda bo'lishi mumkin:

1) bola o'z ehtiyojlarini qondirish uchun barcha boshqa imkoniyatlarni tugatgan bo'lsa, haddan tashqari chora sifatida;

2) bola tajovuzkor harakat qilganda.

Ota-onalarning, u uchun ahamiyatli bo'lgan boshqa shaxslarning, adabiy yoki kino qahramonlarining fe'l - atvoriga rioya qilgan holda "o'rganilgan" hulq sifatida bolaning umidsiz yig'lashida allaqachon g'azab va g'azabni tan olish qiyin emas. Sababi oddiy: bolaga biron-bir narsaga ruxsat berilmaydi yoki biror narsa rad etilsa, bu uni bezovta qiladi. Birinchidan, bu fiziologik ehtiyojlar bilan bog'liq bo'lib, ular kattalarda bo'lgani kabi bir xil kuchga ega bolada namoyon bo'ladi. Ammo, keksa odamlar singari, bola o'z ehtiyojlarini mustaqil ravishda qondirishni o'rganishni yoki

ularni qondirishni kechiktirishni va kechiktirishni o'rganishdan oldin biroz vaqt o'tishi kerak.

Tug'ilgandan boshlab, bola ota-onaga, ayniqsa onaga to'liq bog'liqdir. Bundan tashqari, uning mavqei bir necha yillardan beri o'zgarmadi. Bolaning ota-onasiga bo'lgan munosabati unga g'amxo'rlik bilan to'la bo'lsa ham, kattalar, ba'zi sabablarga ko'ra, ba'zan bolalarga nisbatan kamroq e'tibor berishga majbur qilishadi va ularni g'azablantiradigan narsalarni ularga yuklashga majburlashadi. Ota-onalar, hayot sharoitlari tufayli, eng jiddiy niyatlarga qaramay, har doim ham bunday harakatlardan qochib qutula olmaydi. Ular bolaga atrofdagi dunyoga o'rganishga yordam berish uchun qo'llaridan kelganini qilishadi, ammo bola hali ham tushkunlikni his qiladi.

Ularning sabablari va xohish - istaklarini boshqarish va nazorat qila olmaslik bolaning hayotini murakkablashtiradi. Bolada bir vaqtning o'zida paydo bo'lgan ochlik va charchoq hissi, masalan, u doimo g'azablanish sababiga aylanadi.

Bola ko'pincha cheklovlar va qiyinchiliklardan aziyat chekishi kerak. Uning xohishi yoki ehtiyojidan qat'iy nazar, bostiriladigan kun yo'q. Yordam so'rab chaqirgandan boshlab, u asta-sekin umidsiz g'azablangan norozilikka aylanadi. Shunday qilib tajovuz paydo bo'ladi.

Agressiv reaksiya - bu yashash uchun kurashning reaksiyasi, bolaning narsalarning holatini o'zgartirishga urinishidir. Bu norozilik, g'azab yoki ochiq zo'ravonlikdan iborat. Ba'zi hollarda tajovuzni pichirlash, shikoyat qilish, kamtar itoatkorlik, behuda hayolot va haqiqatdan qochishning boshqa ko'rinishlari afzalroqdir.

Agar balog'at yoshida bolaning g'azabi doimiy ravishda bostirilsa, ularning asl sabablarini aniqlashning iloji bo'lmaganda ular to'planib, bolaning g'azabi tez-tez namoyon bo'ladi. **Agressivlik boshqa xatti-harakatlarning shakllanishiga, psixosomatik alomatlarga olib kelishi yoki revmatoid artrit, psoriaz, oshqozon yarasi, epilepsiya, migren va gipertenziya kabi turli xil kasalliklarning sababchisi bo'lishi mumkin.**

Pedagogik-psixologik cheklov, jismoniy kabi, odamni harakatlar erkinligidan mahrum qiladi. Ammo bu biroz vaqt o'tgach, bola taqiq nima ekanligini va uni buzish oqibatlarini tushunganida paydo bo'ladi. Bolaning hayotidagi birinchi

psixologik cheklov - bu "yo'l qo'yilmaydi", bu ota-onalar unga katta va notanish dunyoni egallashga urinayotganda aytadilar. Bolalar qanchalik katta bo'lsa, bu "imkonsiz" narsalar rang-barang bo'ladi. Ota-onalar, bolalar turli xil to'siqlarga jahl bilan munosabatda bo'lgan ko'plab vaziyatlarni eslab qolishlari mumkin.

Noto'g'ri, adolatsiz harakatlar va boshqalarning xatti-harakatlari ham g'azablanish manbai bo'lishi mumkin. Ammo bu holda, harakatlarning o'zi katta rol o'ynaydi va ularning talqini insonga tegishli. Biror kishiga jahl qilishdan oldin, biz bu odamni ayblaymiz. Agar bola, masalan, akasi, singlisi yoki onasini o'z xatolarida, noqulay ahvolda ayblasa, unda ularning g'azablari va tajovuzlari ularga sabab bo'ladi.

Muayyan nuqtaga qadar, bola o'z ehtiyojlarini yumshoqroq shaklda ifoda etadi. Ammo kattalar odatda aniq xatti-harakatlarning buzilishlariga duch kelmaguncha bunga ahamiyat bermaydilar. Kattalar tomonidan tajovuzkor sifatida qabul qilinadigan xatti-harakatlar, aslida, ehtiyojlarni qondirish, hissiy holat va ijtimoiy aloqalarni tiklash uchun umidsiz urinishdir. Bola o'zining haqiqiy his-tuyg'ularini boshqa yo'l bilan ifoda eta olmaydi. U o'zi tasavvur qilgan yagona narsani amalga oshiradi, u o'z atrofidagi dunyoda yashash uchun kurashni davom ettiradi.

Agressiv bolani kuzatib, uning reaksiyalari yo'nalishini aniqlash mumkin (u kimga hujum qiladi, qanday vaziyatda va qanday qilib bu hech qanday provokasiyasiz sodir bo'ladi). Ehtiyotkorlik bilan kuzatib borish kattalarga bolaga pivo hujumining alomatlarini aniqlashga yordam beradi. Agressiyaning sababi mahrum qilish va cheklash bo'lgani uchun bolani tajovuzdan butunlay ozod qilish juda kam. Ammo bu mumkin bo'lsa ham, bunga intilmaslik kerak. Agressivlikning ijobiy va salbiy, sog'lom tomonlari bor. Bu korxona va faoliyatda, yoki aksincha, itoatsizlik va qarshilikda namoyon bo'lishi mumkin. Agressivlik tashabbuskorlik ruhini rivojlantirishi yoki yolg'izlik va dushmanlikni keltirib chiqarishi, bolani o'jar va ohak qilishi mumkin, bular tajovuzkorlikning ba'zi belgilaridir.

Siz tajovuzkorlikni bolalar tabiatidan butunlay chiqarib tashlashga harakat qilmasligingiz kerak. Uni cheklash va nazorat qilish, shuningdek, shaxsga va jamiyatga zarar keltirmaydigan manzaralarni rag'batlantirish kerak.

Agressiv xatti-harakatlarning namoyon bo'lishi haqida to'xtash kerak. Bu mimik (yuz ifodasi), xatti-harakatlar, og'zaki (so'zlar) g'azab va tajovuzni ifodalashda namoyon bo`ladi.

G'azabning mimik ifodasi o'ziga xos frontal mushaklar va qoshlarni o'z ichiga oladi: qoshlar tushirilib, birlashtiriladi, peshona terisi siqilib, burun ko'prigida yoki to'g'ridan-to'g'ri uning ostiga biroz kattalashadi (kattalarda chuqur qoshlar orasida vertikal ajinlar yotadi). Yangi tug'ilgan chaqaloqlarda tasvirlangan ifoda o'zini-o'zi namoyon qiladi va boshqarilmaydi. Hayotning birinchi yilidan keyin g'azabning taqlidiy ifodasi to'lqinlana boshlaydi va bola allaqachon "g'azablangan" yuz ifodalarini tiyishga qodir.

G'azabning mimik ifodasi bilan ko'z atrofidagi o'zgarishlar qayd etiladi: ular torayadi va burchakli uchli shaklga ega bo'ladi, yumaloqligini yo'qotadi, bu yumaloq shaklga xosdir. Ko'zlar xususiyati manbaiga yo'naltirilgan va bu juda muhim, chunki u tajovuzni qayerga yo'naltirishni ko'rsatadi. O'sib ulg'aygan kishi, g'azablanishni yashirish uchun boshqa tomonga qarashni o'rganishi mumkin.

G'azabning tug'ma ifodasi bilan kichkina bolada og'iz to'g'rilanadi, to'rtburchaklar shaklga ega bo'ladi; lablar siqilib, ikkita yupqa parallel chiziqlarga aylanadi, shu bilan ular biroz chiqib ketishi mumkin; og'iz burchaklari keskin aniqlanadi. Katta yoshdagi bolalar, kattalar ko'pincha g'azabda tishlarini siqadilar va lablarini mahkam siqadilar. Bu sotsializatsiya natijasidir. O`tkir tishlar qattiq bosilgan lablar ostida yashiringan. Yuz ifodalarini talqin qilishda, g'azabning paydo bo'lgan ifodasi bilan ehtiyot bo'lish kerak: bolalar tez-tez xo'rsinishadi, tishlarini g'ijirlatishadi va suhbatdoshlariga bo'sh qarashadi, lekin bu g'azabning ifodasi emas, odat tusiga kirishi mumkin. Bola qanchalik katta bo'lsa, o'zgaruvchanlik g'azabning tug'ma namoyon bo'lishiga olib keladi va u qanday hissiyotlarni boshdan kechirayotganini aniqlash uchun bolaning individual xususiyatlarini va vaziyatni bilishingiz kerak bo'ladi.

Hulq-atvor darajasida odam hulq-atvorni, imo-ishoralarni, xatti-harakatlarni farqlay oladi. Ushbu namoyonliklarni o'rganilgan bolalarga nisbatan qo'llash kerak. Bu yerda eng asosiylari: imo-ishoralar va harakatlar hisoblanadi.

Agressiyaning eng keng tarqalgan turlari: jismoniy, og'zaki, bilvosita tajovuz.

Jismoniy tajovuz (hujum) bu boshqa odamga qarshi jismoniy kuch ishlatishdir.

Jismoniy tajovuzkorlik bolalarda tez-tez namoyon bo'ladi. Bola g'azablanib, yonida bo'lgan odamning zarbalariga duchor bo'lishi mumkin, o'zidan kichik yoshdagi bolalarga va hatto kattalarga ham hujum qilishi mumkin. Jismoniy tajovuz darhol kattalarning e'tiborini tortadi. Odatda kattalar uchun eng zerikarli narsa bu bolalar janjallari. Jang qilishni xohlash, shuningdek chimchish yoki tishlash har doim ham bolalarning g'ayritabiiyligining belgisidir.

Ota-onalar o'zlarining tajovuzkor xatti-harakatlari to'g'risida yordam so'rab psixologga murojaat qilishganda, bolalarning janjaliga imkon qadar ozroq munosabat bildirish, agar bolalar bir - birlariga jiddiy shikast yetkazishi mumkin bo'lsa, alohida, ekstremal holatlar bundan mustasno. Ko'pincha, bolalar o'zlarining muammolarini mustaqil ravishda hal qiladilar va qoida tariqasida janjallarni unutishadi. Bir muncha vaqt o'tgach tinch va do'stona o'ynashadi. Ammo janjalga ota-onalar aralashishadi, ularni tushunilmaganliklari va xafa bo'lganliklari uchun jazolanadi, natijada ikkalasi ham o'zlarini juda baxtsiz his qilishadi.

Jismoniy jazo hech qachon yaxshi intizomiy chora emas.

Bu bolaning ruhiy salomatligi uchun qila oladigan eng yomon narsa. Birinchidan, qo'rquv bolaning yuzini tubdan o'zgartiradi: u qo'rqoq, ikkilanuvchi, yo'qolgan, o'ziga nisbatan ishonchsiz bo'lib qoladi.

Ikkinchidan, bola ota-onadan qo'rqishni o'rganadi va ularga nisbatan g`azabni, keyin esa nafratni boshlaydi. Agar bu ziddiyat erta bolalik davrida yuzaga kelsa, bola uni sevadigan har bir kishidan dushmanlikni kutishga odatlanib qoladi va hatto nafratni sevgi bilan birga keladigan narsa sifatida qabul qiladi.

Uchinchidan, ota-onalar tomonidan jismoniy jazo tajovuzkor xatti-harakatlarning namunasidir. Agressiv ota-onalar tajovuzkor bolalarni o'stirishga moyildirlar. Bundan tashqari, bolada xatti-harakatlarning ma'lum bir stereotipi bo'lishi mumkin: agar biron bir kishi noto'g'ri ish qilgan bo'lsa, eng yaxshisi jismoniy uni jazolash kerak.

To‘rtinchidan, jismoniy tan jarohati ko‘pincha ota-onalar kutgan narsadan mutlaqo teskari natijani talab qiladi. Bolalarda ular faqat noto‘g‘ri xatti-harakatni kuchaytiradi va uni umuman o‘zgartirmaydi.

Agar jazo intizomiy maqsadlar uchun qo‘llanilsa, u faqat ba’zi holatlarda samarali bo‘ladi. Masalan, agar bola 3 yoshdan 5 yoshgacha bo‘lsa, u odatda jazoning maqsadini tushunolmaydi. Bolalarni kaltaklash umuman tavsiya etilmaydi. Agar ota-ona bolani chaqirib, uni biron bir imtiyozdan mahrum qilsa, u yanada yaxshi natijalarga erishadi.

2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarining sabablarini aniqlash

Tasodifiy shikastlanishdan tashqari, buzish, yo‘q qilish, yo‘q qilish istagi g‘azab, hasad yoki xudbinlik bilan bog‘liq bo‘lgan barcha holatlarda, u o‘z-o‘ziga shubha va odamlarga dushmanlikka asoslangan. Aynan shu xulosa kattalarga bunday reaksiyani oldini olishning eng ishonchli usulini tushuntirishi mumkin va **ba’zi hollarda bu hodisani butunlay tuzatish usullari:**

- bola tomonidan buzilgan o‘yinchoqlarni yangisiga almashtirmang, aksincha uning xatti-harakatlarining oqibatlari aniq ko‘rinishi uchun axlatni hamma joyda qoldiring;
- bolalarga qiziquvchanliklarini qondirish uchun sindirish va yig‘ish mumkin bo‘lgan o‘yinchoqlarni bering;
- bolalar uchun sindira olmaydigan juda bardoshli o‘yinchoqlar oling. Muloqotning normal rivojlanishi bilan, hayotning birinchi yarmidagi bolalar kattalarga e’tibor va yaxshi niyat bilan qarashadi. Kichkintoylarda bu kattalar bilan samimiy va mehr - muruvvat istagida ro‘yobga chiqadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun muloqotga bo‘lgan ehtiyojning yanada murakkab shakllari (hamkorlik, hurmat, hamdardlik zarurati) xarakterlidir.

Bolalar bog‘chasidagi bolalar turli xil sabablarga ko‘ra o‘z tengdoshlariga faol murojaat qilmoqdalar. Kuchli hissiy uyg‘onish bilan, ular kattalarga emas, balki har doim boshqa bolalarga shoshilishadi. Bolalarning o‘zaro ta’siri juda erkin. Qiziqish,

zavqlanish, quvonch, bolalar yolg‘iz boshdan kechira olmaydi, ular o‘z tengdoshlarini o‘zlarining tajribalariga jalb qiladilar.

Bu ikkala aloqa sohasi o‘rtasidagi yaqin aloqani ko‘rsatishi mumkin: kattalar bilan aloqaning yetishmasligi tengdoshlar o‘rtasidagi munosabatlarning pasayishiga olib keladi. Bola va kattalar o‘rtasidagi aloqaning rivojlanish darajasi ko‘p jihatdan uning boshqa bolalar bilan aloqalarining xususiyatini belgilaydi.

Shuning uchun, agar bolaning oilasida biron bir narsa yuz bergan bo‘lsa, u o‘z tajribasini kattalar bilan emas, tengdoshlari bilan baham ko‘radi.

Bu yerda **kelajakda bolaning tajovuziga olib kelishi mumkin bo‘lgan bir nechta psixologik jarohatlar va ularning oqibatlari.**

- Ota-onaning ajralishi.

Ota-onaning ajralishining bolaga ta’siri juda katta va ko‘pincha qaytarib bo‘lmaydigan oqibatlarga olib keladi. Ota-onalarning ajrashish qarori ko‘pincha bir necha yil davom etadi, bu esa bolaning noaniqligini keltirib chiqaradi, rivojlanishning uzluksizligini keskin cheklaydi, bu esa bolaning psixologik va ijtimoiy funksiyalarining jiddiy buzilishiga, hamda ota-onalar va bolalarning munosabatlaridagi og‘riqli o‘zgarishlarga olib keladi. Biroq, oilaviy hayotdagi bunday o‘zgarishlar bolaning rivojlanishiga, katta avtonomiya va mustaqillikning shakllanishiga, hamda yetuklikka erishishiga yordam beradi. Shuningdek, ular ajralish orqali yanada qoniqarli va konstruktiv munosabatlarni o‘rnatishga imkon beradi. Turli yoshdagi bolalar ota-onalarning ajralishini boshqacha qabul qilishadi. Yosh bolalar hayajon va qayg‘u bilan sodir bo‘lgan narsalarga munosabat bildiradilar, ular ko‘pincha o‘zlarining xatti-harakatlarini buzadilar.

Biroq, o‘zini tuta bilish va qat’iyatlilik namoyishi, ro‘y bergan voqeani inkor etish, mardlik, boshqalardan yordam izlash, giperaktivlik bu hayot davrida bolalarni qamrab olgan yo‘qotish, yordam va yolg‘izlik tuyg‘ularini yengishga urinishdir. Boshqa bolalar bir vaqtning o‘zida ikkita jarayonda ishtirok etadilar: bir tomondan, ular vaziyatni o‘zlashtirishga harakat qilmoqdalar, boshqa tomondan esa ruhiy azoblarni boshdan kechirishmoqda. Bunday strategiya ruhiy og‘riqni cho‘ktirish va kamaytirishga yordam beradi, rivojlanishiga to‘sqinlik qilmasdan, ajralishni inqirozli vaziyatiga ko‘proq yoki kamroq muvaffaqiyatli moslashishga qodir. Uchinchi bolalar qayg‘uga to‘la va asta-sekin tushishadi. Bu bolalarning iztiroblari

nafaqat oilaning parchalanishi natijasida paydo bo'ladigan og'riqlar bilan kechadi - ular odatda tanish oilaviy tuzilmani yo'qotganliklari va yaqinda bir kishi tomonidan pasaygan o'z oilalarini kutayotgan noaniq kelajak qo'rquvi bilan bog'liq qayg'ularini izhor etadilar. Va nihoyat, ruhiy azob-uqubatlarni yengish istagi ba'zida bolalarda, sharmandalik hissi tufayli uni tashqi kuzatuvchidan yashirishga urinish bilan birlashtirilishi mumkin. Bu bolalar ota-onalarining ajralishidan va oilalaridagi munosabatlarning buzilishidan uyalishadi. Ko'pincha ajralish odatiyligini bilish, ular ota-onalaridan va ularning xatti-harakatlaridan uyalishadi, hamda nima bo'lganini yashirish uchun ularga sodiq bo'lishlari mumkin. Ular otasidan oilani tark etish ularning rad etilishini anglatadi va bu ularning nuqtai nazaridan ular sevgiga loyiq emasligini anglatadi. Uyat qilmaslik va ota-onalariga sodiq qolishga urinib, ba'zi bolalar beparvo yolg'on gapirishadi va ularni yolg'onga ishontirishga bo'lgan har qanday urinish g'azab va tajovuzga sabab bo'ladi. Farzandlar qanchalik kichkina bo'lsa, ular oiladagi "tartibga solinadigan" vaziyatdan uyalishmaydi.

Qanday qilib bolalar oilada ajralish holatini boshdan kechirishmasin, ular bunga boshqacha munosabatda bo'lishadi.

Ushbu guruh bolalarida eng kuchli tuyg'u ongli, kuchli g'azab ajratib turadi. Ota-onalarning ajralishiga ko'proq og'riqli reaksiya sifatida azob - uqubatlarni vaqtincha yumshatish yoki hech bo'lmaganda yashirish istagi uning namoyon bo'lishi uchun hal qiluvchi daqiqadir. Agar ota-onalarning ajrashishidan keyin maktabgacha yoshdagi bolalarda tajovuzkorlik, asabiylashishning ko'payishi kuzatilsa, katta yoshli bolalarda g'azab aniq diqqat markazida va g'azabini so'z bilan ifodalash qobiliyati bilan ajralib turadi.

Ba'zi bolalar onalariga, boshqalari otalariga achchiqlanishi mumkin, ammo ko'pchilik ikkala ota-onadan ham g'azablanishlari mumkin. Bolalarning muhim qismi, ularning fikriga ko'ra, ajralishning tashabbuskori bo'lgan ota-onadan g'azablanishadi va ular kamdan - kam hollarda ularni baholashda xato qilishadi.

Ba'zi bolalarda ota-onalarning tajovuzkorligi axloqiy g'azab bilan birlashadi, chunki ularni noto'g'ri xatti-harakatlari uchun jazolagan ota-onalar axloqsiz va mas'uliyatsiz harakat qilishadi. Biroq, bunday estetik prinsiplarni odatda katta bolalar boshqaradilar.

Bolalar o'zlarining kuchli tajovuzlarini turli yo'llar bilan ifoda etishlari mumkin. Ota-onalar farzandlarining g'azablanishining tez-tez uchrab turishi, ularning yanada xunukligi haqida gapirishadi. Ba'zida tajovuzning avj olishi, boshqa erkaklar unga kelganida onani xafa qilish uchun mo'ljallangan qasddan bo'ronli shaklda ifodalanishi mumkin.

Bolalar diktatorning holatini qabul qilishdan, uydagi qattiq va dahshatli tartib - intizom uchun javobgar bo'lgan otalar oilasini tark etishdan darhol xursand bo'lishadi. Otaning ketishi, uning oldida juda ehtiyotkorlik bilan cheklangan impulslarni namoyon qilish, jazosiz yurish va undan zavqlanish erkinligini beradi. Bunday holatda, ko'plab onalar nafaqat o'zlarining nizolarini hal qilishga urinish natijasida paydo bo'lgan charchoqdan, balki intizom tarafdorining g'ayrioddiy roli tufayli ham voz kechishadi. Boshqa onalar yashirincha katta o'g'illaridan biri otaning oiladagi rolini o'z zimmalariga olishiga umid qilishadi.

Ba'zi bolalarda bunday tajovuzkorlik ularni tashlab ketgan otaning fazilatlarini solishtirishga o'xshaydi va shu sababli uning yo'qotishining achchiqligini yengish uchun yo'lga aylanadi. Boshqa bolalar qarama - qarshi xatti-harakatlarni namoyish etishlari mumkin. Masalan, ota-onalarning ajralishidan keyin ko'proq munofiqlik va o'ziga nisbatan ishonchsizlik paydo bo`ladi.

Ko'pgina bolalar oxir - oqibat ajralishni qayg'uli, ammo yakuniy natija sifatida qabul qilishadi, garchi yangi hayot sharoitlariga ko'nikib qolgan ba'zi bolalar ota-onalari bilan yarashishga umid qilishmoqda.

- Ota-onalarning o'limi.

Bolalarning qayg'ularni boshdan kechirish tajribasi kattalarning qayg'usini boshdan kechiradi. Shunga qaramay, bolalarning reaksiyalari hali ham boshqacha tarzda namoyon bo'ladi va ko'pincha kattalar ulardan kutganlaridan farq qiladi. Bolalar kattalar singari boshdan kechirmaydilar, degan fikr ko'p jihatdan xatodir. Bunga kattalarning bolalar haqida noto'g'ri tushunishi, go'yo qayg'u va hissiy og'riqni boshdan kechirmagani kabi yordam beradi. Bunday fikr, birinchi qarashda, asossiz emas. Darhaqiqat, bolalar ko'pincha his - tuyg'ularni va fikrlarni aralashtiradilar. Ularni izohlashda katta qiyinchiliklar mavjud. Ammo, yosh bolalar o'zlarining his-tuyg'ulariga qodir emasligiga qaramay, ular kattalardagi kabi kuchli

his - tuyg'ular va fikrlar bilan ajralib turadi. Kattalar uchun ham, bolalar uchun ham qayg'u individualdir. Bolalar baxtsizlikni qanday boshdan kechirishlari ularning shahsiyati va yoshiga bog'liq. Ba'zi odamlarning e'tiqodlaridan farqli o'laroq, bolalarning qayg'ularini boshdan kechirishlari uchun yoshning chegarasi yo'q. Hali nutqni yaxshi bilmagan, ammo yaqin odamni yo'qotgan bola uchun qayg'u faqat jismoniy va hissiy xarakterga ega bo'lib, tom ma'noda tajribaga aylanadi. Bola o'zini talaffuz qilish bilan baxtsizlikni yengib o'tolmaydi: uning o'z so'zlari yoki "begonalar" yo'q. Erta yoshda yo'qotish va qayg'u ruhni ichkaridan yo'q qiladi, masalan, jismoniy tajriba, aqlga ta'sir qilmasdan, hatto bola keyinchalik katta bo'lganida ham o'z muammolarini yengish uchun nutqdan foydalanishni o'rgangan. Juda yosh bola, go'yo tashqi dunyodan ajralib turgandek qayg'u chekmoqda. Bola uchun ahamiyatli kishining jismoniy yo'qligi, unda psixologik bo'shliqni qoldiradi.

Yosh bolalar (5 yoshgacha) atrofdagi kattalarning fikri, xatti-harakatlarini hisobga olgan holda dunyoni bilishadi va tushuntirishadi. Bola "o'lim", "har doim" yoki "hech qachon qaytmaydi" so'zlarining ma'nosini tushuna olmaydi. U bu mavhum so'zlarni tushunmaydi, shuningdek, o'lim sabablarining mavhum tushuntirishlarini tushunish qiyin. Bola faqat aniq harakatlar, voqealarni biladi va idrok etadi.

Bola oxir-oqibat urinishlarini tashlab, sodir bo'lgan narsalarga dosh berolmaydi. Kichik bolalarda bu reaksiyalarni noto'g'ri tushunish va ularni sodir bo'lganlarni inkor etish sifatida qabul qilish juda oson. Aksincha, bu reaksiyalar tajriba yetishmasligidan dalolat beradi. Bolalar o'limning oxirgi manzil ekanligini tushunmaydilar va shuning uchun o'lgan odam qaytib kelishi mumkin yoki siz unga tashrif buyurishingiz mumkin deb o'ylashadi. Ular yo'qotishlarga javob berishadi, asabiylashadi va g'azablanadilar yoki og'ir holatlarda - haddan tashqari chekinadilar.

Bolalar, kattalar singari, voqelikni asta-sekin qabul qilishadi va nima bo'lganini inkor etish, hamda qabul qilish o'rtasida siljiydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar vafot etgan kishi ketganligini va yana qaytib kelmasligini qayta - qayta takrorlashlari kerak. Bolalar uning yuragi urmasligini, gapira olmasligini, o'ylay olmasligini va og'riq his qilmasligini bilishlari kerak.

Voyaga yetgan kishi uning holati bilan shug'ullanib, asta-sekin bola bilan ishonchli hissiy aloqani o'rnatganida, eng yaxshi yordam -

bu to'satdan uzilib qolgan muloqotni davom ettirishdir. Keyinchalik ushbu yangi aloqa mustahkam asosga aylanishi mumkin, buning natijasida bola o'z baxtsizligini yengishga qodir.

To'rt - olti yoshli bola fikrlari uning atrofidagi dunyoga ta'sir qilishi mumkin deb o'ylaydi. U o'zining qodirligi hayolida yashaydi va unga fantaziyalarni haqiqatdan ajratish qiyin. Ushbu yoshdagi bolalar kuchli tasavvurga ega va ular uchun o'z orzularini og'zaki ifodalash juda qiyin. Bolalar har doim o'zlarining hayolotlari tashqi dunyoda mavjudmi yoki faqat o'zlarining ongida yashaydilar, yo'qligini bilishmaydi. Ushbu holat bolalarning qayg'u mexanizmini kattalarga qaraganda ancha murakkablashtiradi.

Yaqin insoni vafot etganida, bolada qattiq g'azablanish hissi paydo bo'lishi mumkin. Bunday holatda tajovuzning paydo bo'lishi juda keng tarqalgan. Biror kishi o'lganda achchiqlanish hissi - bu yaqin kishining yo'qolishiga mutlaqo tabiiy reaksiya. Agressiya aniq bir narsaga, vaziyatga yoki ma'lum bir kishiga yo'naltirilishi mumkin. Agar bola shunchalik yo'qolib qolsa, u juda tashvishlanib, kuchsiz va g'azablangan bo'lsa, u o'z tajovuzini boshqalarga tarqatadi va o'zini xarobaga aylantirishi mumkin. Ammo tajovuz, ayb bilan birga bolani o'ziga yo'naltirgan holatlar ko'p uchraydi. O'z joniga qasd qilish fikrlari, shuningdek, bolaning marhum bilan qayta aloqada bo'lish istagini bildiradi. Yaqinidan judo bo'lganlarning deyarli barchasi o'z joniga qasd qilish haqida o'ylashadi. Kattalar kamdan - kam hollarda bolalarga o'z joniga qasd qilish haqida savol berishadi. Bunday savollar ko'pchilik uchun taqiqdir. Ammo bunday bolalardan qayg'uni yengishga nima yordam berishini so'rash kerak. Va ba'zilariga haqiqatan ham ularga o'z hayotlarini davom ettirish va o'z hayotlarini tugatish ehtimoli muammosi bilan kurashish uchun kuch berganligi haqida javob beriladi.

- Alkogolli oilalar farzandlari.

Ota va (yoki) onaning alkogolizmni iste'mol qiladigan oilalarda bolalarning rivojlanishi og'ir anomaliyalar bilan kechadi. Bunday bolalarning intellektual darajasi past - bu odatiy narsa. Bu yerda, birinchi navbatda, alkogolli homilalik sindromli bolalar haqida gaplashamiz, bu aqliy zaiflikning sababi spirtli ichimliklar bilan zaharlanish va homila markaziy asab tizimidagi metabolizm mahsuloti hisoblanadi. Ikkinchidan, bu "pedagogik jihatdan e'tiborsiz qolgan bolalar" ga taalluqlidir, ularda intrauterin rivojlanish odatiy tarzda

DEVONTADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA INSTITUTI ARM № 27157

davom etdi. Ularning intellektual rivojlanishining past darajasi erta bolalikda to'liq ta'limning yetishmasligi bilan bog'liq.

Ota-onalarning qiziqishlarining tor doirasi, bolalar bilan juda qisqa muddatli aloqa, ularning shoshilinch ehtiyojlariga beparvo munosabatda bo'lish, bolaga ong, normal aqliy faoliyatni shakllantirish uchun zarur bo'lgan boshlang'ich hayotiy tajribaga ega bo'lishga imkon bermaydi.

Bunday bolalar ko'pincha o'zlarining befoyda narsalarini, oilada yaxshi hayotni orzu qilishni istashlarini ko'rsatishadi. Asab tizimining uzayishi chuqur neyropsixologik charchoqqa olib keladi. Shuning uchun bolalar bog'chasida ular sezilarli passivlik, atrof - muhitga befarqlik bilan ajralib turadi. Ko'pincha, oiladagi umidsiz vaziyatga norozilik guruhda yetakchilik qilish istagida namoyon bo'ladi. Biroq, intellektual rivojlanishning past darajasi tufayli ular o'z tengdoshlari orasida o'zlarini namoyon qilmoqdalar va noqonuniy xatti-harakatlar qilib, kattalarga e'tiborini jalb qilishga intilishadi, darslarga qatnashmaydilar va ko'chada yaramaslik qiladilar.

Spirtli ichimliklarni iste'mol qiluvchilarning bolalari nafaqat barqaror o'rganish muammolariga ega, balki qo'rquv va qayg'u holatida bo'lishlari, tushkunlikka tushishlari, o'zlarini noto'g'ri tutishlari, o'zini past baholashlari, uyqusizlik bilan qiynashlari mumkin.

Bolaning keyingi rivojlanishi va hulq-atvori, u oilada o'zi uchun qanday moslashuv strategiyasini tanlaganligi bilan belgilanadi.

O'zining buzuq hulq-atvori bilan, o'ziga e'tiborni jalb qiladigan "dahshatli bola" faqat qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bunday taktikalarning aniq niqoblangan maqsadi: ota-onalarni alkogolizmdan chalg'itish va ularni bolaning dahshatli hulq-atvori muammosiga qaratish lozim. Bunday xatti-harakatlar tajovuzdan chiqish yo'lini beradi, bu odatda spirtli ichimliklarni iste'mol qiladigan oilalar farzandlarida to'planadi va boshqa tadbirlarda yo'l topmaydi.

- Jismoniy zo'ravonlikka uchragan bolalar.

Har kuni uch bola bolaga nisbatan zo'ravonlik yoki parvarish yetishmasligi tufayli baxtsiz hodisalar tufayli vafot etadi. Bolalarga jismoniy zarar yetkazish holatlarining yarmidan ko'pida, ular ota-onalari tomonidan jismoniy zo'ravonlikka uchragan, otalar va onalar esa xuddi shu tarzda jalb qilingan. Bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lganlar orasida erkaklar soni ayollarnikidan to'rt

baravar ko'p. O'g'il bolalar ko'proq jismoniy zo'ravonlikka duch kelishadi. Katta yoshdagi bolalarga qaraganda yosh bolalar og'irroq jismoniy jarohatlar olishadi. Jismoniy shikast yetkazish yoki o'limga olib keladigan barcha holatlarning taxminan yarmi uch yoshgacha bo'lgan bolalarda uchraydi.

Zo'ravonlikka uchragan ko'plab bolalar ota-onalari tomonidan rivojlanishning kechikishi yoki aqliy rivojlanishining sustligi, yomon, xudbinlik va intizomga bo'ysunmaslik kabi qabul qilinadi. Giperaktivligi bo'lgan bolalar (ayniqsa ota-onalari bolaga to'g'ri parvarish qila olmasa) ko'pincha jismoniy jazolanadilar.

Bolani kaltaklash odatda erkakning emas, balki ayolning aybi hisoblanadi. Ota-onalardan biri kuch ishlatishni tashabbuskori, ikkinchisi esa unga nisbatan passiv munosabatda bo'lishdir. Bolalarning o'z kuchidan foydalangan onalarning o'rtacha yoshi 26 yosh, otalarning o'rtacha yoshi 30 yosh.

Ko'pgina hollarda bolalarni jismoniy jazolash ijtimoiy - iqtisodiy ahvoli past oilalarda amalga oshiriladi.

Jismoniy zo'ravonlik - bu bolaga jismoniy yoki ruhiy og'riqlar va azob-uqubatlar yetkazadigan, zo'ravon va insonning qasddan yo'l qo'yib bo'lmaydigan harakatlari, shuningdek, uning rivojlanishiga, sog'lig'iga, hayotiy funksiyalariga zarar yetkazadi. Jismoniy zo'ravonlikning ta'siri turli xil alomatlarda namoyon bo'lishi mumkin. Jismoniy zo'ravonlikka uchragan bolalarning xatti-harakatlari ko'pincha tajovuzkor, buzg'unchi harakatlar, uy va bolalar bog'chasining harakatlari bilan birga keladi. U tengdoshlar, aka-uka va opa-singillarga nisbatan xushmuomalalik, kelishmovchilik, tajovuzkorlik bilan ajralib turadi. Bolalarning muammosi, bir tomondan, impulslarni nazorat qilishning yetarli emasligi bilan bog'liq bo'lsa, boshqa tomondan, ular zo'ravonlikka moyil bo'lgan ota-onalari bilan ("tajovuzkor bilan tanishish") tanishishga, tashvish va nochorlik hissidan asosiy himoya sifatida asoslanadi. Ko'pincha bu bolalar jinoiy faoliyatlarda qatnashadilar.

- Bolalarni haqorat qilish va tahqirlash.

E'tiborsizlik (ota-onalarning beparvosi, bolalarning beparvosi) - bu bolaning biologik ehtiyojlarini qasddan cheklash yoki ularni qondirish uchun noqulay sharoitlarni yaratish, shuningdek, bolaning rivojlanishi va hayotiga ziyon keltiruvchi inson tomonidan qabul qilinmaydigan xatti-harakatlardir.

Bolani yomon muomala qilish shaxslararo munosabatlar kontekstida mavjud bo'lib, bu munosabatlar psixologik jihatdan nomuvofiqdir: manipulyativ, rad etish yoki tahqirlash. Bunday psixologik travma bolaning jismoniy azobidan kam bo'lmagan jiddiy bo'lishi mumkin.

Hissiy yoki psixologik zo'ravonlik - qasddan vayron qiluvchi harakatlar yoki bolalarning qobiliyatiga jiddiy zarar yetkazish, shu jumladan, bolani ota-onaga yoki kattalarga haddan tashqari hissiy jihatdan bog'lash, o'z-o'zini hurmat qilish va o'zini hurmat qilish uchun, normal ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish uchun zarur bo'lgan jazolar. Bolaga psixologik munosabat kim tomonidan - ota-onalar, tarbiyachilar, aka-uka, opa-singil yoki tengdoshlar tomonidan - har doim zaif bolalarga nisbatan kuch ishlatish yoki hokimiyatni suiste'mol qilish mavjud. Psixologik jihatdan, bolaga shafqatsiz munosabatda bo'lish oltita asosiy shaklni oladi.

1) Rad etish. Faol rad etish - bu qattiq adovatni bildiruvchi shaklda so'rovlarni bajarishdan yoki bolaning ehtiyojlarini qondirishdan bosh tortish.

2) Hissiy javobni rad etish. Bu bolaga nisbatan iliq tuyg'ularni rad etishning passiv shakli bo'lib, u haddan tashqari sovuqqonlik, istamaslik yoki bolaning muloqotga bo'lgan urinishlariga javob bera olmaslikdan iborat.

3) Xo'rlash. Bolani xo'rlash yoki uni doimiy masxara qilish, unga nisbatan haqoratli laqablarni ishlatish ommaviydir. Bolaning o'zini qadrlashi va o'zini-o'zi qadrlashi uning qadr - qimmatiga, bilimiga yoki aqliy qobiliyatiga tez-tez hujumlar qilish bilan kamayadi.

4) Qo'rqitish. Bolani yaqin kishining haqoratiga guvoh bo'lishiga majburlash yoki o'ziga nisbatan zo'ravonlik ishlatish bilan tahdid qilish. Qo'rqitishning yanada hiyla-nayrang shakli - bu ota-onalar xavfli vaziyatga tushib qolgan bolani ko'chada qoldirib ketishidir.

5) Izolyatsiya. Bolaga do'stlari bilan o'ynashni yoki oilaviy tadbirlarda qatnashishni taqiqlash psixologik zo'ravonlikning bir turi. Va izolyasiyaning ba'zi shakllari, masalan, bolani qorong'i xonada, shkafda, oshxonada, chodirda qulflash, kaltaklash deb hisoblanadi.

6) ekspluatatsiya - bolaga haddan tashqari, yoshga bog'liq bo'lgan talablarni taqdim etish, bolaning aybsizligi yoki zaifligidan foydalanish (ekspluatasiyaning eng aniq misoli bu jinsiy zo'ravonlik). Shikastli tajribalar ta'siri ostida (masalan, bolalar tahqirlash,

haqoratlash, jazolashni kutmasdan qadam qo'yolmaydilar va o'z qo'shnilarini dushman sifatida qabul qiladilar, xavfning asosiy manbai sifatida), bolalar umidsizlik va umidsizlikni rivojlantiradilar. Ular ko'pincha hayot uchun bu qarashni saqlab qolishadi, o'zlariga ishonmaydilar va ikkilanadilar.

Bunday bolalar obro'ga ega bo'lishga, hech narsa bo'lmay, hamma narsaga aylanishga harakat qilmoqdalar. Tegishli tarbiya va qarindoshlarga bo'lgan muhabbatdan doimiy jazolar natijasida uning tashqi ko'rinishi yoki odatidan boshqa narsa qolmaydi. Ammo ko'pincha bu hatto u yerda ham bo'lmaydi va bolalar umumiy qabul qilingan qoidalarga qarshi harakat qilishadi. Hayotda ular birdamlik tuyg'usiga ega bo'lmagan odamlar rolini o'ynaydi. Ular boshqalar bilan munosabatlarni rivojlantirmaganlar va qo'shnilarida qandaydir dushman narsani ko'rishadi. Hech kim ularni aldamasligi uchun ular doimo ehtiyot bo'lishadi. Ko'pincha, bu bolalar tajovuzkor bo'lib qolishadi va siz ulardan jinoyatchilarni "yirtib tashlashga" tayyor ekanliklarini eshitishingiz mumkin.

Muayyan travmatik voqeani boshdan kechirgan yoki shaxsning rivojlanishi va xatti-harakatlarining buzilishi tufayli moslashishda muayyan qiyinchiliklarga duch kelgan tajovuzkor fikrli bolalarga malakali psixologik yordam ko'rsatish uchun kamida ikkita blokni o'z ichiga olgan dasturni ishlab chiqish kerak: psixodiagnostik va psixokorreksiya. Birinchisi buzilishlarning simptom komplekslarini aniqlash va psixologik aralashuv uchun "maqsadlar" ni belgilash uchun kerak, ikkinchisi - salbiy his - tuyg'ular va sharoitlarni o'zgartirish uchun, shuningdek, moslashmaydigan xatti-harakatlar shakllari.

3. Maktabgacha ta'lim yoshidagi agressiv bolalar bilan ishlash usullari va metodlari

Bolalarning tajovuzkorligi turli sabablar natijasida yuzaga keladi va ularga bog'liq holda u turli yo'llar bilan namoyon bo'ladi. Agressiyaning manbalari va turlarini tushunish oson ish emas, albatta, hech kim tarbiyachidan aniq tashxis qo'yishni va bolani davolashga majbur qilishni talab qilmaydi. Buni mutaxassislar qilishlari kerak. Shunga qaramay, tarbiyachi hozirgi paytda mavjud bo'lgan dalillarga

asoslanib, bolaning asabiylashishi uchun o'z vaqtida e'tibor berishlari kerak.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, barcha tarbiyachilar ushbu masalalarda rahbarlik qilmaydilar. Ba'zi tarbiyachilar tajovuzkor fikrlaydigan bolalar bilan muomala qilishda muqarrar deb hisoblashadi. Boshqalari, aksincha, tajovuzni yo'q qilish uchun hal qiluvchi kurashni e'lon qilishadi, bolani davolash zarur bo'lgan barcha pedagogik ta'sir choralarini qo'llaydilar. Guruhda psixologik xususiyatga ega bo'lgan bir nechta bolalar paydo bo'lganda, ular guruhning haddan tashqari kuchayishiga, qarama - qarshi guruhlar va "yulduzlarga" qarama - qarshi bo'linish shaklida nomaqbul ijtimoiy va psixologik tendensiyalarning rivojlanishiga hissa qo'shadilar. Izolyasiya qilingan va rad etilganlar, odatda o'zlarining tengdoshlari orasida o'z pozitsiyalarini himoya qilish uchun o'zlarining tajovuzlaridan foydalanishga intilayotgan tajovuzkor bolalardir. Shu sababli, guruhda salbiy aloqa tendensiyalari rivojlanishining oldini olish, tajovuzkor va ziddiyatli bolalarni o'z vaqtida qamrab olish, bolalarning adaptiv xatti-harakatlar ko'nikmalarini qo'llab - quvvatlash, himoya qilish va tarbiyalash tarbiyachining insoniy vazifasidir.

Tarbiyachining ishlashi uchun qiyin sharoitlar ko'pincha guruhlar shovqinli bo'lganda, kamida bir nechta hayajonli, giperaktiv va holdan toygan bolalar ishtirokida yaratiladi.

Ular ko'pincha birinchi marta "eshitmaydilar", osonlikcha chalg'itadilar va vazifaga diqqatni jamlay olmaydilar. Bunday bolalarda itarish, xafa qilish, qo'ng'iroq qilish xatti-harakatlarning "normasi" dir. Ular hech qachon o'zlarini aybdor his qilmaydilar. Ular osongina har xil va'dalarni berishadi, ular haqida darhol unutishadi, ko'pincha quvnoq, beparvo va bezovtalanadilar. Agar psixiatr yoki nevrologning aralashuviga ehtiyoj bo'lsa, lekin ota-onalar rad esa, unda ushbu bolalarning muassasada qolish huquqi to'g'risida savol tug'ilishi kerak.

Ammo bolalarda kamroq tajovuzkor bolalar bor, ularni alohida guruhga yoki kichik guruhga ajratishning, shuningdek, ular bilan alohida ishlashning hojati yo'q, chunki bu aksariyat tengdoshlar orasida noxolis munosabatni keltirib chiqaradi. Guruhda individual bolalar bilan tuzatish darslarining maqsadi to'g'risida gapirish ham kerak emas: "Bolalar, bugun biz Gulnoraga g'azabdan xalos bo'lishga

yordam beramiz ...". Doimiy dars o'tkaziladi, unda tarbiyachi butun guruh nima qilishini, masalan, chizish, o'ynashni tushuntiradi. Har kim bilan bir qatorda, xatti-harakatlarida og'ishgan bolalar ham xohish bilan darsda qatnashadilar. Nega ularning roziligi bilan? Chunki u yoki boshqa og'ishlarni yengib o'tishga ijobiy munosabat har qanday psixoterapevtik yo'naltirilgan ishning muvaffaqiyati mezonidir.

Shahsiy suhbat va guruhdagi bolalarning xatti-harakatlarini kuzatish jarayonida olingan ma'lumotlar ota-onalar bilan muhokama qilinadi va tajovuzkor bolalarga yordam beradigan dasturni tuzish uchun asos bo'ladi. Uni ma'lum bir vaqt uchun qat'iy tartibga solingan harakatlar rejasi sifatida qabul qilish kerak emas.

Suhbat bolaga ta'sir qilish usuli sifatida dastur tuzish lozim.

Dastur, birinchi navbatda, tarbiyaviy ishning ijodiy tomonini nazarda tutadi va ko'proq yengil tajovuzga uchragan bolalarga yordam berishga qaratilgan. Shu bilan birga, bolaning tajribasi va muammolariga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydigan, ularning ta'sirchan ahamiyatini faqat bir muncha vaqt susaytiradigan dori-darmonlar talab qilinmaydi, bu ba'zi ota-onalar uchun juda mos keladi. Dasturning maqsadi - bolalarga o'zlarining normal sog'lig'iga halaqit beradigan tajribalarni yengish va guruhdagi tengdoshlari bilan muloqot qilish. Birinchidan, bu tashvish, qo'rquv, norozilik va aloqada ishonchsizlik, o'zini himoya qila olmaslik, o'z his-tuyg'ularini boshqara olmaslik va, nihoyat, o'zlarining his-tuyg'ularini, o'zlarining xafagarchiliklari va obro'sining ta'sirini yaratishi natijasida paydo bo'lgan tajribalar. Bolalarning har doim ham tashqi ko'rinmaydigan tajribalarini tushunish (agar ular bilan yashirin aloqa bo'lsa) mumkin bo'ladi. Bu oson ish emas, chunki reaksiyalarga moyil bo'lgan bolalar, tushunmovchilik qo'rquvi yoki allaqachon xafa bo'lgan ota-onalarni xafa qilishni istamasliklari sababli, ba'zida ularni oilada oshkor qilmasdan, kechinmalarning tashqi ifodasini bostirish qobiliyatiga ega. Tibbiy sir borligi kabi, tarbiyachidan olingan ma'lumotni bolaga zarar yetkazmaslik, barcha bolalarni urishmaslik, zaiflik, ojizlik namoyon bo'lishidan uyalmaslik va yordamga ehtiyoj borligini ta'kidlashda pedagogik sirning o'ziga xos xususiyati bo'lishi kerak.

Mahfiy, psixologik yo'naltirilgan suhbat qurish qobiliyati tarbiyachining xushmuomalalik, hissiy sezgirlik va bolalarga o'z tajribalarini yengishga yordam berish uchun samimiy istakni

anglatadi. Suhbat deganda boshqa bolalardan uzoqroqda, guruhda mustaqil o'ynashda, tarbiyachi, boshqa narsalar qatori, uni qiziqtiradigan yoki kunduzgi uxlash paytida biron bir kechikish tufayli so'rashganda, boshqa bolalardan uzoqroq yurishdagi erkin suhbat tushuniladi. Suhbatda muhokama qilingan mavzular bolaning farovonligi, uning tengdoshlari bilan munosabatlari va qo'rquvlari bilan bog'liq. Farovonlik, birinchi navbatda, bolalarning kayfiyatlarini va ularning tajribalarining ustunligini baholashdir. Bu nafaqat bolalarda ijobiy his - tuyg'ularning manbalarini, balki ularni normal his qilishiga nima to'sqinlik qilayotganini, nima uchun baxtsiz, xavotirli yoki xafa bo'lganligini ham aniqlab olish kerak. Ko'p jihatdan (ayniqsa ular rad etilganda) bu tengdoshlar bilan munosabatlarga bog'liq.

Bolalar o'rtasidagi munosabatlarning obyektiv manzarasi, birgalikda o'ynash uchun afzal ko'rgan va rad etilgan tengdoshlarning tanlovini o'rganish ularning guruhdagi mavqei orqali amalga oshiriladi. Ammo buning uchun siz yakka suhbatda va guruhdagi barcha bolalarda xuddi shunday intervyu olishingiz kerak. Keyin bolalarning qaysi biri eng katta ta'sirga ega ekanligi (eng ko'p ijobiy reyting olgani kabi), kim ularning o'rtacha soniga ko'ra qabul qilinadigan va kim izolyasiya qilingan (eng kam ijobiy baholangan) yoki rad etilgan (eng yuqori salbiy baholarga) ega ekanligi ko'riladi. Bunday xatti-harakatlarga ega bolalar, ularning xohishlariga qaramay, hech qachon yetakchiga va bundan tashqari, guruhning "yulduziga" yetishmaydi. Eng yaxshi holatda, ular ajratilgan a'zolar ostonasida qabul qilingan. Buning sababi shundaki, ular quvnoqlik, o'z-o'zidan va maqsadga erishishda izchil bo'lmaydilar. Ular aloqa paytida qiyinchiliklarga, baxtsiz hodisalarga, oldindan aytib bo'lmaydigan holatlarga juda og'riqli munosabatda bo'lishadi, o'zlarini himoya qila olmaydilar va o'z fikrlarini himoya qila olmaydilar, osongina xafa bo'ladilar, haddan tashqari sabrsiz, bezovtalanadigan bo'lib, o'zlariga ko'proq e'tibor berishni talab qiladilar va zarur narsaga erisha olmaydilar. Ularni guruhda tan olish lozim.

Suhbatning oxirgi qismi uning qo'rquvining mohiyatini ochib berishga bag'ishlangan bo'lishi kerak. Boladan ular haqida umuman so'rashga harakat qilganda, javob odatda salbiy bo'ladi, chunki rivojlangan o'zini-o'zi anglash hissi bilan qo'rquvni tan olish sizning zaifligingizni qandaydir tarzda ko'rsatish yoki boshqalardan yashirin

bo'lgan samimiy tajribalarni ochishdir. Shuning uchun bunday xatti-harakatlar aniq bo'lishi kerak. Bolalarda katta miqdordagi tajovuzkorlik bezovtalik yoki o'z-o'zidan shubha paydo bo'lishini va hatto xarakter xususiyatlarining rivojlanishini ko'rsatadi.

Oilaviy munosabatlar nuqtai nazaridan, ularning tabiatini to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmasdan, ular haqida g'oyalar olish, bolaning o'yinchoqlariga qiziqish, kattalarning uyda o'ynash, rasm chizish, mustaqil ravishda vaqt o'tkazish, ko'chada sayr qilish va h.k. Oilaviy munosabatlarning xususiyatlari "Qizlar - Onalar" o'yinida, o'g'il bolalarda - "Oila" o'yinida kim bo'lishlarini - onalar, dadalar yoki o'zingizning o'yinlarida yaxshi aks ettirilgan. Katta yoshdagi maktabgacha tarbiyachilar uchun otaning tanlovi jinsga mos keladi, ammo agar u o'g'liga zid bo'lmasa. Aks holda, "Oila" o'yinidagi bola o'zi bo'ladi yoki onaning rolini tanlaydi, bu uning go'dak va qaram moyilliklarining rivojlanishini ko'rsatadi.

Bolalar bog'chasiga boradigan ota-onalar bilan suhbatda, bolalar bog'chasidagi bolaning xatti-harakatlari bilan suhbatni boshlab, asta-sekin uni oilaviy munosabatlar muammolariga o'tkazishda oilaviy munosabatlarning tabiatini aniqlab olishingiz mumkin. Tarbiyachi bilan aloqada bo'lgan ota-onaning qiziqishini inobatga olgan holda, oiladagi psixologik iqlim haqida umumiy fikrni shakllantirish qiyin emas. Bunda bebaho yordamga ma'lum reja bo'yicha o'tkazilgan ota-onalar yig'ilishlari, undan so'ng turli yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishidagi muammolar, bolalar bog'chasiga moslashish, tengdoshlar bilan munosabatlar, umuman hulq-atvor va maktabga tayyorgarlik muhokama qilinadi.

Guruh suhbatida, individual bolalarning o'ziga xos muammolariga murojaat qilmaslik, ismlarini aytib berish kerak emas, lekin ota-onalarning o'zi ular kim haqida gaplashayotganlarini bilib olishlari uchun ularni aks ettirish kerak. Har bir suhbatlarda bolalarning rivojlanishi va hulq-atvoridagi ba'zi muammolarni hal qilish usullari bayon qilinganligi sababli, ota-onalar shahsiy muammolar bo'yicha aniq tavsiyalarni olishni xohlashadi. Bu keyingi individual suhbatlarning samaradorligini oshiradi. Bu yerda tarbiyachilik ohangiga tushib qolmaslik, balki uning ota-onasi bilan uning ta'lim tajribasini hisobga olgan holda teng sharoitda gaplashish muhimdir. Bolalar bog'chasida va oilada bolalarning xatti-harakatlarini taqqoslash foydalidir. Yuqorida aytib o'tilganidek,

tajovuzkor hulq-atvorli bolalar uyda ko'proq hayajonli bo'lib, bolalar bog'chasi qo'rqinchli va xavfli bo`lib, unda o'zini tuta olmaydilar. Agar bolalarning psixopatik doirasi xatti-harakati buzilgan bo'lsa, aksincha, ular ota-onalari tomonidan jazoning kuchayishidan qo'rqib, oilada "yaxshi yurishadi", ammo bolalar bog'chalarida taqiqlanganlar, qo'zg'aluvchanlik va ziddiyatlar bilan ajralib turadi.

Ikkala ota-onaning ham yig'ilishlarda qatnashish istagi borligini ta'kidlash kerak. Bu oilada ota-onalar masalasida kelishmovchiliklarni kamaytiradi va yig'ilishda muammolarni muhokama qilish samaradorligini oshiradi. Ba'zi uchrashuvlar alohida - onalar va otalar uchun o'tkazilishi mumkin. Ota-onalar bilan suhbatlar paytida kichik maktabgacha yoshdagi qizlari bilan hissiy munosabatlar va katta maktabgacha yoshdagi o'g'il bolalar uchun hokimiyat muammolariga alohida e'tibor berilishi kerak. Psixo-profilaktik yo'nalishga ega bo'lgan, tarbiyachining psixologik ta'sir doirasi va ijodiy potensialini kengaytiradigan chora - tadbirlar bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarining rivojlanishiga yo'l qo'ymaslikka yordam beradi. Uning samaradorligi, foydaliligi, zarurligiga ishonish bu kabi ishlarning birinchi shartidir. Ushbu sohada tizimli, yo'naltirilgan harakatlarning mahoratini rivojlantirish bir xil darajada muhimdir.

Tarbiyachi odatda ikkala suhbatni (ilgari aytib o'tilgan edi), bolaning xatti-harakatlaridagi **og'ishlarni tuzatish uchun tasviriy san'at va o'yinlardan** foydalanadi.

Bolaning o'zini-o'zi ifodalashi kabi rasmlar chizish.

Chizilgan rasmlarni o'rganish bolalarning qiziqishlari, diqqatga sazovor joylarini, ayniqsa ularning temperamentini, hissiyotlarini va ichki dunyosini yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Kulrang ohanglarning ustunligi va chizmalardagi qora ranglarning ustunligi quvnoqlikning yo'qligini, kayfiyatning pasaygan ohangini, bola bardosh bera olmaydigan ko'plab qo'rquvlarni ta'kidlaydi. Aksincha, yorqin, yengil va to'yingan ranglar faol hayotiylikni anglatadi. Bo'yoq bilan bo'yashda keng chiziqlar, masshtablar, dastlabki eskizlar yo'qligi, eskizlarning dastlabki uchastkasini o'zgartiradigan, o'ziga ishonch va qat'iyatlilikni namoyon etadigan chizmalar. Yuqori qo'zg'aluvchanlik bilan - beqaror tasvir, xiralashgan va juda ko'p aniq, ammo kesishgan chiziqlar. Bezovtalik bilan, bolalar boshqa narsalarni afzal ko'radilar.

Guruhda har bir darsda navbatma - navbat taklif qilinadigan quyidagi mavzular bo'yicha rasmlar chiziladi: "Bolalar bog'chasida", "Uyda", "Ko'chada, hovlida", "Oila", "Men nimadan qo'rqaman yoki kun davomida nimadan qo'rqaman", "Men bo'lishni xohlagan narsa", "Men bilan eng yomon va eng yaxshisi nima bo'ladi."

Chizish paytida avval rangli qalamlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Bolalar rasm chizish mavzularini tanlashlari mumkin, ammo tarbiyachi bolani xohlagancha «itarib» qo'yishi kerak. Bundan tashqari, guruhda bolalar stolni va ular yoqtirgan bolani tanlashi mumkin, va bu allaqachon ularning yoqtirishlari va yoqtirmasliklarini ochib beradi.

Mashg'ulotlar o'ttiz daqiqadan oshmasligi kerak, ular bir necha kunda bir marta o'tkaziladi va bitta, ko'pi bilan ikkita mavzuni qamrab oladi. Agar bolalardan biri chizishni rad esa, unda bu narsaga e'tibor bermaslik, shuningdek, boshqalarning muvaffaqiyatlariga urg'u berish kerak.

Asosan, tajovuz - bu qandaydir qo'rquvni mag'lubiyatga uchratish, tarbiyachi esa bolani tajovuzga undovchi narsani aniqlab olishga e'tiborni qaratadi. Buning uchun u bolalarga qo'rquvini jalb qilishni taklif qiladi, lekin u chizilganidan keyin tarbiyachi keyingi qo'rquvni chizishni taklif qiladi.

Har safar bolaning vazifani bajarganligini tasdiqlash har doim muhimdir, chunki bu uchun mag'rurlik qaysidir ma'noda qo'rquvning aksidir, o'zini-o'zi hurmat qilish, faollik va o'ziga ishonchni oshiradi. Shu bilan birga, rasm chizilgandan so'ng darhol qo'rquvni to'xtatish haqida ishontirishdan qochish kerak va ayniqsa, bola hali ham qo'rqadimi yoki yo'qmi deb so'rang. Bu ishonchsizlikning ifodasi bo'ladi, ayni paytda bola qo'rquvni yengish uchun uning qobiliyatiga muhtoj. Axir, agar tarbiyachi bolada o'zining ishonchsizligini ko'rsatsa, u holda bola o'z tajovuzini bildirishi mumkin. Ba'zi bolalar uzoq vaqt chizishni boshlay olmaydilar, doimiy ravishda "qanday qilib?"; ularning ishonchsizligi va xavotirli - shubhali kayfiyatni aks ettiradigan narsa. Keyin siz boshqa bolalar uchun qo'rquvni qanday jalb qilishni taklif qilishingiz mumkin, ammo umuman olganda. Qoida tariqasida, faqat boshlanish qiyin, bu tengdoshlarni chizish, ularga taqlid qilish misolida yengiladi. Chizish paytida o'lim mavzusi chiqarib tashlanadi. Mavhum kategoriyalar sifatida ularni namoyish

etish juda qiyin va bundan tashqari, ular yoshga bog'liq bo'lgan boshqa qo'rquvlarni boshdan kechirar ekan, o'zlari ham affektiv ovozlarini yo'qotadilar. Qo'rquvning qolgan qismini istisnosiz jalb qilish kerak, chunki ularning qisman tasviri erishilgan natijalarni bekor qilishi mumkin.

Bir necha kundan so'ng, rasmlarning muhokamasi o'tkaziladi, shubhasiz, uni barcha bolalar bilan birga o'tkazish osonroq, lekin guruhdagi taqlid effektining rivojlanishi tufayli, barchasi haqiqatan ham har doim ham haqiqatga to'g'ri kelmaydigan qo'rquvning yo'qligiga rozi bo'ladi. Shuning uchun ularning har biri bilan alohida - alohida munozara olib boriladi. Chizmalar ketma-ket ko'rsatiladi va boladan qo'rqadimi yoki yo'qmi degan savol tug'iladi va bu chizma unga tajovuz hujumlarini keltirib chiqaradi. Bu tarbiyachining ishonchini, uning optimizmini ifoda etadi va aybdorlik tuyg'usini yo'q qiladi.

Yuqoridagi **rasm chizish metodikasidan foydalangan** holda tarbiyachilar qizlarning tajovuzkor holatlarining 50 foizida va o'g'il bolalarda 66 foizida uning samaradorligini ta'kidlashadi. Xuddi shunday natijalar qo'rquv va nevrozli bolalar kontingenti orasida ham mavjud. O'zlarining rasmlarida tajovuzkor xatti-harakatlarning sababini tushuntirishga muvaffaq bo'lgan bolalarning aksariyati endi buni ifoda etishni to'xtatadilar va faqat alohida holatlarda (10-15%) qoladilar.

Barqaror agressiya xavotir, soya, hayotiylikning pasayishi, tananing yetarlicha himoyasi yo'qligi, shuningdek, beparvolik va hushyorlikni anglatadi. Eng yomoni, ota-ona bo'lmagan oilalardagi bolalarda tajovuzni yengish ta'siri; ota-onalari bir - biri bilan qarama-qarshi bo'lgan, nevroz bilan kasallangan yoki tashvishli shubhalar va surunkali somatik kasalliklar bilan og'rigan bolalar kiradi.

Bolaning xatti-harakatlarini o'yin orqali tuzatish.

Hulq-atvorni to'g'irlaganda, bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytirishga, moslashuvchanlikni yaratishga va aloqalarda majburlanmaslik va o'yin tomonidan modellashtirilgan tengdoshlar bilan o'zaro munosabat orqali maqbul aloqa ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan guruh o'yini qo'llaniladi. Agar chizish, birinchi navbatda, o'zini-o'zi bilish va o'zini-o'zi boshqarishning individual jarayoni bo'lsa, unda ularni o'ynash boshqa tengdoshlar orasida allaqachon muloqot va o'zini-o'zi

bilishning guruhiy jarayonidir. Shunday qilib, rasm chizish sizga o'zingiz bo'lishga imkon beradi va guruhda o'ynash sizga boshqacha bo'lishga imkon beradi. O'yin tomonidan ishlab chiqilgan boshqalar orasida bo'lish qobiliyati - bu guruhda o'zini qabul qilish qobiliyati, o'zaro ta'sir qilish, teng bo'lish qobiliyati, bu yoshga mos keladigan aloqa qadriyatlari va qoniqish hissini yaratadi. Tarbiyachining bola bilan aloqani o'rnatish, o'z vaqtida uni qo'llab - quvvatlash va ilxomlantirish qobiliyati bilan birgalikda bolalarni bolalar bog'chasiga moslashtirishning maqbul darajasiga erishiladi.

Tarbiyachi bolalarga hikoya qilishni taklif qiladi va uni chizmalar, niqoblar, bu yoki boshqa uchastkaning burilishlari hamda burilishlarini aks ettirish tavsiya etiladi. Keyin o'yin hamma uchun qiziqarli bo'ladi. Guruh bir nechta hikoyalarni tayyorlaganidan so'ng, bolalardan qaysi biri uning hikoyasini avval o'qilishini va o'ynashini istashlarini so'rashadi. Muallif bosh qahramon va boshqa qahramonlar uchun rol tanlashga taklif etiladi. Muallif uchun bosh qahramon bo'lishi shart emas, chunki bir qator qissalarda u salbiy xarakterga ega, bundan tashqari, guruhda har doim bu rolni o'ynashni istaganlar bo'ladi. O'yin qoidalari muayyan cheklovlarni o'rnatganligi sababli, hatto yetakchi rolni da'vo qiladigan psixologik xatti-harakatlarga ega bolalar ham o'zlarining xatti-harakatlarini qandaydir tarzda muvozanatlashishga, o'yinning umumiy ohangiga moslashishga va ilgari to'g'ridan - to'g'ri harakat qilgan konvensiyalarni bajarishga majbur qilishadi - "Men buni xohlayman".

O'yin faoliyatida bolaning aqliy fazilatlari va shahsiy xususiyatlari eng jadal shakllangan bo'ladi. O'yin keyinchalik mustaqil ahamiyatga ega bo'lgan boshqa faoliyat turlarini rivojlantiradi. O'yin faoliyati ruhiy jarayonlarning o'zboshimchalik shakllanishiga ta'sir qiladi. Shunday qilib, o'yinda bolalarda o'zboshimchalik bilan e'tibor va o'zboshimchalik xotirasi rivojlana boshlaydi. O'yin sharoitida bolalar diqqatini yaxshiroq jamlashadi va ko'proq narsani eslashadi, shuningdek ularning tajovuzkorligi pasayadi.

Bolaning shahsiyatining rivojlanishiga o'yinning ta'siri shundan iboratki, u orqali u kattalarning xatti-harakatlari va munosabatlari bilan tanishadi, tengdoshlari bilan aloqani o'rnatish uchun zarur bo'lgan fazilatlar ularning o'zlari uchun namuna bo'lib qoladi. Bolani ushlash va uni o'z rolidagi qoidalarga rioya qilishga majburlash, o'yin

etish juda qiyin va bundan tashqari, ular yoshga bog'liq bo'lgan boshqa qo'rquvlarni boshdan kechirar ekan, o'zlari ham affektiv ovozlarini yo'qotadilar. Qo'rquvning qolgan qismini istisnosiz jalb qilish kerak, chunki ularning qisman tasviri erishilgan natijalarni bekor qilishi mumkin.

Bir necha kundan so'ng, rasmlarning muhokamasi o'tkaziladi, shubhasiz, uni barcha bolalar bilan birga o'tkazish osonroq, lekin guruhdagi taqlid effektining rivojlanishi tufayli, barchasi haqiqatan ham har doim ham haqiqatga to'g'ri kelmaydigan qo'rquvning yo'qligiga rozi bo'ladi. Shuning uchun ularning har biri bilan alohida - alohida munozara olib boriladi. Chizmalar ketma-ket ko'rsatiladi va boladan qo'rqadimi yoki yo'qmi degan savol tug'iladi va bu chizma unga tajovuz hujumlarini keltirib chiqaradi. Bu tarbiyachining ishonchini, uning optimizmini ifoda etadi va aybdorlik tuyg'usini yo'q qiladi.

Yuqoridagi **rasm chizish metodikasidan foydalangan** holda tarbiyachilar qizlarning tajovuzkor holatlarining 50 foizida va o'g'il bolalarda 66 foizida uning samaradorligini ta'kidlashadi. Xuddi shunday natijalar qo'rquv va nevrozli bolalar kontingenti orasida ham mavjud. O'zlarining rasmlarida tajovuzkor xatti-harakatlarning sababini tushuntirishga muvaffaq bo'lgan bolalarning aksariyati endi buni ifoda etishni to'xtatadilar va faqat alohida holatlarda (10-15%) qoladilar.

Barqaror agressiya xavotir, soya, hayotiylikning pasayishi, tananing yetarlicha himoyasi yo'qligi, shuningdek, beparvolik va hushyorlikni anglatadi. Eng yomoni, ota-ona bo'lmagan oilalardagi bolalarda tajovuzni yengish ta'siri; ota-onalari bir - biri bilan qarama-qarshi bo'lgan, nevroz bilan kasallangan yoki tashvishli shubhalar va surunkali somatik kasalliklar bilan og'rigan bolalar kiradi.

Bolaning xatti-harakatlarini o'yin orqali tuzatish.

Hulq-atvorni to'g'irlaganda, bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytirishga, moslashuvchanlikni yaratishga va aloqalarda majburlanmaslik va o'yin tomonidan modellashtirilgan tengdoshlar bilan o'zaro munosabat orqali maqbul aloqa ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan guruh o'yini qo'llaniladi. Agar chizish, birinchi navbatda, o'zini-o'zi bilish va o'zini-o'zi boshqarishning individual jarayoni bo'lsa, unda ularni o'ynash boshqa tengdoshlar orasida allaqachon muloqot va o'zini-o'zi

bilishning guruhiy jarayonidir. Shunday qilib, rasm chizish sizga o'zingiz bo'lishga imkon beradi va guruhda o'ynash sizga boshqacha bo'lishga imkon beradi. O'yin tomonidan ishlab chiqilgan boshqalar orasida bo'lish qobiliyati - bu guruhda o'zini qabul qilish qobiliyati, o'zaro ta'sir qilish, teng bo'lish qobiliyati, bu yoshga mos keladigan aloqa qadriyatlari va qoniqish hissini yaratadi. Tarbiyachining bola bilan aloqani o'rnatish, o'z vaqtida uni qo'llab - quvvatlash va ilxomlantirish qobiliyati bilan birgalikda bolalarni bolalar bog'chasiga moslashtirishning maqbul darajasiga erishiladi.

Tarbiyachi bolalarga hikoya qilishni taklif qiladi va uni chizmalar, niqoblar, bu yoki boshqa uchastkaning burilishlari hamda burilishlarini aks ettirish tavsiya etiladi. Keyin o'yin hamma uchun qiziqarli bo'ladi. Guruh bir nechta hikoyalarni tayyorlaganidan so'ng, bolalardan qaysi biri uning hikoyasini avval o'qilishini va o'ynashini istashlarini so'rashadi. Muallif bosh qahramon va boshqa qahramonlar uchun rol tanlashga taklif etiladi. Muallif uchun bosh qahramon bo'lishi shart emas, chunki bir qator qissalarda u salbiy xarakterga ega, bundan tashqari, guruhda har doim bu rolni o'ynashni istaganlar bo'ladi. O'yin qoidalari muayyan cheklovlarni o'rnatganligi sababli, hatto yetakchi rolni da'vo qiladigan psixologik xatti-harakatlarga ega bolalar ham o'zlarining xatti-harakatlarini qandaydir tarzda muvozanatlashishga, o'yinning umumiy ohangiga moslashishga va ilgari to'g'ridan - to'g'ri harakat qilgan konvensiyalarni bajarishga majbur qilishadi - "Men buni xohlayman".

O'yin faoliyatida bolaning aqliy fazilatlari va shahsiy xususiyatlari eng jadal shakllangan bo'ladi. O'yin keyinchalik mustaqil ahamiyatga ega bo'lgan boshqa faoliyat turlarini rivojlantiradi. O'yin faoliyati ruhiy jarayonlarning o'zboshimchalik shakllanishiga ta'sir qiladi. Shunday qilib, o'yinda bolalarda o'zboshimchalik bilan e'tibor va o'zboshimchalik xotirasi rivojlana boshlaydi. O'yin sharoitida bolalar diqqatini yaxshiroq jamlashadi va ko'proq narsani eslashadi, shuningdek ularning tajovuzkorligi pasayadi.

Bolaning shahsiyatining rivojlanishiga o'yinning ta'siri shundan iboratki, u orqali u kattalarning xatti-harakatlari va munosabatlari bilan tanishadi, tengdoshlari bilan aloqani o'rnatish uchun zarur bo'lgan fazilatlar ularning o'zlari uchun namuna bo'lib qoladi. Bolani ushlash va uni o'z rolidagi qoidalarga rioya qilishga majburlash, o'yin

Tasavvur dam olish uchun yaxshi yordamchidir.

1) "Siz qor odamsiz deb tasavvur qiling. Siz ulkan, go'zalsiz, siz qordan paydo bo'lgansiz. Siz kalla, ikki qo'lingiz yon tomonlarga yopishgan va kuchli oyoqlarda turibsiz. Chiroyli tong, quyosh porlayapti. Endi u pishira boshlaydi va siz o'zingizni eritayotganingizni his qilasiz. Avval bosh eriydi, keyin bir qo'l, ikkinchi qo'l. Asta - sekin, tana asta-sekin eriy boshlaydi. Siz yerga to'kiladigan ko'lmakka aylanyapsiz."

2) "Tasavvur qilaylik, biz kichik qushlarmiz. Biz xushbo'y yozgi o'rmon bo'ylab sayohat qilamiz, uning xushbo'y hidi va go'zalligiga qoyil qolamiz. Shunday qilib, biz chiroyli yovvoyi gul ustiga o'tirdik va uning yengil ifori bilan pufladik va endi eng yuqori daraxt tomon uchib, shoxiga o'tirdik va gullaydigan daraxtning yoqimli hidini his qildik. Ammo yozning iliq shabada esdi va uning shovqinlari bilan biz shildirab o'rmon oqimiga shoshildik. Oqimning chetiga o'tirib, biz patlarimizni tumshug'imiz bilan tozaladik, toza, salqin suv ichdik, chayqaldik va yana ko'tarildik. Endi biz o'rmonni kuzatish uchun eng qulay uyaga joylashamiz."

Uch yoshdan katta bolalar, shu jumladan boshlang'ich maktab bolalari bilan ishlashda guruh usullari muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin. Hissalarni muhokama qilish uchun har hafta yigirma-qirq daqiqalik vaqt ajratiladi (afzalroq bir vaqtning o'zida). Psixolog besh-o'n hafta ichida muhokama qilish uchun yetarli miqdordagi mavzularni tanlaydi (baxt, qo'rquv, yolg'izlik, qayg'u, g'azab, sevgi va boshqalar). Ushbu mavzular bolalarning rivojlanish bosqichiga mos kelishi va har haftada bitta hissiyotni namoyish qilishi kerak. Qo'rquv mavzusi munozara uchun namuna sifatida ishlatiladi.

1) Guruhga qo'rquv haqida bir qator savollar beriladi. Yaxshi natijaga erishish uchun asta-sekin umumiy (ma'lum bir o'g'il, ma'lum bir qiz) dan konkretga o'tadigan savollar ("Sizda qo'rquv hissi bormi?"). Mashg'ulotlar jarayonida yangi shakllantirish usullari, xaritalar tuzish va boshqa guruh usullaridan foydalangan holda munozara rag'batlantirilishi kerak. Suhbat tugashi bilan ko'tarilishi mumkin bo'lgan ba'zi qiyin savollarni oldindan tayyorlashingiz tavsiya etiladi.

Ushbu yondashuvning maqsadi bolalarga yordam berish:

- ularning his-tuyg'ularining turli xil holatlarini anglash yaxshiroqdir;

- his - tuyg'ularni tushunishni va boshqarishni o'rganing (masalan, "keyingi safar nima qilasiz?" va hokazo savollar yordamida);

- boshqa bolalarga o'zlarining his-tuyg'ularini aytib bering va boshqa bolalar ham xuddi shunday his - tuyg'ularni boshdan kechirishlariga ishonch hosil qiling;

- psixologga ularning his-tuyg'ulari va muammolari haqida aytib berish;

- plastik asboblar yordamida hissiyotlarni ramziy shaklda ifoda eting.

Chizish bosqichida ko'pincha og'zaki munozara jarayonida aniqlab bo'lmaydigan his - tuyg'ular, fikrlarni o'rganish va muhokama qilish mumkin. Bunday ibora stressni pasaytiradi, shuning uchun hissiyotlarni buzadigan ifoda etish zarurati.

Pedagogik-psixologik adabiyotlarda tajovuzkorlik boshlanishidan oldin bolalar bilan muomala qilish uchun quyidagi tavsiyalar berilgan:

1) Ba'zan bolalar o'zlarini tushunishlari uchun qoldirilishi kerak. Ular ba'zi nizolarni mustaqil ravishda saralashga qodir va agar kattalar voqealarni nazorat qilsalar, bu bolalar uchun foydali tajriba bo'lib xizmat qiladi. Bolalar kattalar ishtirokisiz hakamlik vazifasini bajara olishlarini tushunadilar.

2) Agar kattalar "gunohga olib bormaslik" afzalroq deb hisoblasalar, siz bolani boshqa xatti-harakatga yo'naltirishingiz mumkin. Bolaga sevimli o'yinchog'ini yoki qo'rqmasdan tepib va tishlay oladigan o'yinchoqni taklif qilish tavsiya etiladi.

3) Bolani u uchun qiziqarli harakatlar bilan chalg'itish foydali.

4) Agar bolani chalg'itib bo'lmaydigan bo'lsa va hujum sodir bo'ladigan bo'lsa, uning qo'lini tortib olish yoki yelkasidan ushlab turish yaxshiroqdir, ayniqsa kattalarning harakatlari: "Siz qila olmaysiz!". Agar kattalar uzoq masofada bo'lsa, yo'l qo'yilmasligini avvalgi tajribadan bilgan bolani to'xtata oladi.

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, 3 yoshdan 7 yoshgacha tajovuzni aniqlash juda qiyin. Bu soxta bo'lishi mumkin, lekin har qanday yoki filmlardan yoki kompyuter o'yinlaridan nusxa ko'chirilgan. Shuning uchun bu xatti-harakatni o'rganish juda qiyin yoshdir va shuning uchun pedagog-psixologlar maktabgacha yoshdan boshlab katta yoshdagi bolalarga ko'proq e'tibor bermoqdalar, chunki bu yoshda bolalar tajovuzkorlikka ko'proq moyil bo'ladi.

Shunday qilib, tarbiyachi tajovuzkor xatti-harakatlar bolaning rivojlanishidagi odatiy hodisa ekanligini, uning shakllanishi va namoyon bo'lishining turli bosqichlari mavjudligini esga olishi kerak. Ular yo'qolishi yoki yangilangan kuch bilan namoyon bo'lishi mumkin. Bunga keraksiz vahima qo'zg'amasdan, bolalarning xatti-harakatlarini kuzatib borish kerak, chunki bu tajovuz davri o'tib ketadi yoki kechiktiriladi va bolaning shahsiy xususiyatiga aylanadi, bu ko'p jihatdan kattalar bilan o'zaro munosabatlarga bog'liq.

Agressiya turli xil sharoitlarda, masalan: g'azab, qo'rquv, qayg'u, giperaktivlik, izolyasiya, ishonchsizlik yoki bola o'zini aybdorlik his etganda va hokazolarda paydo bo'lishi mumkin. Psixologsiz qila olmaydigan holatlar mavjud, ammo psixolog yordamisiz yengishingiz mumkin, asosiysi xatti-harakatlardagi og'ishlarni sezish va choralar ko'rish lozim. Buning uchun ota-onalar va tarbiyachilar uchun ko'plab maslahatlar, testlar va boshqalar mavjud.

Katta yoshdagi bolalarda tajovuzni o'rganish mumkin, chunki yosh bolalarda ham tajovuz unchalik sezilmaydi.

Ushbu mashg`ulotning "pirovard maqsadi" kattalarga psixologik madaniyatni, har bir so'z yoki harakat uchun bolaga, ayniqsa, ruhiy shikastlanish va yo'qotishlarga duch kelgan bolaga nisbatan mas'uliyatini oshirishga yordam berishdan iborat. Muammolarning aksariyati shikastlanish tajribasining zararli oqibatlari: ota-onalar va boshqa yaqinlarning o'limi yoki yo'qolishi, alkogolizm oilasida uzoq vaqt istiqomat qilish, jinsiy va jismoniy zo'ravonlik, haqorat va xo'rlash oqibatlari natijasida vujudga keladi. Bu yerda muhim o'rin mahrum bolalarning hissiy asosiy hulq-atvor muammolarini tavsiflash va ularni o'quv jarayonining bir qismi sifatida yengish uchun tavsiyalar berilgan.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarini o'rganishda qanday xususiyatlarga e'tibor berish lozim?
2. Tashxis natijalaridan bolalarda buzg'unchi bo'lgan tajovuzkor xatti-harakatlarni qanday korreksiyalaymiz?
3. Qo'rquv nima?
4. O'g'il (qiz) qo'rqqanida nimani his qiladi?
5. Bolalardan qo'rqinchli o'g'il yoki qizning qanday ko'rinishini tasvirlashi va keyin yuz ifodalari va imo-ishoralar yordamida ko'rsatishini tahlil qiling.

6. Qo'rqqan bola yoki qiz nima qiladi?
7. Siz hech qachon qo'rquv hissini boshdan kechirganmisiz?
8.Siz nima qildingiz? Keyingi safar nima qilishingiz mumkin?
9. Hayotingizdagi eng yomon lahzalar nima edi?
10.Rasmdan so'ng, bolalar birgalikda ishlarni muhokama qilish, rasmlarini ko'tarish va agar kerak bo'lsa, ularni boshqalarga tushuntirishga taklif qilinadilar. Ushbu bosqichda psixolog bolalarga quyidagi savollarga yordam berishi mumkin. Rasmda nima sodir bo'ldi? U haqida nima yomon? Bu qanday tugaydi?

2-MAVZU: Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hulqidagi salbiy holatlarni korreksiyalash. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni ijtimoiy rivojlantirishga oid metodik ishlarni tashkil etish usullari

Reja:

1. **Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hulqidagi tajovuzkor hulq-atvorlarni tashxis qilish.**
2. **Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni ijtimoiy rivojlantirishga oid metodik ishlarni tashkil etish usullari.**
3. **Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hayotida xatti-harakatlarning buzilishiga olib keladigan holatlarni oldini olish choralari.**
4. **Maktabgacha ta'lim yoshidagi hulq-atvor buzilish holatlarini korreksiyalash.**

Tayanch tushunchalar: agressiv, tajovuzkor hulq-atvor, jazo "siklini", agressiv reaksiya.

1. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hulqidagi tajovuzkor hulq-atvorlarni tashxis qilish

Har qanday jamiyatdagi odamlarning xatti-harakatlaridagi salbiy hodisalarni o'rganish va oldini olish birinchi darajali ahamiyatga ega. Ushbu muammo ijtimoiy - iqtisodiy inqiroz holatida bo'lgan davlatlarda alohida ahamiyatga ega. XXI asrning boshlarida xatti-harakatlarning buzilishi muammosi pedagogika va psixologiyada mashhur bo'lib qolmoqda.

Ko'pgina insoniy fanlarning mutaxassislari - pedagoglar, neyrofiziologlar, psixologlar, sotsiologlar, huquqshunoslar, psixiatrlar xatti-harakatlarning buzilishini o'rganmoqdalar. Har bir intizom o'zining tahlil nuqtai nazarini ta'kidlaydi. Pedagoglar bunday xatti-harakatlarning kuchaygan tajovuzkorlik, avtoulov, haddan tashqari izolyasiya, bezovtalik va boshqalarni xatti-harakatlarning buzilishi bilan izohlashadi.

Hozirgi vaqtda turli yoshdagi bolalarda xatti-harakatlarning pedagogik-psixologik sabablarini o'rganish, psixoprofilaksiya va

tuzatish dasturlarini ishlab chiqish muammolariga tobora ko'proq e'tibor berilmoqda.

Rivojlanayotgan siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlar munosabati bilan, jamiyat ijtimoiy jihatdan yetuk, erkin huquqiy shaxslarga ega bo'lgan shaxslarga muhtoj, ammo shu bilan birga zamonaviy jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy inqiroz jarayonlari odamlarning psixologiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda, jismoniy va aqliy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Jamiyat talablari va bolaning imkoniyatlari o'rtasida qarama-qarshiliklar mavjud. **Tarbiyachilar quyidagi vazifalarni bajaradilar**: bolani o'z xatti-harakatlarini boshqarishga o'rgatish, o'zini namoyon qilish, o'zini tasdiqlash uchun ehtiyojlarini qondirishga yordam berish, qobiliyatlarini namoyish etish, o'zini baholash va boshqalar tomonidan qadrlanish va paydo bo'lgan qarama-qarshiliklarni bartaraf etish.

Pedagogik-psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aksariyat bolalarda turli xil muammolar va qiyinchiliklar mavjud, ular orasida xatti-harakatlarning buzilishi yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Gumanitar fanlarning deyarli barcha mutaxassislari - neyrofiziologlar, antropologlar, genetika, psixologlar, sotsiologlar, huquqshunoslar, sud-tibbiyot mutaxassislari, psixiatrlar hulq-atvor buzilishlarini o'rganishmoqda. Bu bir xil atamaning turli fanlarda mutlaqo boshqacha ma'noga ega bo'lishiga olib keladi. Neyrofiziologlar hulq-atvor buzilishlari ostidagi asab mexanizmlarini o'rganadilar. Psixiatrlar og'ir ruhiy kasalliklari bo'lgan odamlarning hulq-atvori to'g'risida ma'lumot to'playdilar. Sotsiologlar ijtimoiy sharoitlar hulq-atvor anormalliklarini keltirib chiqaradigan narsalarni o'rganish bilan band. Pedagogikada ilm-fan rivojlanishining hozirgi bosqichida inson xatti-harakatlarining buzilishi fanlararo tadqiqotlar mavzusi bo'lgan hodisa ekanligi haqida tushuncha shakllanmoqda.

Hulq-atvor o'ziga tegishli bo'lgan ijtimoiy guruhda belgilangan me'yorlarni hisobga olgan holda psixologik va jismoniy o'zini tutish usuli sifatida belgilanadi. Shu munosabat bilan, xatti-harakatlarning buzilishi, asosan buzg'unchi yo'nalishning tajovuzkorligi, keng tarqalgan noto'g'ri xatti-harakatlarning tasviri takroriy barqaror harakatlar yoki xatti-harakatlar sifatida qabul qilinadi. Bu o'zini boshqa odamlarning huquqlarini buzgan holda yoki ushbu yoshga xos bo'lgan ijtimoiy normalar yoki qoidalarni buzishda namoyon bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hulq-atvori va rivojlanishida tez-tez xatti-harakatlarning buzilishi (tajovuzkorlik, temperament, passivlik, giperaktivlik, uyatchanlik), bolalik asabiyligining turli shakllari (neyropatiya, nevroz, qo'rquv), qoida tariqasida, ikkita omil bilan yuzaga keladi:

- ta'limdagi xatolar (ma'lum kamchilik);
- asab tizimiga minimal zarar.

Bolaning xatti-harakatlarining asl sabablarini aniqlash uchun aniq, tez-tez uchraydigan xatti-harakatlarning simptomatologiyasini taqdim etish kerak, bu ma'lumot tarbiyachiga psixolog bilan birgalikda nafaqat bola bilan to'g'ri ishlashni, balki ba'zi asoratlarning malakali tibbiy yordamni talab qiladigan og'riqli shaklga aylanishini aniqlashga imkon beradi.

Agressivlik. Bolalarda tajovuzning eng keng tarqalgan ikkita sababi ta'kidlangan.

Birinchidan, jarohat olish, xafa bo'lish, hujum qilish yoki jarohat olish qo'rquvi. Agressiya qanchalik kuchli bo'lsa, uning orqasida qo'rquv kuchayadi.

Ikkinchidan, tajribali xafagarchilik, yoki aqliy shikastlanish yoki hujumning o'zi. Ko'pincha qo'rquv bola va uning atrofidagi kattalarning buzilgan ijtimoiy munosabatlaridan kelib chiqadi.

Jismoniy tajovuzkorlik ham kurashda, ham narsalarga halokatli munosabat shaklida namoyon bo'lishi mumkin. Bolalar kitoblarni yirtib tashlaydilar, o'yinchoqlarni sochib tashlaydilar va yo'q qiladilar, kerakli narsalarni buzadilar. Ba'zida tajovuzkorlik va vayronagarchilik bir - biriga mos keladi, keyin bola boshqa bolalarga yoki kattalarga o'yinchoq tashlaydi. Qanday bo'lmasin, bunday xatti-harakatlar diqqatni jalb qilish zarurati, ba'zi dramatik voqealar tufayli yuzaga keladi.

Agressivlik, albatta, jismoniy harakatlarda namoyon bo'lmaydi. Ba'zi bolalar og'zaki tajovuzga (haqoratli, masxara qilish, qasam ichish) moyil bo'lib, ko'pincha o'zlarini kuchli his qilish yoki o'z haqoratlari evaziga g'alaba qozonish uchun ehtiyojni qondirmaydilar. Ba'zan bolalar so'zlarning ma'nosini tushunmay, aybsiz qasam ichishadi. Boshqa hollarda, bola qasam ichish so'zining ma'nosini tushunmay, undan foydalanadi, kattalarni xafa qilishni yoki kimnidir xafa qilishni xohlaydi. Shuningdek, qasam ichish kutilmagan noxush

vaziyatlarda his - tuyg'ularni ifoda etish vositasi ekanligi aniqlanadi: bola yiqildi, xafa bo'ldi, uni mazax qildi yoki xafa qildi.

Qisqa temperament. Agar bola katta yoshlilarning nuqtai nazaridan, hatto ahamiyatsiz nuqtai nazaridan g'azablansa, yig'lab, g'azablansa, tez tajovuzkor hisoblanadi. Issiq harorat - bu umidsizlik va nochorlikning ifodasi bo'lib, kattalar ham, bolada ham ko'p noqulayliklar tug'diradi va uni yengib o'tishni talab qiladi.

Passivlik. Ko'pincha, kattalar bu yaxshi hulq-atvorni hisobga olib, bolaning passiv xatti-harakatlarida hech qanday muammoni ko'rmaydilar. Shunga qaramay, jim bolalar turli xil va eng yoqimli his - tuyg'ularni boshdan kechirishadi. Bola baxtsiz, tushkun yoki uyatchan bo'lishi mumkin. Bunday bolalarga bo'lgan munosabat uzoq bo'lishi mumkin va javob paydo bo'lishidan oldin ko'p vaqt talab etiladi.

Ko'pincha, bolaning jimjit harakati bu beparvolik yoki uydagi notinchlikka bo'lgan munosabatdir. Bunday xatti-harakati bilan u o'z dunyosida yakkalanib qoladi. Buning namoyon bo'lishi barmoqni so'rib olish, terini tarash, sochlar yoki kirpiklarni tortib olish, siljish va boshqalar.

Bolaning jim va passiv xatti-harakatlarining yana bir sababi bu notanish yangi kattalar qo'rquvi, ular bilan kam tajriba, kattalarga murojaat qila olmaslikdir. Bunday bola jismoniy mehrga muhtoj bo'lishi mumkin yoki umuman jismoniy aloqaga toqat qilmasligi mumkin.

Giperaktivlik. Maktabgacha yoshdagi eng keng tarqalgan xatti-harakatlardan biri. Giperaktiv xatti-harakatlarning asosiy belgilari chalg'itish va vositadir. U giperdinamik bola sifatida garchi u yomon g'oyani o'ylamasa va sodir bo'lgan voqeadan chin dildan xafa bo'lsa oqibatlari haqida o'ylamasdan harakat qiladi. Bu bolalar guruhidagi eng shovqinli bola bo'lib, jazolarga osonlikcha toqat qiladi, xafagarchilikni eslamaydi, yomonlikni saqlamaydi, tengdoshlari bilan doimo janjallashadi va darhol yarashadi.

Giperdinamik bolaning eng katta muammosi uning chalg'itishi. Biror narsaga qiziqib, u avvalgisini unutadi va biron bir narsa oxiriga yetkazilmaydi. U qiziquvchan, ammo o'ta qiziquvchan emas, chunki qiziqish ma'lum bir qiziqishning doimiyligini anglatadi.

Uyatchanlik. Psixologiyada maktabgacha yoshdagi bolalarning uyatchan xatti-harakatlarining uch turi ham ajralib turadi:

Boshqalarga ishora qiladigan tashqi kuzatiladigan xatti-harakatlar: "Men uyatchanman", o'ziga xos noaniqlik bilan, qiyin vaziyatlarda muvaffaqiyatsizlikni oldindan sezishda namoyon bo'ladi.

Uyat kabi fiziologik alomatlar.

Kuchli siqilish va o'zini - o'zi boshqarish, surunkali ishonchsizlik bilan introspeksiya faoliyatning barcha turlariga taalluqlidir.

Uyatchanlikning tabiatini belgilaydigan hulq-atvorning asosiy prinsipi silliq va sokin munosabatda bo'lishdir. Shuning uchun, uyatchan odam doimiy ravishda namoyon bo'lishga tahdid soladigan ko'plab fikrlar, his - tuyg'ular va sabablarni bostirishi kerak. Bu uyatchan odam yashaydigan muhitni uning ichki dunyosi, u tashqi tomondan harakatsiz bo'lib tuyulsa ham, qalbida g'azab va to'qnashuv his - tuyg'ular va qoniqtirilmagan istaklar paydo bo'ladi.

Uyatchang bolalar katta toifani anglatadi, ular alohida bolalarning umumiy sonidan ajralib turmaydi. Bu bolalar kattalarning o'zlariga bo'lgan munosabatini, hissiy kayfiyatini his qilishadi. Ko'pincha uyatchang bola shunchalik qo'rqinchli va qattiqqo'lki, u hatto eng oddiy vazifani bajara olmayotganday tuyuladi. Ammo uning muvaffaqiyatsizliklari, u qanday harakat qilishni bilmasligi, balki uni kaltaklashlari bilan izohlanadi. Bunday bolalarga vazifa bilan tanishish, undan nima talab qilinishini, natijada nima bo'lishi kerakligini tushunish uchun ko'p vaqt kerak bo'ladi.

Uyatchan maktabgacha tarbiyachi boshqa, notanish odamlar bilan qanday qilib aloqa qilishni bilmaydi. Hatto taniqli odamlar orasida u yo'qoladi, savollarga zo'rg'a javob beradi va kattalar unga murojaat qilishadi (yaqin qarindoshlar bundan mustasno). Ular faqat o'zlari tanlagan holda suhbatlashadilar va muloqot qilishadi. Ammo, yaqinroq tekshirib ko'rsak, deyarli har doim himoyasiz, uyatchang va uyatchan bolaning temir irodali, o'jar fe'l-atvori borligini rad etadi.

Psixologiyada bezovtalik deganda odamning bezovtalikka moyilligi tushuniladi, ya'ni noaniq xavfli vaziyatlarda yuzaga keladigan va voqealarning noqulay rivojlanishini oldindan sezishda o'zini namoyon qiladigan hissiy holat hisoblanadi.

Bolaning xavotiri ko'p jihatdan uning atrofidagi kattalarning tashvish darajasiga bog'liq. Tarbiyachi yoki ota-onaning yuqori tashvishi bolaga yetkaziladi. Do'stona munosabatlarga ega oilalarda, bolalar ko'pincha nizolar kelib chiqadigan oilalarga qaraganda kamroq tashvishlanadilar.

Boladagi bezovtalikni aniqlash uchun quyidagi mezonlar: doimiy tashvish, qiyinchilik, ba'zida biror narsaga diqqatni jamlay olmaslik, mushaklarning kuchlanishi (masalan, yuz, bo'yin), asabiylashish, uyqu buzilishi yordam beradi.

Katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarda tashvish hulq-atvori muammolari bo'lgan bolalar deb ataladigan eng aniq 3 guruhni ajratib olamiz:

1. Agressiv bolalar - ushbu guruhni ta'kidlab, tajovuzkor reaksiyaning namoyon bo'lish darajasini, harakatlar davomiyligini va buzilish xatti-harakatlariga sabab bo'lgan, ba'zida noaniq sabablarning tabiatini baholash kerak.

2. Hissiy va motorli zaif bolalar - bu turdagi bolalar hamma narsaga juda shafqatsiz munosabatda bo'lishadi: agar ular jo'shqinlik qilsalar yoki azob cheksalar, ularning ekspressiv xatti-harakati, albatta, juda baland va itoatsiz bo'ladi.

3. Juda uyatchan, himoyasiz, tortinchoq, tashvishli bolalar - bu o'zlarining his-tuyg'ularini ifoda etishdan uyaladigan, muammolarini jimgina boshdan kechiradigan, o'ziga e'tiborni jalb qilishdan qo'rqadigan bolalar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hulq-atvori va rivojlanishida tez-tez xatti-harakatlarning buzilishi (tajovuzkorlik, temperament, passivlik, giperaktivlik, uyatchanlik), boladagi asabiylikning turli shakllari (nevropatiya, nevroz, qo'rquv), qoida tariqasida, ikkita omil - ta'lim xatolari yoki ma'lum bir yetuklik, minimal zararlanishlar bilan asab tizimi bog'liq. Bola xatti-harakatlarining asl sabablarini aniqlash uchun aniq, tez-tez uchraydigan xatti-harakatlarning alomatlarini ko'rsatish kerak, ularning bilimi bola bilan to'g'ri ishlashga va bolaning tartibsizliklarining jiddiyligini aniqlashga imkon beradi, har qanday xatti-harakatlardagi mumkin bo'lgan og'ishlarni baholash mezonlariga tayanadi.

2. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni ijtimoiy rivojlantirishga oid metodik ishlarni tashkil etish usullari

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni ijtimoiy rivojlantirishga oid metodik ishlarni tashkil etishda asosan ijtimoiy yo'naltirilganlikka ahamiyat qaratish lozim.

Ijtimoiy yo'naltirilganlik nuqtai nazaridan quyidagilar farqlanadi:

Aqli buzuq bo'lmagan va xatti-harakatlarni tartibga solishning past axloqiy-ixtiyoriy darajasi tufayli turli xil ijtimoiy sharoitlarga osongina moslasha oladigan bolalar uchun ijtimoiylashtirilgan antisotsional xatti-harakatlar va salbiy emotsional holati bo'lgan bolalarda ijtimoiylashtirilgan tajovuzkor xatti-harakatlar, bu bolaning keskin, stressli vaziyatga yoki ruhiy shikastlanishga reaksiyasi yoki ba'zi shahsiy muammolar yoki qiyinchiliklarning muvaffaqiyatsiz hal qilinishi natijasidir.

Kondrashenko hulq-atvor buzilishlarining shunga o'xshash tasnifi ularni tashqi kuzatiladigan harakatlar me'yoridan og'ish deb belgilab, bunda odamning ichki motivatsiyasi amaliy harakatlarda (haqiqiy xatti-harakatlarning buzilishi) ham bayonotlarda, hukmlarda (og'zaki hulq-atvorning buzilishi) namoyon bo'ladi.

Boladagi buzuqlikning jiddiyligini aniqlash uchun pedagog-psixolog M.Ratter har qanday xatti-harakatlardagi mumkin bo'lgan **og'ishlarni baholash uchun quyidagi mezonlarni** taklif etadi:

1. Bolaning yosh xususiyatlariga va jinsiga mos keladigan standartlar. Ba'zi xatti-harakatlar faqat ma'lum yoshdagi bolalar uchun odatiy holdir. Gender tafovutlari bilan bog'liq masalalarga kelsak, hatto kech bolalik davrida ham o'g'il va qizlarning xatti-harakati deyarli bir xil bo'lib, bu normal holatdir.

2. Buzilishning davomiyligi. Bolalarda ko'pincha turli xil qo'rquvlar, tutilishlar va boshqa kasalliklar qayd etiladi. Ammo, ushbu shartlarning uzoq davom etadigan holatlari kattalarda tashvishlantiruvchi bo'lishi kerak.

3. Hayotiy sharoitlar. Bolalarning hulq – atvori, hissiy holatidagi vaqtincha tebranishlar odatiy va normal holatdir, chunki rivojlanish hech qachon muammosiz kechmaydi. Vaqtincha regressiya juda keng tarqalgan. Bu boshqalarga qaraganda tez-tez uchraydi, shuning uchun bolaning hayotidagi sharoitlarni hisobga olish kerak.

4. Ijtimoiy-madaniy muhit. Normal va g'ayritabiiy xatti-harakatlarni farqlash mutloq bo'lishi mumkin emas. Bolaning xatti-harakati uning bevosita ijtimoiy-madaniy muhitining me'yorlari bilan baholanishi kerak. Jamiyatda mavjud bo'lgan madaniy tafovutlar normal xatti-harakatlarning o'zgaruvchanligiga sezilarli darajada ta'sir qiladi.

5. Buzilish darajasi. Shahsiy alomatlar bir vaqtning o'zida bir nechta alomatlarga qaraganda ancha keng tarqalgan. Ko'p hissiy va xatti-harakatlarida nuqsoni bo'lgan bolalarga, ayniqsa ular bir vaqtning o'zida aqliy hayotning turli tomonlariga tegishli bo'lsa, yaqinroq e'tibor talab etiladi.

6. Semptom turi. Alomatlar boshqacha. Ba'zilar bolaning noto'g'ri tarbiyasi, boshqalari ruhiy kasalliklar tufayli.

7. **Alomatlarning og'irligi va chastotasi.** Bolalar uchun o'rtacha, vaqti-vaqti bilan yuzaga keladigan xatti-harakatlar qiyinchiliklari jiddiy, ko'pincha takrorlanadigan kasalliklarga qaraganda ko'proq uchraydi. Noqulay alomatlar namoyon bo'lishining chastotasi va davomiyligini aniqlash juda muhimdir.

8. Hulqning o'zgarishi. Bolalarning hulq-atvorini tahlil qilganda, uning namoyon bo'lishini nafaqat umuman bolalar uchun xos bo'lgan belgilar bilan, balki ma'lum bir bola uchun xos bo'lgan belgilar bilan solishtirish kerak.

9. Semptomning situasion o'ziga xosligi. Ko'rinishi har qanday vaziyatga bog'liq bo'lmagan alomat faqat ma'lum bir muhitda ro'y beradigan simptomdan ko'ra jiddiyroq buzuqlikni aks ettiradi deb ishoniladi.

Shunday qilib, bola xatti-harakatlarining normadan chetga chiqishi to'g'risida qaror qabul qilishda yuqorida keltirilgan barcha belgilarning kombinatsiyasini hisobga olish kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hulq-atvori va rivojlanishida tez-tez xatti-harakatlarning buzilishi (tajovuzkorlik, temperament, passivlik, giperaktivlik, uyatchanlik), boladagi asabiylikning turli shakllari (nevropatiya, nevroz, qo'rquv), qoida tariqasida, asab tizimi ikkita omil - ta'lim xatolari yoki ma'lum bir yetuklik, minimal zararlanishlar bilan bog'liq.

Bolalarda hulq-atvor buzilishining oldini olish.

Oldini olish - bu nomaqbul xatti-harakatlarning oldini olishga qaratilgan profilaktik tadbirlar majmui.

Profilaktik choralar uchun markaziy ikkita muhim jarayon xavf omillari va himoya omillaridir.

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, insonning hayotida xatti-harakatlarning buzilishiga olib keladigan holatlar mavjud; bu holatlarga **xavf omillari deyiladi.** Shu bilan birga, insonni buzilishlardan saqlaydigan bir qator boshqa omillar mavjud va ular

himoya omillari deb ataladi. Agar inson hayotida xavf omillari himoya qiluvchi omillarga qaraganda kuchliroq bo'lsa, u holda u xatti-harakatlarning buzilishiga moyil bo'lishi mumkin.

Xavf omillari - atrof - muhit bilan o'zaro bog'liq bo'lgan, hulq-atvor buzilishining yuqori ehtimolliklariga olib keladigan biologik, psixologik kuchlar va boshqa kuchlar. Xavf omillari genetika, og'ir fe'l-atvor, ota-onalarning qobiliyatlari, ota-onalarning nazorati va atrof-muhitning yomonlashishi (ehtiyojlarni qondirishning yetishmasligi).

Xavf omillarini aniqlash va ular bilan ishlash profilaktika ishlarining faqat bir qismidir, himoya omillari bilan ishlash boshqa.

Xavf omillari - atrof-muhit, biologik, psixologik kuchlar va atrof - muhit bilan o'zaro bog'liq bo'lgan va xatti-harakatlarning buzilishi ehtimolini oshiradigan kuchlar.

Xatti-harakatlarning buzilishi ehtimolligi xavf omillari sonining ko'payishi bilan sezilarli darajada oshadi. Ba'zi xavf omillari hissiy va hulq-atvor muammolarining keng doirasiga xosdir, boshqalari esa ko'proq o'ziga xos ta'sirga ega.

Bolalik davridagi xatti-harakatlar va hissiy muammolarni rivojlanishida muhim rol o'ynaydigan xavf omillari: genetika, qiyin fe'l-atvor, ota-ona qobiliyatining yetishmasligi, tengdoshlar guruhlari, ota-onalarning nazorati, ijtimoiy-iqtisodiy muammolar va atrof-muhitning tanqisligi (ehtiyojlarni yetarlicha qondirmaslik).

Xavf omillarini bilish mutaxassislarga profilaktika maqsadida ko'plab maqsadlarni taqdim etadi. Ammo xavf omillariga duchor bo'lgan ko'plab odamlar hissiy va hulq-atvor muammolarini rivojlantirmasligini yodda tutish kerak. Gap shundaki, xavf omillarini aniqlash va ular bilan ishlash profilaktika ishlarining faqat bir qismi, boshqasi - himoya omillari bilan ishlash.

Himoya qiluvchi omillar - bu xavf omillarining salbiy ta'siridan to'liq yoki qisman himoya qiluvchi shahsiy va atrof-muhit xususiyatlari.

Himoya qiluvchi omillar - xavf omillarining inson vakolatlari rivojlanishiga hissa qo'shadigan shaxs yoki atrof muhitning o'ziga xos xususiyatlari (bilim, ko'nikmalarni qo'llash qobiliyati, ma'lum bir sohadagi muammolarni hal qilishda amaliy tajriba asosida muvaffaqiyatli harakat qilish) salbiy ta'sirini vositachilik qiladi.

Himoya omillariga quyidagilar: genetika, aql, xotirjamlik, vasiylik bilan yaxshi munosabatlar, tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlar, tarbiyachilar bilan ijobiy munosabatlar, ota-onalarning samarali ko'nikmalari, ota-onalarning samarali nazorati kiradi.

Ijtimoiy vakolatlarning rivojlanishi hissiy nazoratni rivojlantirish, tengdoshlar va kattalar bilan hamkorlik qilishga tayyorlik, ijtimoiy qoidalar va normalarni o'zlashtirish va qo'llash qobiliyati bilan bog'liq.

Himoya omillari asosida profilaktika choralarini aniqlash mumkin:

- Tarbiyachi va tarbiyachilar bilan aloqalarni o'rnatish;
- Ota-ona va bola munosabatlarini optimallashtirish;
- Rivojlanayotgan muhitni tashkil qilish.

Eksperimental tadqiqotlar jarayonida tarbiyachining bolalarning xatti-harakatlaridagi buzilishlariga bevosita yoki bilvosita ta'sir qiladigan bir qator shahsiy fazilatlari: kayfiyatning o'zgaruvchanligi, charchoq, asabiylashish, beparvolik va tashvishli shubhalar, haddan tashqari nazorat, hissiy sovuqqonlik, shuningdek past darajadagi sezgirlik, ochiqlik va o'ziga jalb qilish istagi aniqlandi. Bola - ota-ona munosabatlari bolalarning aqliy salomatligi uchun katta ahamiyatga ega. Bolaning o'zini-o'zi anglashi rivojlanishining sharti bu ota-onalar tomonidan ota-ona funksiyalarini ijobiy qabul qilishdir.

Bolalarda hulq-atvor buzilishlarini yengib o'tish, rivojlanayotgan muhitni tashkil qilish orqali ham mumkin.

3.Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hayotida xatti-harakatlarning buzilishiga olib keladigan holatlarni oldini olish choralari

Bola - ota-ona munosabatlari bolalarning aqliy salomatligi uchun katta ahamiyatga ega bo'lib, bolalarga yordam berishning eng yaxshi usuli bu ota-onalariga yordam berishdir. Bolaning o'zini-o'zi anglashi rivojlanishining sharti bu ota-onalar tomonidan ota-ona funksiyalarini ijobiy qabul qilishdir.

Hulq-atvorning buzilishini qo'zg'atadigan psixologik xususiyatlar orasida odatda quyidagilar farqlanadi:

4. Ozodlik o'yinlari. Bu markazlashtirish g'oyasining uslubiy ifodasidir. Har qanday qizg'in ruhiy holat ongning torayishi va odamning o'z tajribalariga haddan tashqari e'tibor berish bilan tavsiflanadi. Markazlashtirmaslikning bir nechta shakllari: rol o'ynash (odamni boshqa mavzuga aylantirish), intellektual (o'ziga qarab qarash natijasida ishlab chiqarilgan, "psixologik oyna"), kommunikativ (kommunikativ pozitsiyalarning o'zgarishi bilan dialog orqali amalga oshiriladigan, masalan, yomon - yaxshi). Ozodlik o'yinlari ro'yxati: "Dialog", "Videokamera", "Yomon yaxshi", "Mening dushmanim - mening do'stim" mavjud.

5. Aloqa o'yinlari. Tarbiyachilar bilan ishlash jarayonida tarbiyachiga o'quv jarayonidagi boshqa ishtirokchining his-tuyg'ularini anglashga imkon beradigan bunday aloqa o'yinlarini tashkil qilish mumkin. Ularning ma'nosi, tarbiyachi turli vaziyatlarni bola, ota-ona, rahbar mavqeidan mahrum qilganda, pozitsiyani, rolni o'zgartirishdir.

Modelning maqsadi aynan shunday: ota-onalar o'zlarining ota-onalarining tajribalarini ijobiy ko'rib chiqishlari va bolalarga nisbatan aybdorlik his qilmasliklari kerak. Guruh terapiyasi bu ota-onaning shahsiyatidagi doimiy o'zgarishlarga erishishdir. Psixoterapiya, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar muammolarini hal qila olmaydigan, hissiy nogiron odamlarga mo'ljallangan.

Guruh maslahatlari ota-onalarga bolalarni tarbiyalashda yuzaga keladigan muammolarni yengishda yordam berishi kerak. Bu yerda inson shahsiyatidagi tarkibiy o'zgarishlar talab qilinmaydi, asosiysi ota-onalarga keraksiz stressdan qochish va turli xil oilaviy vaziyatlarda yaxshiroq harakat qilishdir. Guruh muhokamalarida ota-onalar bir - birlariga qiyinchiliklari haqida aytib berishadi va turli vaziyatlarni yengishda tajriba almashishadi. Shunday qilib, ular bir - birlaridan o'rganishadi va asta-sekin o'zlarining oilaviy hayotidagi muammolarga obyektiv qarashni boshlaydilar.

Ota-onalar guruhda ham ma'lumot olishadi. O'zining metodikasi va hatto nazariy yondashuvi bo'yicha guruh maslahatlariga o'xshaydi. Bu maslahat yoki terapiya bilan solishtirganda kamtarroq maqsadlarni qo'yadi. Bu yerda asosiy narsa ota – onalar, bolalarning birga bo'lish vaqtini ko'paytirish, kattalarni bolalarni, ularning his-tuyg'ulari va ehtiyojlarini tinglashga o'rgatish, umumiy til topishga yordam berish, bolalarni yetaklashga o'rgatish.

Ota-onalar o'zlarini qanchalik yaxshi bilsalar, ular o'z farzandlarining his-tuyg'ulari va xatti-harakatlarini yaxshiroq anglay olishlariga ishonishadi. Shu sababli, ota-onalarning vazifalaridan biri bu ota-onalarning bo'shatilishi, o'zimizni yaxshiroq bilish va oxir-oqibat farzandlarimizni yaxshiroq anglash istagini uyg'otishdir, doimo bolaning his-tuyg'ularini ma'qullash zarurligi, bolani u qanday bo'lsa, shundayligicha qabul qilish kerak, garchi uning ba'zi harakatlari qoralanishi mumkin.

Bolalarda hulq-atvor buzilishlarini yengib o'tish, rivojlanayotgan muhitni tashkil qilish orqali ham mumkin. L.S.Vigoskiy shunday deb yozgan: **"Kasal bolalarni tomosha qilib, biz oxir-oqibat to'g'ri ta'limga yo'l atrof - muhitni tashkil qilish orqali bog'liqligini ko'ramiz ...".**

Bolalar bog'chasi guruhida rivojlanayotgan maydonni qurish, turli xil materiallar bilan o'yinlar, eksperimentlardan foydalanish, musiqiy, yoritish dizayni, "Men uxlab yotgan sevimli o'yinchoq va yostiqni olib kelish" imkoniyati, bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, atrof - muhitni hissiy jihatdan qulay qilishimizga imkon beradi.

Guruhdagi maxsus tashkil etilgan yashash maydoni bolaning faolligini rag'batlantirishi, his-tuyg'ularini ifoda etish imkoniyatini berishi, turli vaziyatlarda ularni yo'qotib qo'yishi, uni o'ziga xos muhit yaratuvchisi va shuning uchun uning shaxsini yaratuvchisi qilishi kerak.

O'yin xonasida sport majmuasi, zinapoyalar, slaydlar, gorizontal bar, arqon, sakrash matraslari, koptoklar va boshqalar mavjud bo'lganda vosita funksiyalarini yaxshilash, hissiy va motorli tushirish, bolaning mushaklarning kuchlanishini yengillashtirish muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Harakatlarni umumiy muvofiqlashtirish, shu bilan birga qorong'i va cheklangan makon qo'rquvini tuzatish to'q matodan tikilgan, hamda halqa ustiga kiyilgan maxsus mato tunneli bilan o'yinlarda qo'llaniladi.

Yengil, ammo juda katta "qurilish bloklari" - yopishtirilgan karton qutilar, choyshablar, yog'och ramkalar, ekranlar, guruh xonasi uchun mebel - bularning barchasi guruh makonining chegaralarini va konfigurasiyasini o'zgartirishga imkon beradi, bolalar xohishiga ko'ra aylantirilishi va dramatik o'yinlarda rolli o'yinlar o'ynashi mumkin.

Bola bo'yiga qarab qalin ko'pikli kauchuk bilan qoplangan "yumshoq devorlar" guruhidagi sumka, polga o'rnatilgan noaniq shakldagi narsalar (Gambi qo'g'irchog'i kabi - yuzi chizilmagan egiluvchan shakl), tajovuzkor b-ba-bo qo'g'irchoqlari (bo'ri, Baba Yaga), tepish uchun plastik idishlar, oyoq va qo'llarning mushaklarini mashq qiladi, mushaklarning haddan tashqari kuchlanishidan xalos bo'lishga yordam beradi, g'azab, dushmanlik va ko'ngilsizliklarni ifoda etadi.

Barcha o'yin materiallarining eng samarali terapevtik agenti sifatida qum va suvdan foydalanish foydalidir. Qum va suv hech qanday tuzilishga ega emas va bolaning xohishiga ko'ra har qanday narsaga aylanishi mumkin: oy yuzasi, plyaj, hovuz - bu yerda imkoniyatlar cheksizdir. Bu, ayniqsa, xavfli, o'yinchoq bilan o'yinlarni qabul qilmaslik, o'yin shakllari buzilmagan holda tortib olingan bolalar uchun foydalidir.

Kosmosning yorqinligi va g'ayrioddiy jihozlari nafaqat bolalarga o'zini tutish va hissiy muammolarni yengishda yordam beradi, balki tajovuzkor xatti-harakatlar, qo'rquv va xavotirni oldini olishda samarali vosita bo'ladi.

Binobarin, oldini olish bu nomaqbul xatti-harakatlarning oldini olishga qaratilgan profilaktik tadbirlar majmuidir. Profilaktika choralarining asosiy jarayonlari xavf omillari va himoya omillaridir. Profilaktik tadbirlarning asosiy yo'nalishlarini ajratib ko'rsatish: tarbiyachilar va tarbiyachilar bilan aloqalarni o'rnatish; ota-ona va bola munosabatlarini optimallashtirish; rivojlanish muhitini tashkil qilish. Har bir yo'nalish o'z uslubiga va yaxshi rivojlangan pedagogik texnologiyalariga ega. Tarbiyachilar bilan ishlash pedagogik mahorat darajasini oshirish yo'lida olib boriladi, unda hissiy barqarorlik, o'yinlar, moslashuv o'yinlari, formulali o'yinlar, ozodlik o'yinlari, aloqa o'yinlari qo'llaniladi. Ota-bola munosabatlarini optimallashtirish ota-onalarni bolaning ehtiyojlariga qarab, ota-onalarning ota-ona funksiyalarini ijobiy idrok etishlariga munosabatlarini qayta yo'naltirishga o'rgatishga qaratilgan. Buning uchun guruh terapiyasi, guruh maslahatlari, ko'rsatmalar qo'llaniladi. Bolalar bog'chasining rivojlanayotgan maydonini vakolatli qurish, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning xatti-harakatlarining buzilishining oldini olish uchun kuchli choradir.

4.Maktabgacha ta'lim yoshidagi hulq-atvor buzilish holatlarini korreksiyalash

Lotin tilidan tarjima qilishda "korreksiya" atamasining ma'nolaridan biri bu tuzatish, qisman tuzatish yoki o'zgartirishdir (Lotin fixio).

Pedagogik korreksiyalash deganda aqliy rivojlanishning bunday xususiyatlarini tuzatish uchun pedagogik-psixologik faoliyatning ma'lum bir shakli tushuniladi, bu yosh psixologiyasida qabul qilingan mezonlar tizimiga ko'ra, ushbu rivojlanishning faraziy "optimal" modeliga, me'yorga, aniqrog'i, bolaning u yoki bu rivojlanishidagi ideal variant sifatida yoshga oid mos kelmasligi. **Pedagogik korreksiyalash pedagogik-psixologik faoliyat shakli sifatida avval defektologiyada g'ayritabiiy rivojlanishning turli xil variantlari bilan bog'liq holda paydo bo'ldi.** Bolalarning amaliy psixologiyasining kasbiy pozitsiyalarining shakllanishi va mustahkamlanishi bilan "Pedagogik korreksiyalash " tushunchasi g'ayritabiiy rivojlanish sohasidan bolaning normal aqliy rivojlanishi sohasiga o'tdi.

Mamlakatimizda pedagogik korreksiyalash ishlarining asosiy prinsiplari shaxs psixikasi va ongining ijtimoiy shakllarini assimulyatsiya qilish asosida shaxsning hayoti davomida shakllanadigan ajralmas psixologik tuzilma sifatida ishlab chiqilgan asosiy prinsiplarga asoslanadi. Aqliy rivojlanish va bolaning shahsiyatining shakllanishi faqat kattalar bilan muloqotda mumkin va asosan ontogenezning ushbu bosqichida olib boriladigan faoliyatda yuzaga keladi.

Bolalarning aqliy va shahsiy rivojlanish sharoitlariga rioya qilmaslik, xatti-harakatlarning buzilishiga olib keladi va bu shartlarni tuzatishni talab qiladi.

Pedagogik korreksiyalashning asosiy prinsiplari.

Birinchi tamoyil - tuzatish va rivojlanishning birligi. Tuzatish ishlari zarurligi to'g'risida qaror faqat bolaning rivojlanishining ichki va tashqi holatini pedagogik-psixologik tahlil asosida qabul qilinadi.

Ikkinchi tamoyil - bu yosh va individual rivojlanishning birligi. Tuzatish ishlari aqliy rivojlanishning asosiy qonunlarini bilishni, bolaning shaxsini shakllantirish uchun ketma-ket yosh bosqichlarining ma'nosini tushunishni o'z ichiga oladi. Oddiy rivojlanish uchun yosh

bo'yicha ko'rsatmalar mavjud. Oddiy rivojlanish deganda yoshga mos keladigan aqliy rivojlanish tushuniladi. Ushbu taxminiy yosh normasi ko'p jihatdan jamiyatning madaniy darajasi va ijtimoiy-tarixiy talablari bilan belgilanadi.

Uchinchi tamoyil - diagnostika va rivojlanishni tuzatishning birligi. Tuzatish ishlarining vazifalarini faqat bolaning eng yaqin rivojlanish zonasi asosida aniqlanadigan yaqin kelajakdagi rivojlanish prognozini to'liq tashxislash va baholash asosida tushunish va o'rnatish mumkin. Tuzatish va rivojlanish o'zaro bog'liqdir.

Ontogenezda rivojlanish murakkab tizimli xarakterga ega. Diagnostika tekshiruvi sabab - ta'sir munosabatlarining yaxlit tizimli rasmini, aniqlangan belgilar, individual kasalliklar alomatlari, og'ish va ularning sabablari o'rtasidagi muhim bog'liqlikni aniqlashga imkon beradi.

To'rtinchi tamoyil - tuzatishning faoliyat prinsipi. Ushbu tamoyil maqsadga erishish yo`llarini, usullarini va vositalarini tanlashni belgilaydi. Faoliyat prinsipi ontogenezning ushbu davrida har bir bosqichda bolaning rivojlanishiga eng ko'p hissa qo'shadigan yetakchi faoliyat mavjudligini, bolaning rivojlanishidagi harakatlantiruvchi kuch ekanligini, insonning har qanday faoliyatining rivojlanishi alohida shakllanishni talab qilishini tan olishga asoslangan.

Beshinchi tamoyil - bu har bir bolaga qobiliyatli bola sifatida tuzatish ishlarida yondashish. Ushbu prinsip psixokorreksiya ishlari olib boriladigan bolalar "ikkinchi" guruh bolalari sifatida qabul qilinmasligi kerak, degan ma'noni anglatadi. Rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchlarini safarbar qilish bolada kattalar unga ishonishini sezganda ro'y beradi.

A.I.Zaharov o'yin qoidalarini eng yaxshi tashkil etish uchun ma'lum qoidalarga amal qilishni taklif qiladi:

1. O'yin mavzularini tanlashda bolaning qiziqishi va uning tuzatish uchun ahamiyatini inobatga olish kerak;
2. O'yin bolaning hissiyotliligi va tashabbuskorligini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda qurilishi kerak;
3. Mutaxassis o'yin haqida izoh bermasligi kerak;
4. Bolaga ta'sirni faqat o'yin holati va belgilar orqali amalga oshirish mumkin;

5. O'yin terapiyasining o'z-o'zidan va yo'naltirilgan tarkibiy qismlarining nisbati bemorning shaxsiga va uning holatiga bog'liq bo'lishi kerak.

Hozirgi bosqichda **maktabgacha yoshdagi bolalar bilan tuzatish** ishlarining bir nechta yo'nalishlari: o'yin terapiyasi, art - terapiya (vizual, ertak, musiqa va boshqalar), hulq-atvor terapiyasi (har xil mashqlar, psixo-gimnastika), bolaning shaxsiga tuzatish ta'sirining psixologik mexanizmlari mavjud.

Kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalarda xatti-harakatlarning buzilishlarini tuzatish vositasi sifatida o'yin terapiyasi aqliy rivojlanish dinamikasi prinsiplarini hisobga olgan holda individual va guruhli terapiya shaklida bloklarda o'tkazilishi kerak.

Stressni yengillashtirish, aloqani yaxshilash, mutaxassisga va tuzatish choralariga qiziqishni oshirish uchun o'z-o'zidan o'yin - tanishuv va tashxis bosqichida individual o'yin terapiyasini o'z-o'zidan boshlash maqsadga muvofiqdir. O'yinli diagnostika, tuzatish va ta'lim funksiyalarini bajaradi.

O'yin terapiyasi uchun xona maxsus jihozlangan va o'yinchoqlar tanlangan. Bu xonada eng muhim odam bola: bu yerda u vaziyatni o'zi buyuradi, bu yerda hech kim unga nima qilish kerakligini aytmaydi, hech kim qilgan ishini tanqid qilmaydi, hech kim ayb topmaydi va maslahat bermaydi, itoat qilmaydi, shahsiy hayotiga aralashmaydi. O'yin terapiyasi tajribasida bola o'zini o'yin terapevti bilan o'zaro hamkorlikda o'rganish imkoniyatiga ega. O'yin terapiyasi paytida bolalar o'zlarining barcha xatti-harakatlari istaklarining mahsuli ekanligiga va ularni boshqarishga qodir ekanliklariga ishonish imkoniyatiga ega bo'ladilar, o'zlariga ishonishni boshlaydilar, o'z-o'zini hurmat qila boshlaydilar va taskin topadilar. Odatda bola keyingi darsni sabrsizlik bilan kutmoqda, o'zingizni erkin, obro'li inson kabi his etish yoqimli, ajablanarli emas.

Kollektiv o'yin terapiyasi bolalarning ijobiy mulohazalarini olish, ularning boshqalar bilan uzviy aloqada bo'lish qobiliyatini rivojlantirish maqsadida olib boriladi. O'yin terapiyasini to'g'ri boshqarish bilan bolalar guruhida ishonch, xavfsizlik va ochiqlik muhiti yaratilgan. O'yin terapiyasining shiori: "boshqarish emas, balki tushunish".

Art - terapiyaning asosiy maqsadi o'zini namoyon qilish va o'zini-o'zi bilish qobiliyatlarini rivojlantirish orqali shahsiyatni

rivojlantirishni uyg'unlashtirishdir. San'atda o'z-o'zini ifoda etish va o'z-o'zini bilish imkoniyatlarining kengayishi, masalan, o'yin bilan taqqoslaganda, san'atning mahsuldor tabiati - bolaning his-tuyg'ularini va qobiliyatlarini inkor etuvchi, atrofdagi odamlar bilan aloqa qilish jarayonini osonlashtiradigan estetik mahsulotlarni yaratish bilan bog'liq.

Ijodiy faoliyatning tabiati va uning mahsuliga qarab **art terapiyaning quyidagi turlari ajratiladi: tasviriy san'at asosidagi rasm terapiyasi, biblioterapiya adabiy kompozitsiya sifatida va badiiy asarni ijodiy o'qish, dramatik terapiya, musiqa terapiyasi va boshqalar.**

Direktiv art - terapiyani ajratib turing, bu yerda vazifa to'g'ridan - to'g'ri bolaga beriladi: rasmning mavzusi belgilanadi, eng yaxshi ifoda shaklini qidirish yo'naltiriladi, rasm chizishda yordam ko'rsatiladi.

Art - terapiyaning ushbu shakli qo'rquv, fobiya, bezovtalik holatlarida qo'llaniladi.

Direktiv bo'lmagan art - terapiyada bolaga mavzuni tanlashda ham, uni ifodalash shaklini tanlashda ham erkinlik beriladi. Psixolog bolani hissiy jihatdan qo'llab - quvvatlaydi va agar kerak bo'lsa, unga texnik yordam beradi. Art - terapiyaning ushbu shakli o'zini past baholagan, salbiy buzilgan rasm bo'lgan hollarda qo'llaniladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda eng ko'p ishlatiladigan rasm terapiyasi, ertak terapiyasi va musiqa terapiyasi. Bolani chizish to'g'ridan - to'g'ri o'yin bilan bog'liq bo'lib, u o'yingan to'qilgan, syujetning rivojlanishi va o'yinning o'zini davomidir. Boshqa psixokorreksiya usullari bilan taqqoslaganda, badiiy terapiya og'ir hissiy kasalliklarda, bolaning o'yin faolligining past darajasi, aloqa ko'nikmalarining yetishmovchiligida afzalliklarga ega.

Bolalar bilan tuzatish ishlarida **art - terapiya usullarini qo'llash** natijasida samarali hissiy reaksiyani ta'minlash, tajovuzkor namoyon bo'lgan taqdirda ham unga ijtimoiy maqbul shakllarni berish mumkin; yopiq, uyatchan yoki yomon yo'naltirilgan tengdoshlar uchun aloqa jarayonini osonlashtiradi; o'zboshimchalik va o'zini-o'zi boshqarish qobiliyatini, bolaning his-tuyg'ularini, hissiyotlari va hissiy holatini anglash qobiliyatini rivojlantiriladi.

Hulq-atvorni tarbiyalash usuli bolani muammoli holatlarda o'zini tutishning tegishli shakllariga o'rgatish, ijtimoiy muhit va

predmet dunyosi bilan o'zaro munosabatlar va aloqaning muayyan holatlariga nisbatan "ijro etuvchi qobiliyat" darajasini oshirishga qaratilgan. Hulq-atvorni tarbiyalashni bolalar bilan guruhli ishlash usuli sifatida tarbiyalash tarafdorlari bolaning qiyinchiliklarining asosiy qismi tegishli ko'nikmalarning yetishmasligidan kelib chiqadi.

Hulq-atvorga o'rgatish usulining elementlari bolalar, ularning ota-onalari bilan tuzatish ishlarida yangi, qadimgi harakatlardan xatti-harakatlarni o'rgatish jarayonida o'yin vaziyatlaridan shartli, real hayotiy holatlarga, nihoyat ota-onalar bilan ishlashda foydalaniladigan "uy vazifasini" qabul qilishda va samaraliroq o'qishni tashkil etishda keng qo'llaniladi.

Ijtimoiy terapiya usuli - bu kattalarni ham, tengdoshlarni ham ijtimoiy qabul qilish, tan olish, ijtimoiy ma'qullash va bolani ijobiy ijtimoiy muhit tomonidan ijobiy baholashga asoslangan psixologik ta'sir qilish usulidir. Ijtimoiy terapiya usuli, **birinchidan**, shaxsning ijtimoiy e'tirofga bo'lgan ehtiyojini qondirishni, **ikkinchidan**, kommunikativ kompetensiya darajasi past bo'lgan bolalarda ijtimoiy o'zaro munosabatlarning mos usullarini shakllantirishni ta'minlaydi.

Holat psixoterapiyasi usuli bolaning yoshiga bog'liq harakatlarga asoslangan bo'lib, sizga guruhdagi bolaning holatini o'zgartirishga va uning faoliyatining nisbiy muvaffaqiyatini yo'naltirishga imkon beradi. Masalan, katta yoshdagi bolalar guruhiga topshirish orqali mashhur bo'lmagan, "izolyasiya qilingan", "e'tiborsiz" bolani muvaffaqiyatini nisbiy ko'paytirish, katta bolalar guruhiga o'tkazish orqali nisbiy muvaffaqiyat mavqeini pasaytirish, xudbinlik, avtoritar tendensiyalar va bolalarning (xatti-harakatlardagi tajovuzkorlikning namoyon bo'lishi) shahsiy rivojlanishini to'g'irlash uchun tavsiya etilishi mumkin.

Ijtimoiy va status psixoterapiya usullarini amalga oshirishda quyidagi qoidalarga rioya qilish kerak.

Ulardan foydalanish, agar boshqa usullar samarasiz bo'lsa yoki favqulodda psixologik aralashuv zarur bo'lgan hollarda mumkin.

Bolaning qiyinchiliklari sabablarini diqqat bilan bilib olishingiz kerak.

Bolaning yoshga bog'liq harakatlari masalasini muassasa ma'muriyati, tarbiyachilar va ota-onalar bilan majburiy kelishish lozim.

Bolaning o'zi uchun yoshga bog'liq harakatlarning asoslanishi: kichik guruhga o'tish bola uchun qo'shimcha psixologik travma bo'lib xizmat qilishi mumkin, shuning uchun unga "kattalar yordamchisi" deb nomlangan yangi maqomini tushuntirish kerak.

Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va shahsiy rivojlanishi sharoitlariga rioya qilmaslik xatti-harakatlarning buzilishiga olib keladi va pedagogik korreksiyalashning asosiy prinsiplarini hisobga olgan holda ushbu shartlarni tuzatishni talab qiladi. Turli xil xatti-harakatlarning buzilishi bilan ularning aksariyati aniq ajralib turadigan xususiyatlar: aqliy va aloqa ko'nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, o'zini-o'zi boshqarish darajasining pasayishi, o'yin faolligining past darajada rivojlanishi, o'z-o'zini hurmat qilish darajasining pasayishi va tengdoshlar bilan munosabatlardagi buzilishlarga ega. Tuzatish ishlarining zamonaviy usullari xatti-harakatlarning buzilishining u yoki bu sababini samarali ravishda yo'q qilishga qodir.

Har qanday jamiyatdagi odamlarning xatti-harakatlaridagi salbiy hodisalarni o'rganish va oldini olish birinchi darajali ahamiyatga ega.

Bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiy rivojlanish ko'rsatkichlari:

- boshqa birovning tajribasiga hissiy jihatdan javob beradi;
- asosiy hissiyotlarni idrok etadi va yetarli darajada tushunadi;
- turish (g'azab, qo'rquv, qayg'u, quvonch, ajablanib, qiziqish);
- hamdardlikni ko'rsatadi;
- markazlashtirish qobiliyatini (hech bo'lmaganda ba'zan) aniqlaydi;
- hissiy jihatdan xavfsiz;
- ijobiy o'zini-o'zi qabul qilishni, o'ziga bo'lgan munosabatni ochib beradi;
- o'ziga ishonch, mustaqil, faol, tashabbuskor (individual tipologik xususiyatlarga mos keladi);
- ular tomonidan asrab olingan ota-onalar tomonidan o'zini sevikli deb biladi;
- o'zini-o'zi boshqarish, o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmalariga ega;
- ijtimoiy - madaniy hulq-atvor va muloqot usullariga ega;
- juda kommunikativ (individual xususiyatlar doirasida);
- ijtimoiy jihatdan yetarlicha rivojlangan aql;

- maktabga ijtimoiy tayyor.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarning me'yoridan og'ish deganda nimani tushunasiz ?
2. Tashxis o'tkazishda bolalarda og'ishlarni baholash uchun qanday mezonlar belgilangan ?
3. Pedagogik korreksiyalashning asosiy prinsiplarini sanab bering.
4. Bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiy rivojlanish ko'rsatkichlari keltiring.
5. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va shahsiy rivojlanishi sharoitlariga rioya qilmaslik nimani buzilishiga olib keladi?
6. Hulq-atvorga o'rgatish usulining elementlarini sanab bering.
7. Maktabgacha yoshdagi bolalarda eng ko'p ishlatiladigan rasm terapiyasi, ertak terapiyasi va musiqa terapiyasiga misollar keltiring.

II BOB. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANI O'TKAZISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

1-MAVZU: Pedagogik diagnostika asosida, ta'lim - tarbiya jarayonini rejalashtirishning umumiy jihatlari

Reja:

1. **Pedagogik diagnostika asosida, ta'lim - tarbiya jarayonini rejalashtirishning umumiy jihatlari.**
2. **Diagnostik metodlarni malakali tadqiqotchilar tomonidan qo'llanilishi talabi.**
3. **Pedagogik fikrlash tarbiyachining kasbiy fikrlash qobiliyati sifatida shakllantirish.**

Tayanch tushunchalar: optimallashtirish, pedagogik faoliyatning mazmuni, usullari, vositalari va natijalari, pedagogik jarayon qonunlari.

1. Pedagogik diagnostika asosida, ta'lim - tarbiya jarayonini rejalashtirishning umumiy jihatlari

Pedagogik diagnostika o'quv jarayonini o'rganishni ta'minlaydi, uni optimallashtirish va jamiyat rivojlanishi uchun uning natijalarini asoslash uchun pedagogik jarayonning shartlari va natijalarini aniqlashga yordam beradi. Bundan tashqari, o'quv diagnostika faoliyati davomida u zarur ilmiy mezonlarni hisobga olgan holda tarbiyachi bolalarni kuzatib boradi va so'rovnomalarni olib boradi, kuzatuv va so'rovnomalar ma'lumotlarini qayta ishlaydi, hamda hulq-atvorni tavsiflash, uning sabablarini tushuntirish yoki hulq-atvorni bashorat qilish uchun olingan natijalar to'g'risida hisobot beradi.

Pedagogik diagnostikaning asosiy ajralib turadigan xususiyatlaridan biri bu aniq diagnostika obyekti - pedagogik jarayonning mavjudligi. Pedagogik jarayonning tarkibiy qismlari pedagogik diagnostika obyektlari, ya'ni: tarbiyachi, bola, pedagogik faoliyatning mazmuni, usullari, vositalari va natijalari, shuningdek, pedagogik jarayon qonunlari hisoblanadi.

Pedagogik diagnostikaning amalda quyidagi funksiyalarni aniqlandi:

Tarbiyachiga shaxsni shakllantirish jarayonini boshqarish, pedagogik qaror to'g'risidagi eng yaxshi versiyaga erishishga e'tibor berishga imkon beradigan pedagogik jarayon to'g'risidagi bunday ma'lumotlar yordamida ularning harakatlarini nazorat qilish imkonini beradigan funksiya hisoblanadi.

Erishilgan pedagogik natijalarni mezon va ko'rsatkichlar bilan taqqoslashga asoslangan pedagogik faoliyat samaradorligini baholash funksiyasidir.

Tashxis qo'yishda tarbiyachidan nafaqat bolalar haqida ma'lumot olish, balki ularning faoliyatiga, mavjud munosabatlar tizimiga qo'shilishi kerakligini hisobga oladigan o'quv - tarbiyaviy vazifadir.

Funksiyalar kommunikativ va konstruktiv bo'lib, shaxslararo aloqa sherikning bilimi va tushunishisiz imkonsiz ekanligiga asoslanadi. Ushbu funksiyalarni amalga oshirish, agar tashxis bolalar va tarbiyachining o'zaro ta'siri jarayonida individual tipologik xususiyatlarini aniqlashi mumkin.

Pedagogik jarayon ishtirokchilarini xabardor qilish funksiyalari, ya'ni diagnostika natijalari to'g'risida hisobot berish.

Ushbu funksiya prognostik bo'lib, tashxis qo'yilgan obyektning rivojlanish istiqbollarini belgilab beradi.

Tashxis bosqichlarini aniqlash uchun bir nechta yondashuvlar mavjud.

Birinchi variant pedagogik diagnostika jarayonida ma'lumot to'plash, saqlash, qayta ishlash va undan o'quv jarayonini boshqarish uchun foydalanish bilan bog'liq.

Ikkinchi variantga ko'ra, birinchi bosqichda obyektni xarakterli xususiyatlar bilan tanib olish funksiyasi, ya'ni birlamchi ma'lumot yig'ish jarayoni (bolalar hayoti va faoliyati bilan bog'liq bo'lgan hamma narsani yodlab olish, kuzatish, fiksasiya qilish), ikkinchi bosqich esa ma'lumotlarni qayta ishlash, o'rganilayotgan hodisaning mohiyatini tan olish, ma'lumotlarning amaliy faoliyat bilan o'zaro bog'liqligini o'z ichiga oladi.

Tashxis tuzilishining **uchinchi versiyasi** ikkinchisiga asoslanadi va umumiy **tashxis nazariyasida aniqlangan bosqichlarni hisobga olgan holda bir qator o'ziga xos bosqichlarni** qo'shadi:

- Pedagogik tashxisning maqsadi va vazifalarini aniqlash;

- Gipoteza va uni keyingi tekshirishni ilgari surish, tashxis qo'yish jarayonini rejalashtirish;
- Diagnostika vositalarini tanlash (mezonlar, darajalar, usullar);
- Obyekt to'g'risida ma'lumot to'plash (obyektning haqiqiy holatining normativ optimalga nisbati);
- Olingan ma'lumotlarni qayta ishlash (tahlil qilish, tizimlashtirish va tasniflash);
- Ishonchli ma'lumotlarni tahlil qilish asosida tashxis qo'yilgan obyekt tarkibiy qismlarini yangi birlikka sintez qilish;
- Tashxis qo'yilgan obyektni yanada rivojlantirish istiqbollarini bashorat qilish, pedagogik tashxisni asoslash va baholash;
- Pedagogik tashxisning amaliy qo'llanilishi, tashxis qo'yilgan obyektni o'zgartirish uchun pedagogik jarayonni boshqarish uchun tuzatishni amalga oshirish.

Tashxis bosqichlarini aniqlashda to'rtinchi variant tashxisning umumiy nazariyasida belgilangan bosqichlarga ham tayanadi va pedagogik diagnostika uchun o'ziga xos bo'lgan yangilarini qo'shadi: shahsiyatni rivojlantirishning u yoki bu darajasini aniqlaydigan ichki va tashqi sharoitlarni aniqlash; rivojlanish zonasini aniqlash; shaxsni yanada rivojlantirish, shakllantirish uchun zarur pedagogik choralar haqida o'ylash va boshqalar.

Shunday qilib, muammo bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik tashxis tashxisning umumiy nazariyasida aniqlangan, ammo ayni paytda o'zining o'ziga xos bosqichlarini aniqlaydigan bosqichlarni aniqlash mantig'iga asoslanadi, degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

Pedagogik faoliyat muammosi bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili asosida diagnostika kasbiy faoliyatni bashorat qilishning boshlang'ich bosqichi bo'lgan pedagogik faoliyatning maxsus turi sifatida belgilangan. Pedagogik jarayonni boshqarish bo'yicha, shuningdek, pedagogik muammoni hal qilish uchun texnologik zanjirning so'nggi bosqichidir. Shu bilan birga, **pedagogik faoliyatning mustaqil tarkibiy qismi bo'lgan pedagogik diagnostika uning barcha darajalarida mavjud: maqsadlarni belgilash, baholash, texnologiyani tanlash, tarkibni loyihalash** va boshqalar.

Pedagogik diagnostika aniq tashxis turidir, degan xulosaga kelishimiz mumkin, chunki u tashxisning o'ziga xos obyekti va uni tadqiq qilishda o'ziga xos yondashuvga ega. Bu pedagogik faoliyatning barcha bosqichlarida mavjud bo'lgan mustaqil tarkibiy qism; boshqa diagnostika turlaridan farq qiladigan funksiyalar va prinsiplarning mavjudligi bilan tavsiflanadi; maxsus tuzilishga va bir qator o'ziga xos bosqichlarga ega.

Ko'p o'lchovli tizim sifatida ko'rib chiqiladigan maktabdagi o'quv jarayoni uning tarkibiy xususiyatlari va tomonlarining oddiy yig'indisidan ancha murakkabroq, ya'ni tizimning xarakteristikasi uning alohida elementlarining xususiyatlarining yig'indisiga nisbatan yangisini o'z ichiga olishi kerak.

Bundan kelib chiqadiki, o'quv jarayoni bo'lgan murakkab tizim tarkibidagi barcha elementlarning yaxlitligi elementlarning mexanik yig'indisidan bir butunga voz kechishni talab qiladi.

Pedagogik jarayonda ikki tomon: harakat jarayonning joylashishi sifatida va sakrash pedagogik jarayonning yangi bosqichga yoki yangi holatga o'tishida ajralib turadi. Har bir harakat nafaqat bolalar tomonidan yangi faoliyat sohasini rivojlantirish, balki yashirin evolyusiyaviy tarkibga ega va, ehtimol, tashqi tomondan unchalik mustahkam emas.

O'quv jarayonining ushbu yashirin tomonini tashxislash, faqat tarbiyachi tomonidan tashkillashtirilgan vaziyatlarda, bolaning shahsiyatining rivojlanishida yangi tendensiyalarni va burilishlarni ko'rishimiz mumkin bo'lgan hollarda bunday tarkibni namoyon qilishda mumkin.

O'quv jarayonini modellashtirish va uning rivojlanishini bashorat qilish ularning maxsus taqdimotini talab qiladi. Oxir oqibat, shaxsni shakllantirish ijtimoiy maqsadlar va ijtimoiy sharoitlar bilan belgilanadigan ongli faoliyatga alternativalardan iborat.

Boshlang'ich konsepsiya - bu shaxsni rivojlantirish, uning rivojlanishi uchun juda ko'p turli xil imkoniyatlarga ega bo'lgan turli xil tizimlar, turli xil yo'nalishlarni o'zgartirish va takomillashtirishga ega bo'lgan murakkab tizim.

Murakkab **o'quv jarayonining nazariy tahlili bizni pedagogik diagnostikada uchta daraja: tarkibiy(komponent) diagnostika, strukturaviy diagnostika va tizim diagnostikasini ajratish zarurligiga olib keladi.**

Birinchi daraja **tarkibiy diagnostika** deb ataladi.

Komponent diagnostikasi - bu pedagogik jarayonning alohida mustaqil yoki kamroq avtonom tuzilishining individual tarkibiy qismlarini o'rganish. Pedagogik diagnostika uchun bunday muhim tarkibiy qismlariga: bolaning umumiy jismoniy rivojlanishi, uning ijtimoiy rivojlanishi, kasbga yo'naltirilganligi, guruhning ta'lim imkoniyati, guruhdagi o'quv jarayonining umumiy tarkibiy qismlari va maktab bolasining oilasining tarbiyaviy salohiyati kiradi.

Ushbu tarkibiy qismlarning har biri o'ziga xos, ularning tarkibiy qismlarini tavsiflovchi bo'lishi mumkin. Masalan, bolalarning umumiy jismoniy tayyorgarligi darajasi quyidagi qobiliyatlar: tashxis qo'yish uchun maxsus testlar mavjud bo'lgan tezlik, muvofiqlashtirish, tezlikka chidamlilik, moslashuvchanlik, kuchlilik bilan tavsiflanadi (ular ushbu tuzilmaning tarkibiy qismlari).

Strukturaviy diagnostika - bu tarkibiy diagnostika natijalarini tahlil qilish va har bir tarkibiy qism uchun tegishli diagnostik xulosa tuzishdir.

Tuzilishni tashxislashda statistika turli pedagogik jarayonlarning o'zaro bog'liqlik darajasini (korrelyasiya koeffitsiyentini aniqlash uchun) va ularning statistik qonuniyatlarini (namoyon bo'lish chastotasi va ehtimolini) aniqlashga imkon beradi. Statistik usullar go'yo davom etayotgan jarayonlarning mohiyatini tushuntirish uchun yordamchilarga o'xshaydi.

O'quv jarayonining individual tomonlari o'rtasidagi aniqlangan munosabatlar asosida mantiqiy - matematik modellar yaratiladi. Bugungi kunda bunday modellar didaktik tadqiqotlarda juda keng qo'llaniladi.

Ammo ta'lim nazariyasida tarkibiy modellashtirishdan foydalanish bo'yicha ko'plab misollar mavjud. Pedagogikaning eng qiyin muammolaridan birini - sifat xususiyatlarini o'lchash muammosini prinsipial ravishda yechib, ta'lim sohasidagi tadqiqotlar nafaqat pedagogik hodisalarni tahlil qilish uchun, balki ularni taqqoslash uchun kuchli vositadan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldi.

Shu tufayli matematik mantiqda ishlatiladigan belgilar darajasida bir qator jarayonlarni tavsiflash, shuningdek shakllangan jarayonni real jarayon emas, balki uning modeli bo'yicha tahlil qilish imkoniyati paydo bo'ldi.

Bu shahsiyatni shakllantirishdagi individual tomonlar va namoyon bo'lishni o'rganishdan murakkab shaxs shakllanishini, ijtimoiy mavqeini, yo'nalishini, mafkuraviy va axloqiy tarbiyasini o'rganishga, ya'ni vaqt o'tishi bilan o'zgarib turadigan tizimli hodisalarni o'rganing.

Tizimli diagnostika - tarkibiy diagnostika natijalari va xulosalarini tahlil qilish, ilmiy asoslangan xulosa tayyorlash. Ilmiy asoslangan xulosa quyidagilarni tavsiflaydi:

* ushbu guruh (maktab) ta'lim va tarbiya tizimida mavjud;
* pedagogik tizimning o'z vaqtida ishlashi;
* pedagogik tizimning muhim ichki va tashqi aloqalari;
* pedagogik tizimning istiqbollari;
*tanlangan vositalar va pedagogik maqsadlarga erishish usullarining to'g'riligi.

Tizim diagnostikasi darajasi nafaqat ushbu jarayon tarkibidagi asosiy aloqalarni aniqlashga, balki ushbu jarayonga ta'sir etuvchi muhim omillarni hisobga olgan holda shahsiyatni shakllantirishning asosiy natijalarini bashorat qilishga imkon beradi. Ushbu bosqichda tadqiqotchi o'z nazariyasini alomatlar tizimi sifatida taqdim etish imkoniyatiga ega va bu, o'z navbatida, matematik model asosida shaxsni shakllantirishning yangi mazmunli nazariyalarini yaratish va rivojlantirishga imkon beradi.

2. Diagnostik metodlarni malakali tadqiqotchilar tomonidan qo'llanilishi talabi

Diagnostik metodlarni qo'llanilishi va yoyilishi bizning mamlakatimizdagi axloqiy standartlarga yoki professional axloq kodeksiga bo'ysunishi kerak. Pedagog - tashxischining professional axloqiy kodeksida insoniyat manfaatidagi fanning shakllanishi bilan ayrim individlarning muvaffaqiyati va huquqlarini himoya qilishdek qadriyatlarning nizolari o'rin olgan kritik vaziyatlarga nisbatan diqqat - e'tibor qaratilgan bo'lishi kerak. Pedagogik diagnostika sohasi bilan uzviy bog'langan, hozirda g'arb pedagogikasida ma'lum yechimga ega bo'lgan asosiy axloqiy muammolarni ko'rib chiqaylik.

1. Diagnostik metodlarni qo'llaydigan kishilar malakasining bosqichi. **Diagnostik metodlarni malakali tadqiqotchilar tomonidan qo'llanilishi talabi**, ularni noto'g'ri ishlatilishidan

individni himoyalashdagi birinchi qadam hisoblanadi. Albatta, zarur malaka diagnostik metodlar turlaridan kelib chiqqan holda o'zgarib boradi. Masalan, intellektning individual testlari, shahsiy so'rovnoma va testlardan to'g'ri foydalanishda, o'quv va professional faoliyatda muvaffaqiyatni testlash jarayonida kerak bo'lgan oz miqdordagi maxsus pedagogik tayyorgarlikka nisbatan uzoq vaqt davomidagi tayyorgarlikni talab qiladi.

Yaxshi malakaga ega bo'lgan pedagog - tashxischi shunday metodikalarni tanlay bilishi kerakki, ham shahsiy maqsad uchun o'tkazayotgan diagnostik jarayonga mos kelishi, ham tekshirilayotgan konkret kishi uchun mos tushishi lozim. Shuningdek, tanlangan metodikalarga aloqador ilmiy adabiyotlarni ham o'rgangan bo'lishi, hamda texnik ko'rsatkichlar bo'lgan norma, ishonchlilik kabi xarakteristikalarni yaxshi bilishi kerak.

Ma'lumki, tashxis natijalari uni o'tkazishdagi turli vaziyatlarga nisbatan og'uvchanlik xususiyatiga ega bo'ladi. Shuning uchun psixodiagnost o'z xulosalarini tekshiriluvchiga aloqador qator ma'lumotlar asosidagina diagnostik baholashdan so'ng amalga oshiradi. Eng muhimi, olingan natijalari asosidagi noto'g'ri tahlillar kelib chiqmasligi uchun u yetarlicha pedagogikadan xabardor bo'lishi kerak. Agar pedagogik diagnostik jarayon boshqa mutaxassis kishilar tomonidan olib borilsa, imkon boricha malakali pedagog maslahatchi ham bo'lishi kerakki, u tadqiqotni to'g'ri olib borishda zarur sharoitlarni yaratib bera oladi va olingan natijalarni to'g'ri tahlil qilishda ko'maklashadi.

Kimni malakali pedagog - tashxischi sifatida hisoblash mumkin? Ma'lumki, tadqiqot sohalarining turli - tumanligi va uning asosidagi maxsus tayyorgarlikda birorta pedagog barcha soha bo'yicha bir xil malakaga ega bo'la olmaydi. Amaliy pedagogikaning asoslarini yaratadigan pedagoglar ushbu ashyoviy dalillarni tan olishar ekanlar, pedagoglar ayrim sohalardagi professional standartlar talabiga javob bermaydigan usullarni qo'llamasliklari, kompetentlik doirasidan chetga chiqmaslikni muhim deb biladilar. Hattoki, g'arbda ilmiy yoki davlat korxonalarida ish olib boruvchi pedagog bilan mustaqil amaliy faoliyat yurituvchi pedagog o'rtasida farq mavjudligini ta'kidlaydilar. Chunki, mustaqil amaliy pedagog malakali hamkasblar fikrlariga, ularning xulosalariga, tashkilotlarda faoliyat yurituvchi pedagogga nisbatan kam bo'ysunadilar. Vaholanki,

tashkilot pedagoglari Amerikaning pedagogik uyushmasi yo'riqlariga asosan professional malakadagi yuqori talablarga javob berishi kerak. Chet el tajribalarining foydali ahamiyati shundaki, kishilarni sifatli pedagogik tadqiq qilishda va professional me'yorlarni oshirish maqsadida malakali pedagoglarga litsenziyalar va guvohnomalar taqdim etiladi.

Diagnostik metodlarni qo'llash.

Diagnostik metodlarni qo'llash huquqi ma'lum malakaga ega bo'lgan mutaxassislarga berilgan. Hozirda esa imkoni bor kishi ulardan foydalanmoqda. Amerikalik pedagoglar fikriga ko'ra, metodikalarga ega bo'lishi uchun mutaxassis pedagog yoki uning to'g'ri qo'llanilishini o'z mas'uliyatiga olgan kishilarning imzosi bo'lgan taqdirdagina foydalanishlari mumkin. Pedagog - tashxischilarning g'arbiy axloq qoidalarida diagnostik metodlarini tarqatilishini cheklash taklif etiladi. Bu cheklanish ikki xil mazmunga: metodikalarning mohiyatini oshkor etmaslik va ulardan noo'rin foydalanishning oldi olinishiga ega.

Shuningdek, boshqa professional mas'uliyatlar mualliflar tomonidan yaratilayotgan yangi metodikalarning sotilishi bilan bog'liq. Ularni kishilarda qo'llash uchun taqdim etishda yetarli darajada obyektiv asoslar bo'lishi kerak. Diagnostik metodlarni yaratuvchilar, mualliflar mas'uliyatiga doimo vaqti - vaqti bilan metodikalarning eskirib qolishini oldini olish maqsadida tekshirish va standartlashtirish jarayonlarini amalga oshirish kiradi. Metodikalar va ularning asosiy qismlari gazeta, jurnallar, hamda risolalarda ularni kengroq yoritish, yoki o'z-o'zini baholash uchun nashr qilish man etiladi. **A.Anastazi bunday vaziyatlarda nafaqat metodikalarni foydasizligini, balki kishiga pedagogik zarar qilishidek katta xatolarga olib kelishini aytib o'tadi.**

Yana bir g'arbdagi keng tarqalgan ammo professional talablarga javob bermaydigan faoliyat turi sirtqi, xat orqali testlashtirishdir. Yuborilgan test blanklari orqali kishi tomonidan qobiliyatlar yoki shaxsga oid testlarni bajarish to'g'ri amalga oshirilgan deb, baholab bo'lmaydi. Chunki testlashtirishni nazoratsiz amalga oshirish va boshqa pedagogik ma'lumotlarni inobatga olmaslik kutilayotgan ijobiy natijalardan ko'ra salbiy oqibatlarni yuzaga keltirishi ham mumkin.

Tadqiqot natijalarining sir saqlanishi shart. Shahsiy testlarni qo'llash bilan bog'liq bo'lgan savol shaxsga daxldor ma'lumotlarga ega bo'lish bilan izoh etiladi. Diagnostlar uchun bu nozik masalaki, subyektning shahsiy, emotsional, motivatsion xususiyatlarini o'rganishdagi testlar mazmuni, uning baholangan natijalari kishi uchun ma'lum qilinmay, tadqiqotda bu xususiyatlar anglanmagan holda namoyon bo'lishi kerak. Buning uchun kishilar biron - bir tadqiqotda aldangan holda ishtirok etishlari mumkin emas. Bu borada, qo'llaniladigan pedagogik diagnostik metodlarni kishi tomonidan foydalanish maqsadini, uning usullarini chuqur anglay bilishning o'zi yetarli ahamiyatga ega. Pedagogik tadqiqotlarning barcha testlari deyarli shaxsning ichki sir - asrorlarigacha bayon etuvchi imkoniyatiga ega. Faqat professional mutaxassisdan vaziyatni inobatga olgan holda o'z mas'uliyatiga suyangan ravishda tadqiqot olib borib, xulosalar qilish talab qilinadi.

Biror korxona yoki jamiyatning qiziqishi maqsadida tadqiqot olib borilsa, unda ishtirok etayotgan kishi o'z natijalari qanday baholanishi xususida ma'lumotga ega bo'lishi kerak. **Tadqiqot maqsadidan qat'iy nazar, shaxs haqidagi olingan barcha ma'lumotlar sir saqlanishi A.Anastazi qarashlarida ikkita asosiy tushuncha: relevantlilik va ma'lum etilgan rozilikni o'z ichiga oladi. Kishi berayotgan ma'lumotlar diagnostikaning maqsadiga mos kelishi kerak (relevantlilik).** Buning ahamiyati shundan iboratki, barcha amaliy harakatlar aniq, diagnostik maqsad uchun metodikasini o'rganishga qaratilgandir. Faqatgina mazkur maqsad ma'lumotning mosligi va relevantligini ta'minlab bera oladi.

«Ma'lum etilgan rozilik» tushunchasi esa shunday tushuntiriladi. Tadqiqotda ishtirok etayotgan kishi tadqiqot maqsadi, olingan natijalar xarakteri, hamda keyinchalik ularni qo'llash mumkinligi haqida ma'lum qilinadi. Lekin unga test namunalari yoki bayonnoma blankalari ko'rsatilmaydi, zero bunday ma'lumot bilan test haqiqiyligi va kuchi yo'qolishi mumkin.

Konfidensiallik. Ma'lumotlarni sir saqlash muammosi kabi konfidensiallik muammosi ham barcha psixodiagnostlarning diqqat markazidagi masalalardan biridir. Bu masalada «Diagnostik natijalarga kimning huquqi bor?» degan savol doimo ko'ndalang turadi. Bir tomonda, testning asl mohiyatini bayon etmaslik va test baholarini noto'g'ri talqin qilish xavfining mavjudligi bo'lsa, ikkinchi

tomonda, turli kishilar uchun tadqiqot natijalarini bilishning obyektiv zarurati mavjudligi turadi. Hozirgi vaqtda odamlar tomonidan o'zining tadqiqot natijalariga ega bo'lish huquqini anglab yetish kuchaydi. Shuningdek, ular o'z javoblariga izoh talab etish imkoniyatiga ham ega. Shu o'rinda pedagog - tashxischi uchun diagnostik natijalarni noto'g'ri tahlil qilishga qaratilgan chora - tadbirlarga rioya qilish ahamiyatlidir.

Agar tadqiqot tashkilotlarda, masalan maktabda, ishga qabul qilinayotgan vaqtda, sud ishlarida olib borilayotgan bo'lsa, kishi tadqiqot maqsadi, natijalari, kim tomonidan amalga oshirilayotganligi borasida xabardor bo'lishi kerak. Diagnostik natijalar bilan qiziqqan insonlar kabi turli vaziyatlar yuzaga kelishi, misol uchun kollej, litsey tomonidan tadqiqot o'tkazilgan kishining barcha ma'lumot sifatida natijalarni taqdim etishi so'raladi. Ushbu vaziyatda kishidan ma'lumotlarni taqdim etish uchun rozilik olinadi. Bu maslahatxonadagi, shifoxonadagi hatto ilmiy tadqiqot maqsadida amalga oshirilayotgan testlashtirishga ham taalluqlidir.

Diagnostik tadqiqotlar tuzilishida diagnostika umumiy nazariyasi uchta jihat: semiotik, texnik va mantiqiy ajratib turadi. Shubhasiz, bu jihatlar pedagogik diagnostikada ham uchraydi.

Semiotik jihat - tadqiqotchi tomonidan uning yakuniy yo'nalishini ifoda etuvchi tushunchalar mazmunini, diagnostika ma'lumotlarini diagnostikaning semiotik tomonini o'z ichiga olgan integral belgi tizimiga birlashtirish usullari; tashxis qo'yilgan simptomning aniq tavsifi; aniq aniqlash uchun vosita; o'lchash qobiliyati va birliklari; maqbul reyting shkalasi.

Diagnostik tadqiqotning ushbu jihati ayniqsa pedagogikada ham nazariyada ham, amaliyotda ham maktab bolalarini o'qitish va o'qitish maqsadlari juda noaniq bo'lganligi sababli dolzarbdir.

Buyuk didaktikada pedagogik faoliyatning asosiy kamchiligiga - aniq belgilangan maqsadlarning yetishmasligiga ishora qilinadi. Unga ko'ra, bu "... maktab ishining muvaffaqiyatini shu qadar kechiktirdiki, aksariyat bolalar, hatto butun hayotlarini maktablarda o'tkazgan bo'lsalar ham, barcha fanlarni, san'atni tushunmagan bo'lar edilar va ba'zi odamlar bilan umuman tanish emas edilar ..." .

Ta'lim va tarbiya maqsadlarini tanlashda, birlamchi tashxis qo'yish va maqbul qarorlarni qabul qilish uchun aniq imkoniyatlarni

yaratishga imkon beradigan pedagogik-psixologik so'zlashuvlar birinchi darajali ahamiyatga ega bo'ladi.

Maktabdagi zamonaviy tarbiyaviy ish tizimini takomillashtirish uchun boshlang'ich ta'lim maqsadi va vazifalarini diagnostik shakllantirish bo'lishi kerak. Ushbu element hozirgi paytda tizimdagi eng zaif hisoblanadi va tizimni tuzuvchi bo'lib, peshonada hal qilinmasdan va tashxis qo'yish uchun maqsad qo'ymasdan hal qilinishi mumkin bo'lgan barcha muammolarni keltirib chiqaradi.

Diagnostika - bu ta'limning maqsad va vazifalarini ishlab chiqishning umumiy talabi. Bu maqsadlarni aniq belgilashni, ularni aniqlash, o'lchash va baholash usullarini anglatadi. Agar diagnostika maqsadiga bo'lgan talab bajarilmasa, maqsad elementi pedagogik tizimni takomillashtirish uchun tizimli ahamiyatga ega bo'lolmaydi.

Diagnostik maqsadni aniqlash dastlabki ishlatilgan tushunchalar quyidagi talablarni qondirganda mumkin bo'ladi:

a) ular aniq belgilangan, ya'ni ularning xususiyatlari shunchalik aniq tasvirlanganki, konsepsiya doimo obyektiv namoyon bo'lishi bilan bog'liqdir;

b) konsepsiyada ko'rsatilgan namoyonlik va faktlar o'lchov kategoriyasiga ega, ya'ni ularning qiymati to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita o'lchanishi mumkin;

c) o'lchov natijalari ma'lum bir shkala bilan bog'liq bo'lishi mumkin, ya'ni tegishli ravishda baholadi.

Ushbu talablar tizim tahlilida ifodalangan optimallashtirishning umumiy shartlaridan kelib chiqadi. Bu tushunarli, chunki butun pedagogik tizimni optimallashtirish uning har bir elementining maqbul qurilishidan iborat.

Aksariyat tarbiyachilar orasida ular bola shaxsini shakllantirish maqsadlarini yaxshi bilishadi, ta'lim va tarbiya sifatini aniq tashxislay oladilar. Bu ishonch ikki baravar zararli: bir tomondan, bu ommaviy chalg'itishga olib keladi, boshqa tomondan, odat bo'yicha konservatizmga olib keladi.

Ushbu muammoni hal qilish uchun pedagogik tizimda ta'lim maqsadlarini tarbiyaviy ish sifatini yanada oshirish shartlaridan biri sifatida tavsiflash usullarini batafsil ko'rib chiqish kerak. Ushbu maqsadlar noaniq shaklda har doim mavjud o'quv rejalari va dasturlarida mavjud, ammo ularning bajarilish darajasi yetarli darajada

aniq baholanmaydi, chunki ular amaliydan ko'ra deklarativdir. Maqsadlar haddan tashqari tavsiflangan bo'lib, bu ularning erishish darajasini aniqlashga imkon bermaydi.

Texnik jihat - bu semiotikka mos keladigan maxsus diagnostika tekshiruv usullari va texnikalarining mavjudligi. Har bir texnikada uning standartlarga aniq muvofiq ravishda tavsiflangan tavsifi: tashxis mavzusi, qo'llash sohasi, subyektlarning kontingenti, qo'llash tartibi bo'lishi kerak. Ta'rifda metodikani ishlab chiqish tartibi, ishonchliligi va asosliligi to'g'risida olingan batafsil ma'lumotlar taqdim etilishi kerak. Ushbu test me'yorlariga standartlashtirish namunasi va imtixondagi diagnostik vaziyatning mohiyati: tarbiyachi bilan befarq hamkorlik qiladigan subyektlarning bir - biriga yordam berish uchun ixtiyoriy ishtiroki aniq ko'rsatilishi bilan birlashtirilishi kerak. Sinov ballarini hisoblash va talqin qilish tartibi bir xil aniqlik bilan tavsiflanishi kerak, bu turli xil foydalanuvchilar tomonidan bir xil bayonnomalarni qayta ishlashda bir xil natijalarni olish imkonini beradi. Texnik jihat diagnostika tizimining rivojlanishiga xalaqit beradigan maxsus diagnostika usullari va texnikalarining mavjudligini anglatadi.

Gap shundaki, obyektni holatini farqlash usulini ko'rsatuvchi texnik darajaga nafaqat operatsiya qilinishi mumkin bo'lgan tushunchani tarjima qilish mumkin, balki bolalarning bilimlari va amaliy ko'nikmalari operatsion aniqlashga ham osonlikcha yordam beradi.

Shu bilan birga, aqliy qobiliyatlarni operatsionlashtirish psixologlarning harakatlariga qaramay, hali ham shunday darajada bo'lib, ularni didaktik diagnostika tizimiga kiritish qiyin. Bolalarning o'qishga bo'lgan munosabatini operativlashtirish nisbatan osondir va shu bilan birga ma'naviylik kabi shahsiyat sifatini operatsion tilga qanday tarjima qilish aniq emas (va shuning uchun texnik diagnostika vositasini ishlab chiqish lozim).

Mantiqiy jihat aniq diagnostik fikrlash, tashxis qo'yilgan obyekt haqida xulosalar tuzish qoidalariga kiradi. Diagnostik pedagogik fikrlash shahsiyatning rivojlanishi va shakllanishiga bevosita ta'sir qiluvchi, obyektiv - subyektiv ta'lim munosabatlarini anglash, tushunish, bolalar va kattalarning o'zaro munosabatlari natijasida uning bolalikdan balog'at yoshiga bosqichma - bosqich vujudga keladi.

3. Pedagogik fikrlash tarbiyachining kasbiy fikrlash qobiliyati sifatida shakllantirish

Pedagogik fikrlash tarbiyachining kasbiy fikrlash qobiliyati sifatida shakllanadi, bu esa o'quv amaliyotini tushunish, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, baholash, pedagogik nazariya va tushunchalarni yaratish, metodik kashfiyotlar qilish va bolalarni faol o'qitish imkonini beradi.

Yetakchilik va menejmentning yaxlitligi, chuqurligi va murakkabligi jihatidan ta'lim sohasidagi o'zaro munosabatlarni anglash uchun imkoniyat yaratish uchun pedagogik fikrlash moslashuvchan, dialektik va keng qamrovli bo'lishi kerak.

Uning yordami bilan amaliy voqelikni amaliy, obrazli hissiy va nazariy pozitsiyalardan anglash kerak. Buning uchun turli xil aqliy vositalar va texnikalardan foydalanish kerak. Bolalar bilan faol muloqotda rasmiy mantiqiy fikrlash keng qo'llaniladi. Murakkab vaziyatlarni tushunish va baholash dialektik mantiqni: voqealarning o'zaro bog'liqligini o'rnatish, ularning mos kelmasligi va eskisi yangisini inkor etishni talab qiladi.

Ta'lim sohasidagi aloqalar, ularning dinamikasi va reaktivligi tezkor xabardorlik, vakolatli choralar va adekvat choralar talab qiladi. Shu sababli, tarbiyachi nafaqat munozarali, balki paradoksal, bema'ni fikrlash qobiliyatini ham rivojlantirishi kerak. Tasodifan paydo bo'lgan qiziqarli g'oyani tuzatish, qo'llab - quvvatlash, amalga oshirish, bolalarni hayratga solish, o'zlarining bema'ni xatti-harakatlaridan oldin to'xtamasdan, u yoki bu harakatlarning bema'niliklarini ko'rsatish kerak.

Tarbiyachining bolalar bilan muvaffaqiyatli tarbiyaviy aloqasi uchun intuitiv fikrlash, yuqori darajadagi his - tuyg'ular, uyalar, ongsiz, ammo munosabatlarda zarur yo'nalishni ta'minlaydigan o'z vaqtida amalga oshiriladigan harakatlar muhimdir.

Aqliy faoliyatning barcha turlari tarbiyachining nazariy, strategik va taktik, operatsion fikrlash qobiliyatini shakllantiradi.

Tarbiyachi, bolalar bilan o'zaro munosabatda bo'lib, ko'pincha nafaqat fakt, voqea - hodisani tushunish va qaror qabul qilish, balki ularni harakatida, munosabatlarida, qarama - qarshiliklarida baho berish, ta'sirlarning ta'sirini oldindan bilish, "bizning so'zimiz qanday

javob berishini bashorat qilish kerak.". Munosabatlarning borishi va mumkin bo'lgan natijalarini intuitiv ravishda his etadilar.

Ilmiy pedagogik fikrlash dialektika qonunlari asosida ishlaydi. U pedagogik dalillarni, vaziyatlarni, hodisalarni, voqealarni tashqi rivojlanish sharoitlari va bolalar hayotiga o'z-o'zidan rag'batlantirish sababli o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini-o'zi boshqarish nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi. Bolaning nima qilishidan qat'iy nazar, uning xatti-harakati va shahsiy xususiyatlarini nafaqat ma'lum bir yaxshi yoki yomon xatti-harakatning dalillari asosida tahlil qilish kerak, balki uning ichki dunyosidan, ideallar, niyatlar, ehtiyojlar, qiziqishlardan kelib chiqadi.

Ushbu yondashuv ushbu harakat voqea sodir bo'lganligini yoki paydo bo'lgan shaxsning xarakteri, mohiyatining tabiiy natijasi bo'lganligini ishonchli aniqlashga imkon beradi. Bu sizga hulq-atvorni pedagogik jihatdan tahlil qilish, unga to'g'ri baho berish imkonini beradi.

Pedagogik fikrlashni rivojlantirishda dialektik mantiqning uzluksizlik, bosqichma - bosqich rivojlanish, uning buzilishi va yangi sifatning paydo bo'lishi kabi elementlari katta ahamiyatga ega.

Pedagogik jarayonlarning uzluksizligi va izchilligi bolaning muntazam rivojlanishi, organik va aqliy tuzilmalarning sifatli rivojlanishini belgilovchi miqdoriy materiallar to'planishida, bilimlarni tizimli ravishda o'zlashtirishda, shahsiy fazilatlarni shakllantirishda; bolalarning ta'lim guruhini rivojlantirish istiqbollarini o'zgartirish va murakkablashtirishda ko'payishi bilan namoyon bo'ladi.

Ammo asta - sekinlik bilan bolaning tanasi va shahsiyatining yagona shakllanishi ma'lum bir vaqtda buziladi. Portlashning bir turi fiziologik va psixologik jarayonlarning mazmunini keskin o'zgarishiga olib keladi. Vujudda, ruhiyatda, hayotdan voz kechish uchun o'zgargan sharoitlarga mos keladigan, o'zlaridan ilgari yashagan tuzilmalar va ularning asosida boshqalarning shakllanishi mavjud.

Organizm va shaxsning yangilangan sifati pedagogik tashkilotni va hayot mazmunini yangilashni talab qiladi. Rivojlanishning sifatli sakrashi bolalarning bir yosh guruhidan ikkinchisiga o'tish davrida, bolalikdan o'smirlik yoshiga, o'smirlikdan yoshlikka sodir bo'ladi. Bu bolalar jamoasining hayotida: sodda tarkib va tashkiliy shakllardan

tortib murakkab ijtimoiy, ijtimoiy - siyosiy, ma'naviy va axloqiy aloqalarga qadar sodir bo'ladi. Ta'lim hodisalarining rivojlanishini tafakkurda aks ettirish tarbiyachiga ta'lim yo'nalishlari va harakatini ta'minlashga imkon beradi.

Ta'kidlash mumkinki, pedagogik fikrlash bosqichma - bosqich rivojlanish holati va uning uzilishi, haqiqiy ta'lim jarayonlarining qarama-qarshiliklari, u nafaqat voqealar, hodisalar mantig'iga, balki ularda yashiringan nomuvofiqlikka, oldindan aytib bo'lmaydigan va bema'nilikka ham e'tibor qaratadi. Pedagogik fikrlash harakatchan va dinamik bo'lib, yaxlit tushunchani tashkil etadigan o'zaro bog'liq pedagogik vakilliklar, tushunchalar, g'oyalar, tizimlarning mantiqiy tuzilmasiga qurilishi mumkin.

Pedagogik fikrlashning ko'p o'lchovliligi, ko'p qirraliligi, moslashuvchanligi ma'lum bir vaziyat uchun eskirgan va yaroqsiz holatlardan voz kechishni, ularni boshqa, ilmiy asoslangan va samarali usul bilan almashtirishni osonlashtiradi. Pedagogik mantiq va haqiqiy pozitsiyani o'zgartirish, ayniqsa, bolalar bilan kundalik munosabatlarda dolzarbdir. Tarbiyachining kreativ fikrlashi, uning maktab bolalari haqidagi g'oyalarining qat'iyligi, uning haqiqiy ijobiy yoki salbiy o'zgarishlariga va rivojlanishiga qaramay, bolaning xatti-harakatlari va harakatlarini o'zgarmas baholashga olib keladi.

Pedagogik fikrlash moslashuvchan, dialektik va ko'p o'lchovli, antipedagogik fikrlashga - muntazam, dunyoviy, konservativ, kreativlarga qarshi. Bu ma'lum qobiliyatlarda ifodalangan ilmiy va pedagogik fikrlashning bir qator mezonlari va parametrlarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi:

* ta'lim hodisalari va faktlarini - yaxlitlik va o'zaro bog'liqlikda tahlil qilish;
* pedagogik o'zaro ta'sirlar va ta'sirlarning genezisini kuzatish;
* pedagogik harakatlarning maqsadi va o'qitish, ta'lim natijalari bilan bog'liqligi;
* aqliy amaliyotda fikrlashning barcha turlari va usullaridan foydalanish;
* pedagogik hodisalarni tahlil qilish va sintez qilish, birdamlik, pedagogik haqiqat va xatolarni ajratish;
* pedagogik nazariya va amaliyotda mavhum (g'oyadan) aniq mavjudgacha (pedagogik vaziyat) ko'tarilib, aqliy qarama - qarshi yo'nalishda harakat qilish;

* mavjud bo'lgan odatlardan va stereotiplardan voz kechish, yangi yondashuvlar, harakatlar topish;
* nazariya va yangi g'oyalarni amaliy, ijodiy izlanishda qo'llash;
* faktlar va ishonchli dalillarni samarali qo'llash;
* aqliy moslashuvchanlik va sezgirlikni ko'rsatish;
* taktik va strategik harakatlarni taqqoslash.

Tarbiyachining pedagogik tafakkurini o'zlashtirish nafaqat rasmiy mantiqiy mulohazalarni, balki o'tkir aqliy ziddiyatlarni, bema'ni xulosalarni o'z ichiga olgan dialektikani o'zlashtirishga psixologik yo'nalishni nazarda tutadi.

Tarbiyachi tushuntirish qiyin bo'lgan tushuntirishlarni rad etishni emas, balki murakkab pedagogik hodisani tushunish, uni chuqur anglash va baholash, xulosalarning amaliy, jamoaviy muhokamada asoslanganligini tekshirishga yondashish uchun xotirjam va qat'iyatli harakat qilishni o'rganish muhimdir.

Pedagogik fikrlashni amaliy qo'llash muayyan pedagogik faktdan umumlashtirishga va aksincha - mavhum, umumiy nazariy g'oyadan aniq real vaziyatni batafsil tahliligacha fikrning ritmik harakati bilan tavsiflanadi. Pedagogik fikrlashning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u nafaqat ichki monolog, tarbiyachi tomonidan voqea va jarayonlarni yakka tushunish sifatida, balki hamkasblar va bolalar bilan qo'shma muloqotda haqiqiy fikr harakati sifatida amalga oshiriladi.

Shunday qilib, pedagogik fikrlash o'ziga xos, dialektik, analitik, integrativ va dialogikdir. Pedagogik fikrlash mantig'idan tashqarida, bolalar bilan vakolatli o'zaro munosabatlar va pedagogik jarayonni samarali tashkil etish mumkin emas.

Mantiqiy jihat aniq diagnostik fikrlashni, tashxis qo'yilgan obyekt haqida xulosa tuzish qoidalarini o'z ichiga oladi.

Ushbu fikrlashning asosiy xususiyati uning fikrlashning nazariy, teskari yo'nalishiga qarama - qarshidir. Darhaqiqat, tarbiyachi - nazariyotchi yakkalikdan chiqadi, umumiyni, tushunchani aniqlaydi, o'ziga xoslikdan chalg'itadi va shu asosda tabiiylikni belgilaydi. Pedagogik diagnostik qarama-qarshi yo'ldan yuradi: taxmin qilganda, generalni tavsiflaydigan bir qator qonunlarga tayanib, u nazariy o'rganishda yo'q qilingan qonunni tiklash uchun vositani ishlab chiqmoqda.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Pedagogik diagnostikada har doim bolaga nisbatan qanday amalga oshiriladi ?
2. Pedagogik diagnostika tarbiyachilar va bolalarning qanday faoliyatga asoslanishi kerak ?
3. Pedagogik diagnostika muolajaalarini amalga oshirishdan oldin barcha bolalar aqliy va psixologik jihatdan diagnostika natijalarini qanday kutib olishlari kerak ?
4. Diagnostik muolajaalar paytida bolalarning tashqi ta'sirini yoki o'zaro ta'sirini qanday bilish kerak ?
5. Sinovlar bilan ishlash qanday saqlanishi kerak?
6. Pedagogik diagnostika bilan shug'ullanadigan tarbiyachi kasbiy sirlarni nima uchun saqlashi kerak ?
7. Diagnostik tadqiqotlar jarayonida olingan ma'lumotlardan qanday o'quv jarayonini yaxshilash uchun foydalanish mumkin?

2-MAVZU: Rejalashtirishning asosiy tamoyillari

Reja:

1. **Rejalashtirishning asosiy prinsiplari.**
2. **Rejalashtirishning asosiy bosqichlari va tamoyillari.**
3. **Rejalashtirish jarayonining ichki qonunlari.**

Tayanch tushunchalar: optimallashtirish, pedagogik faoliyatning mazmuni, usullari, vositalari va natijalari, pedagogik jarayon qonunlari.

1. Rejalashtirishning asosiy prinsiplari

Rejalashtirish - bu rejani ishlab chiqish va tuzatish, shu jumladan korxona (obyekt) ning yaqin va uzoq kelajakdagi faoliyatini oldindan ko'rish, asoslash, aniqlashtirish va tavsiflashdir. **Korxonada rejalashtirish** asta-sekin odamlar mehnatini va berilgan yakuniy natijani olishga yo'naltirilgan resurslar (moddiy va moliyaviy) harakatini qamrab oladi.

A. Fayolle rejalashtirishning to'rtta asosiy prinsipini aniqlab, ularni yaxshi harakatlar dasturining umumiy xususiyatlari deb atadi.

1. **Birlik prinsipi** tashkilotdagi rejalashtirish tizimli bo'lishi kerakligini nazarda tutadi. Tizim o'zaro bog'liq elementlar to'plamining mavjudligini va umumiy maqsadlarga qaratilgan yagona rivojlanish yo'nalishining mavjudligini anglatadi.

Tashkilotda rejalashtirishning elementlari unga kiritilgan individual birliklar va rejalashtirish jarayonining alohida qismlari hisoblanadi.

2. **Ishtirok etish prinsipi** birlik prinsipi bilan chambarchas bog'liq. Ushbu prinsip tashkilotning har bir a'zosi o'zi bajaradigan pozitsiyasi va funksiyasidan qat'iy nazar rejalashtirilgan faoliyatning ishtirokchisiga aylanishini anglatadi. Ya'ni, rejalashtirish jarayoni o'zi bevosita ta'sir qiladiganlarni o'ziga jalb qilishi kerak. Bularning barchasi birgalikda rejalashtirish deyiladi.

3. **Uzluksizlik prinsipi** quyidagilarni o'z ichiga oladi:

• korxonada rejalashtirish jarayoni belgilangan sikl davomida doimiy ravishda amalga oshirilishi kerak;

• ishlab chiqilgan rejalar bir - birini doimiy ravishda almashtirishi kerak (ikkinchisi birinchi o'rnini egallaydi, uchinchisi ikkinchisini almashtiradi va hokazo).

Rejalashtirishning uzluksizligi shartlaridan ikkinchisi - rejalarni ketma-ket bajarilishi - kompaniyalar, qoida tariqasida, ularga rioya qilishadi. Shu bilan birga, rejalashtirish jarayonini to'xtatish holatlari tez-tez uchraydi: firmalar yilning ma'lum bir qismida rejani ishlab chiqishadi, uni tasdiqlashadi va keyingi davrgacha rejalashtirishni to'xtatadilar.

4. **Moslashuvchanlik prinsipi** uzluksizlik prinsipi bilan bog'liq bo'lib, rejalashtirish jarayoniga kutilmagan holatlar tufayli ularning diqqat markazini o'zgartirish qobiliyatini berishdir.

Moslashuvchanlik prinsipini amalga oshirish uchun ularni o'zgaruvchan ichki va tashqi sharoitlar bilan bog'laydigan tuzatishlar kiritilishi kerak.

Shuning uchun rejalar odatda ma'lum zaxiralarni o'z ichiga oladi. Biroq, rezervlarni rejalashtirishda ma'lum cheklovlar mavjud:

• indikatorlarga xos zaxiralar juda katta bo'lmasligi kerak, aks holda rejalar noaniq bo'lib chiqadi;

• zaxiralarning pastligi kompaniyaning ko'rsatmalariga zid keladigan rejalarning tez-tez o'zgarishiga olib keladi.

5. Aniqlik prinsipi har bir reja ma'lum darajadagi noaniqlik bilan mos keladigan aniqlik darajasi bilan tuzilishi kerakligini anglatadi.

Boshqacha qilib aytganda, rejalar kompaniyaning tashqi va ichki sharoitlari imkon qadar aniq, hamda batafsil bo'lishi kerak.

Har kuni zamonaviy odam bitta qiyin vazifani hal qilishi kerak (vaqt bilan bir oyoqqa yugurish va o'zini yo'qotmaslik bu doimiy poyga). Ushbu qoida nafaqat hayoti abadiy uchrashuvlar va xizmat safarlarida o'tkaziladigan ishbilarmonlarga, balki o'lchovli turmush tarzini olib boradigan va uyda ishlaydigan odamlarga ham tegishlidir. Ikkalasining asosiy vazifasi barcha muhim masalalarni hal qilish va dam olishga vaqt ajratish uchun kuningizni to'g'ri rejalashtirishdir. Bu masalada yordam berish uchun vaqtni rejalashtirish tamoyillari chaqiriladi.

Rejalashtirishning asosiy prinsiplari:

1. Birlik (yoki tizimlilik). Rejalashtirish tizimli bo'lishi kerak, ya'ni o'zaro bog'liq bo'lgan elementlar va vazifa darajalaridan iborat.

2. Uzluksizlik. Rejalashtirish davriy bo'lishi kerak, ya'ni ba'zi rejalar boshqalarini almashtirishi kerak. Shunday qilib, rejalashtirishning barcha bosqichlari bir - birining ketidan ketishi kerak va rejalashtirishning o'zi prognozlashtirish bilan bog'liq bo'lishi kerak.

3. Aniqlik. Ushbu tamoyil rejalarning aniq bo'lishini va tafsilotlarni tavsiflashni talab qiladi.

4. Ishtirok etish. Ba'zan, uni to'g'ridan-to'g'ri amalga oshiradiganlar rejani ishlab chiqishda ishtirok etishlari kerak. Alohida mutaxassislar ishtirokida rejalashtirish jarayonida yangi g'oyalar paydo bo'ladi, ular ko'pincha yakuniy maqsadni amalga oshirishda katta rol o'ynaydi.

5. Moslashuvchanlik. Rejalashtirishda moslashuvchanlik prinsipi bu rejaning kutilmagan holatlar yuzaga kelganda maqsad yo'nalishini o'zgartirish qobiliyatidir. Rejalashtirishning ushbu universal prinsipidan foydalanib, yangi vazifalarni belgilashda rejada zaxira qilish kerak. Ularning boshqa nomi xavfsizlik uchun to'lovlar yoki moliyaviy yostiqlar (amortizatorlar). Shartlar o'zgarganda zaxiralar xavfsizlik tarmog'i bo'lib xizmat qiladi.

2. Rejalashtirishning asosiy bosqichlari va tamoyillari

Vaqtni rejalashtirish ijodiy jarayon bo'lib, shu bilan birga jiddiy jarayonlardan hisoblanadi. Ertasi kuni uchun reja ushbu kun boshlanishidan oldin amalga oshirilishi kerak. Qancha ko'p yozsangiz, birinchi navbatda nima qilishingiz kerak, ularni bajarish osonroq bo'ladi. Asosiy qoidani eslang - oldingi ishni tugatmaguningizcha, keyingi biznesni boshlamang. **Rejalashtirishning asosiy bosqichlari va tamoyillari** haqida unutmang. Har qanday davr uchun harakatlar rejasini tuzishda va ushbu rejani amalga oshirish jarayonida quyidagi besh narsaga e'tibor bering:

1. Rejalashtirishning maqsadini aniqlang va aytib bering.
2. Siz rejalashtirgan yakuniy vaziyatning shakllanishini tahlil qiling.
3. Kutilmagan vaziyatlardan chiqishning turli xil alternativalarini va chiqish yo'llarini qidiring.
4. Baholang va eng yaxshi alternativani tanlang.

5. Rejalashtirilgan biznesni yakunlash uchun eng yaxshi deb hisoblagan qarorni qabul qiling.

Rejalashtirish tamoyillari rejalarni ishlab chiqish yo'nalishini va xususiyatini belgilaydigan, shuningdek ularning amalga oshirilishini tekshirishga yordam beradigan tushunchalarni o'z ichiga oladi. Rejalashtirishning maqsadlari va tamoyillari samarali ishlash uchun qulay zamin yaratish va salbiy natijalar ehtimolini kamaytirishga qaratilgan.

Ish vaqtini rejalashtirish tamoyillari.

Inson hayotida muhim o'rinni egallaydigan insonning asosiy faoliyati bu mehnatdir. Shuning uchun har bir kishi uchun ish vaqtini rejalashtirish tamoyillarini bilish juda muhimdir. Bir nechta bunday prinsiplar mavjud.

Faoliyat turiga qarab, siz o'zingizning harakatlar rejangizga mos keladigan eng qulay prinsipni tanlashingiz mumkin.

1. PARETO prinsipi (nisbati 80:20). Italiyalik iqtisodchi Vilfredo Pareto har qanday guruhda uning kichik qismi ushbu guruhdagi og'irligidan ko'ra muhimroq ekanligini ta'kidladi. Masalan:

- Mijozlarning 20 foizi 80% foyda keltiradi;
- 80% xatolar 20% yo'qotishlarni keltirib chiqaradi;
- Tovarlarning 80 foizi aylanmaning 20 foizi foyda keltiradi.

Agar siz ushbu prinsipni vaqtingizni boshqarishda ishlasangiz, sarflangan vaqtning 80% (bu juda kichik muammolar) natijaning 20% ga olib keladi. Bir necha muhim masalalarga sarflangan vaqtning 20 foizi natijaning 80 foizini oladi. Kundalik ishda ushbu prinsipni qo'llash, sizni yengil va kichik narsalarga vaqt sarflamasligingizni anglatadi.

2. Eyzenxauer prinsipi. Ushbu amerikalik general ish vaqtini rejalashtirish muammolarini tahlil qilar ekan, ko'p odamlar vaqt va kuchlarini shoshilinch va kichik vazifalarga sarflaydilar, haqiqatan ham muhim masalalarni hal qilish kerak. Uning prinsipiga ko'ra ustuvorlik shoshilinchlik va muhimlik asosida zarur, va barcha masalalarni 4 toifaga bo'lish mumkin:

- **shoshilinch va muhim**. Birinchi navbatda ular bilan shug'ullanish kerak;
- **shoshilinch, ammo muhim emas**. Bunday holatlar shoshilinch bo'lganligi sababli, biz kuchimizni ularga sarflab, muhimlarini ham hal qilishga harakat qilamiz. Agar sizda bunday imkoniyat bo'lsa, bu

ishlarni boshqa birovga ijro etish uchun berish yoki ularni tezda bajarish va ularga e'tibor bermaslik yaxshiroqdir;

- **shoshilinch emas, ammo muhim.** Muayyan muddatlar yo'qligi sababli, bunday holatlar javondan chiqarilmoqda. Bu yerda asosiy muammo, vaqt o'tishi bilan bu mavzular dolzarb bo'lib qolmoqda. Ularning qarorini oxirigacha kechiktirmaslik yaxshiroq, ammo belgilangan muddatdan oldin uni bajarish kerak;
- **shoshilinch emas va muhim emas**. Bular ish stolingizda bir dasta qog'oz hosil qilishi mumkin bo'lgan narsalar. Olti oy davomida bunday hollarni saqlamaslikka harakat qiling, shunda sizning asosiy vaqtingiz o'z vaqtida hal qilinishi bilan 5 daqiqani tashkil etadigan vazifalarga o'tmaydi.

Va nihoyat, **rejalashtirish tamoyillaridan to'g'ri foydalanish bo'yicha bir nechta qo'shimcha maslahatlar.** Ish kuningizni har doim bir vaqtning o'zida boshlang'. O'zingizga ish rejimini yarating va asta-sekin siz odat tusiga kirasiz va ko'p harakatlar avtomatik bo'ladi. Faoliyatingizda eng kam ishlashga harakat qiling. Siz har doim kun uchun minimal harakatlar rejasini bilishingiz kerak. Oraliq maqsadlar qo'ying. Aytaylik, bir hafta davomida siz biron - bir faoliyatni amalga oshirish bo'yicha o'z rekordingizni yangilashingiz kerak. Shunday qilib, siz doimo nimaga intilishingiz va nimani maqtashingiz kerak bo'ladi.

Korxonani rejalashtirish quyidagi tamoyillarga muvofiq amalga oshirilishi kerak:

- moslashuvchanlik;
- uzluksizlik;
- murakkablik;
- mustahkamlik;

Majburiy bajarish;

- optimallik;

Rentabellik;

- barqarorlik;

Ustuvorlik.

Konkretlik prinsipi shuni anglatadiki, korxona umuman va uning har bir bo'linmasi o'zlarining biznes faoliyati bo'yicha aniq ko'rsatmalarga ega bo'lishi kerak. Bu sizga rejalarning bajarilishini

kuzatish va vazifalar qay darajada hal qilinganligini aniqlashga imkon beradi.

Marginallik prinsipi (chegaraviy qiymatlar) rejani maksimal natijalarga erishish uchun ishlab chiqilishi kerakligini taklif qiladi.

Vaqtni yo'naltirish har bir rejaning o'z vaqtida aniq belgilangan chegaralariga ega bo'lishini talab qiladi. Vaqt cheklovlari kompaniyaga o'z rejalarining bajarilishini nazorat qilishga imkon bermaydi.

Moslashuvchanlik prinsipi voqea sodir bo'lish ehtimoli yuqori bo'lgan alternativ rejalarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Rejalashtirishning uzluksizligi uzoq muddatli va joriy rejalarning o'zaro bog'liqligini va real iqtisodiy vaziyatning doimiy o'zgarib turadigan sharoitlariga javob berishni talab qiladi.

Rejalarning murakkabligi shundan dalolat beradiki, ular korxonaning barcha jihatlarini ta'kidlashlari kerak: mahsulot ishlab chiqarish va sotish, moddiy - texnik ta'minot, ishlab chiqarish fondlaridan foydalanish, xodimlarni yollash, ish haqi va h.k. Ushbu yo'nalishlarning har birida rejalashtirilgan ishlarning hajmi va ularni bajarish muddatlari belgilanadi. Rejalashtirishning izchilligi har xil turdagi rejalarning o'zaro yaqinligi va izchilligini anglatadi. Korxona rejalari o'zaro qo'llab - quvvatlanishi kerak. Bitta bo'linmaning ish rejasini amalga oshirish boshqa bo'linmalar va umuman korxonaning ishiga aralashmasligi kerak. Aksincha, korxonaning rejalashtirilgan natijalariga muvaffaqiyatli erishish uning bo'limlari rejalarining bajarilishiga bog'liq. Rejalarning uyg'unligi korxonaning faoliyatini rejalashtirish bilan shug'ullanadigan barcha bo'limlarning harakatlarining birligi ta'minlanganda amalga oshiriladi.

Ijro majburiyati korxonaning (birlikning) bajarishga qabul qilingan rejasi korxona ishchilari uchun majburiy bo'lishi shart. Agar vaziyat o'zgarsa yoki reja amalga oshsa, korxona rahbariyati yoki uning rejalashtirilgan xizmati o'z vakolatlari doirasida tegishli ko'rsatkichlarga o'zgartirish (qo'shimchalar) kiritish orqali rejani tuzatishi yoki o'zgartirishi mumkin.

3. Rejalashtirish jarayonining ichki qonunlari

Rejalashtirish jarayoni uning ichki qonunlariga muvofiq ko'rsatkichlarni asoslash mantig'iga ko'ra amalga oshiriladi, ya'ni rejalashtirish metodikasiga muvofiq.

Rejalashtirish metodikasi - bu asosiy prinsiplar, usullar, ishlatilgan ko'rsatkichlar tizimi, rejani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan tadbirlar (va harakatlar), shuningdek, uning monitoringi to'g'risidagi ta'limot. Rejalashtirish jarayonini amalga oshirish uchun ilmiy tavsiyalar sifatida rejalashtirish metodikasi bir marotaba va to'liq berilmaydi. Buni iqtisodiy va rejalashtirish sohasida yangi bilimlarning paydo bo'lishi bilan yaxshilash mumkin.

Rejalashtirishning asosiy prinsiplari:

1. Birlik prinsipi - rejalashtirishda ishlatiladigan ko'rsatkichlar nazariy va amaliy munosabatlarni hisobga olgan holda ularning birligida asoslanishi kerakligini anglatadi. Prinsipga muvofiqlik birliklarni muvofiqlashtirish va birlashtirishni talab qiladi. Rejalar birligi prinsipi korxonani ijtimoiy - iqtisodiy rivojlantirishning umumiy yoki bosh rejasini ishlab chiqishni nazarda tutadi. Mahalliy korxonalarda texnik va sanoatni moliyalashtirish deb nomlangan reja bilan bir qatorda mahsulotlarni ishlab chiqarish va sotish bo'yicha alohida rejalar, harajatlar va daromadlar rejalari, shuningdek butun korxonani texnik, tashkiliy va moliyaviy rivojlantirish rejalari yoki ishlab chiqarish bo'linmalari va funksional xizmatlarning qisman rejalari mavjud. Shu bilan birga, ushbu barcha rejalar korxonaning ijtimoiy - iqtisodiy rivojlanishining yagona kompleks rejasi bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak, shunda rejaning har qanday bo'limlari yoki rejalashtirilgan ko'rsatkichlarning har qanday o'zgartirilishi zudlik bilan o'tkaziladi yoki korxonaning bosh rejasida aks ettiriladi. Rejalar birligi iqtisodiy maqsadlarning umumiyligini, rejalashtirish, boshqarishni gorizontal va vertikal darajasida korxonaning turli bo'limlarining o'zaro ta'sirini anglatadi. Ichki rejalashtirish, o'z maqsadiga muvofiq, korxona (firma) darajasida rejalarning birligini kuzatish uchun asosdir.

2. Rejalarning uzluksizligi prinsipi shundan iboratki, har bir korxonada ishlab chiqarishni rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish jarayonlari, shuningdek mehnat faoliyati o'zaro bog'liq, doimiy va uzluksiz amalga oshirilishi kerak. Ishlab chiqarish faoliyatida

buzilishlar yoki buzilishlarning oldini olish uchun nafaqat rejalashtirishning uzluksizligi, balki mahsulot va bajarilgan ishlarning tegishli yangilanishi kerak. Bu bitta ishlab chiqarish rejasi ikkinchisiga tanaffuslarsiz almashtiriladi, deb taxmin qiladi: bitta mahsulot bozor talabiga binoan boshqasiga o'z vaqtida almashtiriladi. Bundan tashqari, **rejalashtirishning uzluksizligi deganda** strategikdan taktik rejalarga va ulardan tezkor rejalarga bosqichma - bosqich o'tish, shuningdek, qisqa va uzoq muddatli rejalar o'rtasidagi zarur o'zaro bog'liqlik tushuniladi.

Bozordagi mahalliy korxonalarning aksariyati asosan yillik rejalardir. Qolgan va qisqaroq davom etadigan boshqa barcha turdagi dasturlar yillik rejalar bilan qat'iy muvofiqlashtirilishi va bir vaqtning o'zida ishlashi mumkin. Rejalashtirishning uzluksizligi ichki va tashqi muhitni o'zgartirganda doimiy ravishda monitoring, tahlil va rejalarni o'zgartirish imkoniyatini beradi. Doimiy rejalashtirish jarayonida har bir korxonada ishlab chiqarish va iqtisodiy faoliyatning amaldagi va rejalashtirilgan ko'rsatkichlari sezilarli darajada yaqinlashadi.

3. Rejalarning moslashuvchanligi prinsipi rejalashtirishning uzluksizligi bilan chambarchas bog'liq va belgilangan ko'rsatkichlarni to'g'irlash va korxonaning rejalashtirish va iqtisodiy faoliyatini muvofiqlashtirish imkoniyatini taklif qiladi. Muhandislik, texnologiya va ishlab chiqarishni tashkil etishdagi doimiy o'zgarishlar odatda rejalashtirilgan resurslarni kam sarflashga, hamda boshlang'ich rejalarni aniqlashtirishga olib keladi. Bozor sharoitida talabning sezilarli darajada tebranishi, mavjud narxlar va tariflarning o'zgarishi ham mumkin, bu esa turli rejalarda tegishli o'zgartirishlarga olib keladi. Shu sababli, dunyo amaliyotida odatiy bo'lganidek, bizning korxonalarimizdagi barcha rejalar zaxiralarni o'z ichiga olishi kerak, aks holda "xavfsizlik" mukofotlari yoki "yostiqlar" deb nomlanadi. Ushbu talabni hisobga olgan holda, shuningdek, bunday zaxiralarning hajmini rejalashtirish kerak, chunki ulardan asossiz foydalanish rejalashtirish natijalariga ta'sir qiladi.

4. Rejalarning aniqligi prinsipi ko'plab ichki omillar, shuningdek uning tashqi muhiti bilan belgilanadi. Rejalarning yuqori darajada aniqligi, shubhasiz, erkin bozor munosabatlari sharoitida bizning korxonalarimizga umuman kerak emasdek tuyuladi. Shuning uchun har qanday rejani korxonaning moliyaviy ahvoli va bozordagi holati va boshqa ko'plab omillarni hisobga olgan holda aniq amalga

oshirishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, rejalarning har qanday aniqligi mumkin, ammo ishlab chiqarish samaradorligini ta'minlash bilan. Bu asosan qo'llaniladigan tizimlar va rejalashtirish usullari bilan belgilanadi. Operatsion yoki qisqa muddatli rejalashtirish uchun ko'rsatkichlar rejalarining aniqroq darajasi talab qilinadi, strategik yoki uzoq muddatli rejalashtirishda siz o'zingizni umumiy maqsadni tanlashda va taxminiy hisob - kitoblarni tuzishda cheklashingiz mumkin.

5. Ishtirok etish prinsipi shuni anglatadiki, rejalashtirilgan ko'rsatkichlarni ishlab chiqishda xo'jalik yurituvchi subyektning barcha mutaxassislari, kerak bo'lsa, tashqi va biznes sheriklari mutaxassislari kiritilishi kerak. Rejalashtirish hujjatini ishlab chiqishda bo'lajak ijrochilarning ishtiroki majburiydir. Bu ularning ish jarayonida ishtirok etish darajasini oshiradi, egalik hissini shakllantiradi. Ushbu ishtirok davomida mutaxassislar o'zlarining g'oyalarini taqdim etadilar, rejaning mazmunini boyitadigan va aniqlashtiradigan, kompaniyaning tarkibiy bo'linmalarining istiqbollarini o'zida mujassamlashtirgan haqiqatan ham zarur bo'lgan, haqiqiy hujjat yaratishga imkon beradigan yechimlar, hamda muammolar haqida o'z qarashlarini taklif qiladilar. Bunday ishtirok etish jarayonida chinakam ijrochilar jalb qilinadigan tadbirlar tizimi yaratiladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Rejalashtirish deganda nimani tushunasiz ?
2. Rejalashtirish jarayonining ichki qonunlari nimadan iborat ?
3. Rejalashtirishning asosiy prinsiplarini sanab bering.
4. Birlik prinsipini asoslang.
5. Rejalarning uzluksizligi prinsipiga misollar keltiring.
6. Rejalarning moslashuvchanligi prinsipini asoslang.
7. Rejalarning aniqligi prinsipiga misollar keltiring.
8. Ishtirok etish prinsipini asoslang.

III.BOB. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA ASOSIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI REJALASHTIRISH METODIKASI

1-MAVZU: Pedagogik diagnostikani o'tkazuvchining shahsiy xususiyatlari

Reja:

1. **Pedagogik-psixologik tashxisning mohiyati.**
2. **Pedagogik diagnostikani o'tkazuvchining shahsiy xususiyatlari.**
3. **Jamoadagi munosabatlarni o'rganish.**

Tayanch tushunchalar: Pedagogik jarayon, ijobiy, salbiy, neytral, maqsadli, o'z-o'zidan, sobit, biriktirilmagan, ta'lim jarayonini optimallashtirish, o'quvchilarni farqlash, o'quv dasturlari va pedagogik ta'sir usullarini takomillashtirish muammolari.

1. Pedagogik-psixologik tashxisning mohiyati

Pedagogik jarayon faqat uning ishtirokchilarining o'zaro ta'siri orqali amalga oshiriladi, uning davomida ma'lumot to'planishi, qayta ishlanishi va talqin qilinishi mavjud. Pedagogik-psixologik muammolarni hal qilishda ma'lumotlar doimiy ravishda to'planib, kengayib, chuqurlashadi. Bu ijobiy, salbiy, neytral, maqsadli, o'z-o'zidan, sobit, biriktirilmagan va boshqalar bo'lishi mumkin.

Ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismlaridan biri bu pedagogik-psixologik diagnostika (yunoncha diagnostikos - taniy oladigan) pedagogik-psixologik tashxis qo'yish jarayonsi. Zamonaviy ilmiy va ma'lumot manbalarida "pedagogik diagnostika" va "psixologik diagnostika" tushunchalarining talqinlari juda ko'p. Masalan, pedagogik diagnostika sifatida belgilanadi.

"Ta'lim jarayonini optimallashtirish, o'quvchilarni farqlash, shuningdek o'quv dasturlari va pedagogik ta'sir usullarini takomillashtirish muammolarini hal qilishga qaratilgan monitoring va baholash uslublari to'plami."

Keng ma'noda, **"pedagogik diagnostika" pedagogika sohasidagi muammolar, jarayonlarni yoritishga, o'quv jarayoni**

va ish samaradorligini o'lchashga, ta'lim nuqtai nazaridan har birining imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan barcha tadbirlarni anglatadi.

Pedagogik diagnostika - bu shaxsning individual psixologik xususiyatlarini aniqlash va o'lchash usullarini ishlab chiqadigan psixologiya fanining sohasidir.

Pedagogik diagnostika differensial psixologiya ilmiy nazariyalariga va testlarni tuzishning matematik texnologiyasiga (psixometriya) tayanadigan integral ilmiy va texnologik intizom vazifasini bajaradi, natijada aniq amaliy muammolarni hal qilish uchun o'ziga xos psixodiagnostik usullarning repertuarini ishlab chiqadi va ishlatadi.

Pedagogik diagnostika ba'zi sifatlarni o'lchashga, shu asosda tashxis qo'yishga, o'rganilayotgan xususiyatlarning jiddiyligi jihatidan bu mavzuni boshqalar orasida egallashiga yordam beradi.

Pedagogik-psixologik diagnostika umuman shaxsning psixologik xususiyatlarini aniqlash va o'lchash maqsadlarini qamrab oladigan va o'quv jarayonini optimallashtirishga qaratilgan, to'liq, o'ziga xos tavsifga ega bo'lgan hodisaning mohiyatini ochishga qaratilgan pedagogik-psixologik faoliyatning tarvaqaylab ketgan va ko'p funksional turi sifatida ko'rib chiqilishi kerak.

Pedagogik-psixologik tashxis - pedagogik-psixologik faoliyat jarayonida ta'sir ko'rsatishi kerak bo'lgan shaxs yoki guruhning xususiyatlarining namoyon bo'lishi to'g'risida xulosa. Bunday tashxisda diagnostika obyektining holati, hulq-atvori, shahsiyati va unga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan omillar to'g'risidagi xulosalar bo'lishi kerak. Muammoni bir butun sifatida (maqsadni, shartlarni aniqlash) va hal qilishni (pedagogik ta'sir usullarini tanlash va ularni amalga oshirishni) to'g'ri aniqlash uning chuqurligi va ishonchliligiga bog'liq.

Kognitiv jarayon sifatida tashxisning mohiyati tarbiyachi tomonidan obyektiv mavjud bo'lgan pedagogik-psixologik faktlar va naqshlarning aksidir. Pedagogik-psixologik diagnostikaning o'ziga xos xususiyati shundaki, u amaliy faoliyatga kiritilgan, pedagogik ta'sir ko'rsatish jarayonida bilimdonlarni o'zgartirish va ularning xatti-harakatlarini boshqarish maqsadiga xizmat qiladi.

Pedagogik-psixologik diagnostikaga ilmiy yondashuv quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni: tarbiyachining diagnostik fikrlash xususiyatlari; diagnostika xususiyatlari tizimlari va hodisani

(obyektni) aniqlash mezonlari; diagnostikani aniqlash usullarini birlashtirish orqali ta'minlanadi.

Diagnostik aniqlashning bosqichlari o'zaro bog'liqlik tizimi bilan bog'liq. Pedagogik-psixologik diagnostika kabi murakkab jarayon bir vaqtning o'zida sodir bo'lmaydi va ma'lum bir sahna yondashuvi ketma-ketlikni talab qiladi.

Pedagogik-psixologik tashxisni o'rganilayotgan hodisalarning ichki tarkibiga chuqur kirib borish jarayoni sifatida shakllantirishni ko'rib chiqsak, pedagogik fikrlash yo'nalishi o'ziga xosligi, tarbiyachining o'rganilayotgan jarayonlarni baholashga dialektik yondashish, mantiqiy asosli qarorlar qabul qilish qobiliyati masalalarini ko'tarish tavsiya etiladi.

Tarbiyachi tafakkurining diagnostik yo'nalishi haqiqat va pedagogik hodisalarni dialektik bilishning umumiy tamoyillari: obyektivlik, tizimlilik va izchillik, keng qamrovli va har tomonlama, faoliyatda o'qish, jamoada o'qish, o'qish tabiatini o'rgatishga asoslanadi.

Diagnostik muolajaalarni quyidagi asosiy yondashuvlar asosida amalga oshirish mumkin:

- teskari;
- bashoratli;
- tizim - integral.

Diagnostikada inversiya yondashuvining mazmuni - bu jarayonning tashqi ko'rinishlardan ichki va aksincha yo'nalishini o'zgartirishdir. Shuni ta'kidlash kerakki, bunday inversiya - bu tashxis yo'nalishi bo'yicha oddiy, mexanik o'zgarish emas, balki izlashni sifatli chuqurlashtirishning murakkab jarayoni sifatida doimiy ravishda amalga oshiriladi. Boshqacha qilib aytganda, har bir tanishni tashqi tomondan ichki, aksincha o'tish jarayoni jarayonning ichki tarkibi va uning tashqi namoyon bo'lishi o'rtasida chuqur aloqalarni o'rnatilishiga, hamda ushbu inversiya paytida tashxisning aniqligini oshirishga olib kelishi kerak.

Bashoratli yondashuv teskari bilan chambarchas bog'liq. Diagnostikaning asosiy maqsadlaridan biri - bu jarayonning rivojlanish tendensiyalari to'g'risida xulosa chiqarish, uning mumkin bo'lgan yo'nalishlarini oldindan bilish, kamchiliklarni tuzatish va oldini olish uchun pedagogik choralarni tanlash, demak, pedagogik tashxis tabiat tomonidan bashorat qilingan deb aytishimiz mumkin.

Prognostik yondashuvdan mohirona foydalanish kelajakda hozirgi kunda amalga oshirilayotgan pedagogik tadbirlarni qo'llash samaradorligini talab qiladi. Bu shaxsni o'rganish usullarini takomillashtirib, doimiy izlanishni rag'batlantiradi.

Yuqoridagi ikkita diagnostik yondashuvga muvofiqligi tashxis qo'yilgan hodisaning rivojlanishi to'g'risida yetarli darajada to'liq va obyektiv ma'lumotlarni to'plash imkonini beradi. Biroq, ushbu ma'lumotni sifat jihatidan, tizimli yondashuvdan foydalanganda, qayta ishlash kerak. Bu hodisa turli xil elementlar, fazilatlar, tomonlarning oddiy kombinatsiyasi sifatida emas, balki uni tashkil etuvchi elementlar bilan taqqoslaganda birlashtirilgan va sifat jihatidan bir butun yangi narsadir. Boshqacha qilib aytganda, diagnostika jarayonida o'rganilayotgan hodisa (obyekt) paydo bo'lish xususiyati (inglizcha etergentdan - to'satdan paydo bo'lgan) bilan ta'minlanganligini hisobga olish kerak, ya'ni uning alohida tarkibiy qismlariga xos bo'lmagan maxsus xususiyatlarga ega bo'lgan tizimli yaxlitlikning mavjudligi; bu xususiyatlar yangi funksional munosabatlarning yanada murakkab uyushgan tizimining paydo bo'lishi natijasida vujudga keladi.

Axborotning ko'pligi, uni sifatli (va ko'p hollarda miqdoriy) qayta ishlash zarurati maqsadga eng oqilona tarzda erishishga imkon beradigan samarali fikrlash usullarini ta'minlaydi.

Shunday qilib, xatti-harakatlarga, mavzuning mulohazalariga duch kelgan tarbiyachi - psixolog bir qator savollarga aqliy ravishda javob berishi kerak:

- bu harakat tasodifiy yoki tabiiydir;
- u tabiatda aniqlangan va tavsiflangan odatiy xatti-harakatlarga mos keladimi;
- u qanday sharoitda va qanday sharoitlarda mukammal;
- uning ichki va tashqi motivatorlari nima edi;
- ular shaxsning umumiy yo'nalishiga, uning yetakchi manfaatlariga, ehtiyojlariga va boshqalarga qanchalik mos keladi;
- normal yoki o'zgaruvchan rivojlanish haqida xulosa qilish uchun yetarli asoslar mavjudmi?

Tabiiyki, ushbu barcha operatsiyalarning muvaffaqiyati nafaqat tarbiyachi - psixologning xotirasining xususiyatlari bilan, balki olingan ma'lumotni mantiqiy, chuqur, har tomonlama tahlil qilish qobiliyatiga, aniqroq vaqt va kuch sarflamasdan bajarishga qodir.

2. Pedagogik diagnostikani o'tkazuvchining shahsiy xususiyatlari

Tarbiya muvaffaqiyatli bo'lishi uchun guruh tarbiyachisi uni maktabgacha ta'lim o'quvchilari va bolalar jamoasi haqidagi obyektiv ma'lumotlar asosida qurishi kerak. Har tomonlama bolani tarbiyalash uchun uni har tomonlama bilish kerak.

Diagnostika usullaridan foydalangan holda, guruh tarbiyachisi quyidagilarni yodda tutishi kerak.

1. Diagnostik jarayonning mazmuni kutilgan natijani ko'rsatishi kerak.

2. Tarbiyachi va jamoaning shahsiyatiga pedagogik-psixologik tashxis qo'yish orqali tarbiyachi "zarar qilma" tamoyiliga amal qiladi. Tadqiqot natijalari tarbiyachilar va guruh ishlari bilan bog'liq bo'lmagan bolalar bilan muhokama qilinishi mumkin emas.

3. Pedagogik-psixologik diagnostika natijalari guruh tarbiyachisining o'quv faoliyatini tartibga solish va rejalashtirish uchun asosdir.

Quyida amaliyotda foydalanadigan diagnostika usullarini qo'llaymiz.

Diagnostika usuli "Mening ta'limotim"

Tarbiyachi tarbiyachilarni matnda kerakli javobga urg'u berish yoki jumlalar qo'shish orqali savollarga javob berishga undaydi.

1. Maktabgacha ta'limda o'qish uchun menga:
a) qiziq;
b) qiziq emas;
c) bilmayman.
2. Men maktabgacha ta'limga boraman, chunki:
a) menga bilim kerak;
b) do'stlarim bilan suhbat qilishni yaxshi ko'raman;
c) bu ota-onalarning talabi.
3. Mening sevimli mavzularim:
4. Men o'rganishga qiynalaman, chunki:
5. Agar men tarbiyachi bo'lganimda, men tarbiyachilarga quyidagi masalalarda yordam berardim.

Ta'limning dominant motivini aniqlash.

Darsda tarbiyachilar o'zlari xohlagan vazifalarni bajarishlari tavsiya etiladi, ular quyidagicha farq qiladi:

- faoliyatning murakkabligi va xarakteri (ijodiy yoki reproduktiv);

- kognitiv faoliyatning amaliy yoki nazariy yo'nalishi;
- topshiriqning tabiati (individual yoki guruh).

Shu bilan birga, har bir tarbiyachi bu yoki boshqa vazifani tanlash sababini ko'rsatadigan varaqlarni oladi:

1. O'zingizni sinab ko'rish istagi.
2. Ushbu mavzu bo'yicha o'z imkoniyatlaringizni aniqlash yaxshiroqdir.
3. Mavzuga qiziqish.
4. Ilm - fanning ushbu sohasidan iloji boricha ko'proq narsani o'rganish istagi.
5. Foydali, kelajakdagi ishda foydali.
6. Ushbu fan va u haqida ma'lumot qo'shimcha ma'lumot olish uchun zarurdir.
7. Ushbu mavzudagi muvaffaqiyatga ishonch.
8. O'rganish oson.
9. Qiyinchiliklarni yengish istagi.
10. Ushbu mavzu bo'yicha darslarda do'stlar bilan muloqot qilish qiziq.
11. O'rtoqlar orasida obro'ga ega bo'lish istagi, chunki bu mavzu ushbu jamoada obro'li.
12. Tarbiyachi kasbi.
13. Bilimdon va bilimli inson bo'lishni istash, do'stlariga qiziqish.
14. Mustaqil hayotga tayyor bo'lish istagi.
15. Ma'naviy boy, madaniy va jamiyat uchun foydali bo'lishni istash.
16. Shunday qilib ota-onalar va tarbiyachilar xafa bo`lmasliklarini xohlash. (Chunki bu yoqimsiz.)

Guruh tarbiyachisi o'qitishning barcha sabablarini sakkizta asosiy yo'nalish bo'yicha taqsimlaydi, bu unga tarbiyachi uchun tanlangan vazifalarning ahamiyatini baholashga imkon beradi.

Tanlangan sabablarni tahlil qilishda tarbiyachilarni uchta guruhga bo'lishga imkon beradi:

Birinchi guruhga o'qishni haqiqiy zarurat nuqtai nazaridan qabul qiladigan tarbiyachilar kiradi.

Ikkinchi guruh tarbiyachilari hozirgi va kelajakning harakatlantiruvchi kuchi bir xil degan qarashni aks ettiradi.

Uchinchi guruh tarbiyachilari o'zlarining ta'lim manfaatlarini faqat kelajak maqsadlariga bo'ysundiradilar, maktabgacha ta'limda o'qishni ular uchun cheklovchi va majburiy bo'lgan "vaqtinchalik" hayot deb qabul qilish.

Maktabgacha ta'lim murabbiylari tarbiyasini o'rganish.

"Men o'zimda qanday fazilatlarni rivojlantirdim ?"

Maqsad: o'quv yili davomida tarbiyachining shahsiyatida yuz bergan o'zgarishlarni aniqlash.

I. Tarbiyachi savollarga javob berishi va u qaysi fazilatlar paydo bo'lganligini ("+" belgisini qo'ying) va qaysi fazilatlar yo'qolib, yomonlashayotganligini ("-" belgisini qo'ying) javob berishi kerak.

1. Jismoniy kuch va chidamlilik.
2. Aqliy ish.
3. Iroda.
4. Ekspozitsiya, sabr - toqat, qat'iyatlilik.
5. Aqlli, juda aqlli.
6. Xotira.
7. Bilim miqdori.
8. Diqqat va kuzatish.
9. Tanqidiylik.
10. Maqsadlilik.
11. Ishni rejalashtirish qobiliyati.
12. Ishingizni tashkil qilish qobiliyati.
13. Vaqtni tejash qobiliyati.
14. Ularning harakatlarini nazorat qilish va tahlil qilish qobiliyati.
15. Mustaqil ishlash qobiliyati.
16. Bolalarga sezgirlik va diqqatlilik.
17. Bolalarga yordam berish qobiliyati.
18. Sizning xohishingizni jamoa manfaatlariga bo'ysundirish qobiliyati.
19. Tabiatdagi, boladagi, san'atdagi go'zallarni ko'rish va qadrlash qobiliyati.
20. Jamiyatda o'zini tutish qobiliyati.

II. Yaqin kelajakda yuqoridagi fazilatlardan qaysi biri ustida ishlashni rejalashtirmoqchisiz ?

III. Bu yil o'zingizda qanday maxsus qobiliyatlarni kashf etdingiz (yoki rivojlantira oldingiz) (raqsga tushish, musiqa, sport va boshqalar qobiliyatlari) ?

IV. Hozir qaysi fazilatlar ustida ishlayapsiz ?

V. O'zingiz uchun, kelajak uchun nimani xohlaysiz ?

Tarbiyachi shaxsining axloqiy ustuvorliklari diagnostikasi.

1. Tugallanmagan takliflar metodikasi.

Hasad bu ...
Yomonlik bu ...
Yaxshi ...
Nafrat bu ...
Do'stlik bu ...
Vijdon bu ...
Halollik bu ...
Hiyla-nayrang ...
Adolat bu ...
Sha`ni - bu ...
Ishonchlilik bu ...

Agar tarbiyachilar tushunchalarni tushuntira olmasa, ularni o'rganish bo'yicha ishlarni tashkil eting.

Konsepsiyalarni shahsiy ahamiyat darajasi bo'yicha tartiblang:

Oila, do'stlar, sog'liq, Vatan, ta'lim, muvaffaqiyat, martaba, pul, farovonlik, shon - sharaf, qobiliyat, mehnatsevarlik, o'qish.

Tarbiyachilar tushunchalarni tartiblashgandan so'ng, tarbiyachi guruhda qanday muammolarni muhokama qilish kerakligini tushunadi.

"Maqsad" usuli.

Maqsad: bolalarning o'zlari jamoadagi mavqeini qanday baholayotganini va uni nimani ko'rishni xohlashlarini aniqlash ?

"Mening guruhim" kichik amaliyoti.

Tarbiyachilarga guruh rasmlari yozilgan varaqalar taklif etiladi (Qarang: rasm): "Bolalar! Ushbu rasm sxematik ravishda bizning guruhimizni tasvirlaydi. Tarbiyachi stolda o'tiradi, tarbiyachilar o'z ishlari bilan band. Ba'zi bolalar hovlida o'ynashmoqda. O'zingizni rasmdagi belgi bilan toping va belgilang, ismingiz va familiyangizning yoniga yozing. Keyin o'rtog'ingizning rasmiga belgi qo'ying, uning ismi va familiyasining yoniga yozing."

Tarbiyachi quyidagilarni bilishi muhim:

- Vaziyatdagi ishtirokchilardan qaysi biri mavzuni aniqlaydi ?

- U guruhda qaysi joyni aniqlanadigan belgi (tarbiyachining yonida, guruhdan tashqarida, bolalar bilan birgalikda) tayinlaydi ?

- Tarbiyachilar uchun darslarning mazmuni qanday emotsional ahamiyatga ega ?

3. Jamoadagi munosabatlarni o'rganish

Tarbiyachi pedagogik diagnostikani o'tkazishda eng avvalo jamoadagi munosabatlarni o'rganishga e'tibor qaratishi lozim. Buning uchun bir nechta savollar tayyorlab, bu bo'yicha alohida faoliyat olib boriladi.

Tarbiyachilar savollarga javob berishga taklif etiladi:

1. Sizningcha, tarbiyachi va tarbiyachi o'rtasidagi ziddiyat ko'pincha nima bilan bog'liq?
   - hulq;
   - o'qish;
   - shahsiy dushmanlik;
   - bir - birini tushunishni istamaslik.
2. Tarbiyachi bilan nizolar uning dushmanligini keltirib chiqaradimi?
   - ha;
   - yo'q;
   - ba'zan.
3. Guruh jamoasi sizning xatti-harakatlaringizga ta'sir qila oladimi?
   - ha;
   - yo'q;
   - ba'zan.
4. Maktabgacha ta'limni tark etishingizga sabab nima bo'lishi mumkin ?
   - sust ishlash;
   - tarbiyachi bilan ziddiyat;
   - guruhdoshlar bilan ziddiyat;

"Hech qanday holatda ham men maktabgacha ta'limni tashlamayman."

Bolalar uchun profillar.

Profil - "Men shu yerdaman!"

Maqsad: Bolalarni tanishtirish, guruhda qulay psixologik mikroiqlimni yaratish.

1. Mening ismim _____
2. Men ____ yoshdaman.
3. Mening _____ ko'zlarim bor.
4. Mening sochlarim _____ rangda.
5. Men yashab to'rgan ko'cha _____ deb nomlanadi.
6. Mening eng yaxshi ko'rgan taomim _____
7. Mening eng sevimli rangim _____
8. Mening sevimli hayvonim - _____
9. Mening eng sevimli kitobim _____
10. Mening sevimli televizion ko'rsatuvim - _____
11. Men ko'rgan eng chiroyli film _____
12. Men o'zimni sevaman _____
13. Mening sevimli o'yinim - _____
14. Mening eng yaxshi do'stimning ismi _____
15. Men bormoqchi bo'lgan mamlakat - _____
16. Eng yaxshisi _____
17. Mening aka-uka va opa-singillarimning ismi _____ deb nomlanadi.
18. Mening asosiy maqsadim _____

Ko'rsatmalar: Iltimos, endi sizlarga tarqatadigan anketani o'qing. Keyin unga yo'qolgan so'zlarni yozing (10 min). Endi to'rtga bo'ling va yozganingizni bir - biringizga o'qing. Javoblaringizni boshqa bolalarning javoblari bilan taqqoslang.

Tahlil:

- Bolalarning qaysi biri bilan ko'proq o'xshashlik bor ?
- Kimlarning javoblarini eng qiziqarlisi deb topdingiz ?
- Qaysi savolga javob berish siz uchun eng qiyin ?

Profil - "Mening guruh haqidagi fikrim".

Maqsad: tarbiyachilarni o'z guruhlaridan qoniqishlarini aniqlash.

Tarbiyachilar bayonotlarni tinglashlari va ularning mazmuniga muvofiqligini quyidagi miqyosda baholashlari kerak:

- 4 - mutlaqo rozi;
- 3 - roziman;
- 2 - aytish qiyin;
- 1 - rozi emas;

- 0 - mutlaqo rozi emasman.

1. Men quvonch bilan maktabgacha ta'limga boraman.

2. Guruhda odatda yaxshi kayfiyat bor, o'zimni qulay his qilaman.

3. Menga bizning guruh tarbiyachimiz yoqadi.

4. Bizning tarbiyachilarimizga yordam va maslahat uchun murojaat qilishingiz mumkin.

5. Mening sevimli tarbiyachim bor.

6. Menda eng sevimli mavzu.

7. Guruhda men har doim o'z fikrlarimni erkin ifoda eta olaman.

8. Mening qobiliyatlarimni rivojlantirish uchun bizning guruhimizda va maktabgacha ta'limimizda sharoitlar yaratilganiga ishonaman.

9. Maktabgacha ta'lim meni mustaqil hayotga tayyorlashiga ishonaman.

10. Yozgi ta'til paytida guruhdoshlarni sog'inardim.

Olingan ma'lumotlarni qayta ishlash.

Tarbiyachilarning guruh hayotidan qoniqish ko'rsatkichi sifatida barcha tarbiyachilarning umumiy ballini javoblarning umumiy soniga bo'lish kvantini ko'rib chiqish mumkin. Agar bu ko'rsatkich 3 dan ortiq bo'lsa, demak, qoniqishning yuqori darajasi bor, degan xulosaga kelishimiz mumkin, agar indikator 2 dan yuqori bo'lsa, lekin 3 dan kam bo'lsa - o'rtacha qoniqish haqida, agar ko'rsatkich 2 dan kam bo'lsa - bu o'quvchilarning guruh hayotidan qoniqishining pastligidan dalolat beradi.

Sinov "Siz yetakchimisiz?"

Atrofingizdagi bolalarni boshqara olasizmi yoki boshqalarga qaramaysizmi? Ushbu test sizning fe'l-atvoringizning boshqa qirralarini o'rganishga yordam beradi. Asosiysi, savollarga halol javob berish.

1. Siz muammoni hal qilish uchun guruh bo'lib ishlaysiz. Agar kimdirning fikri sizning fikringizdan aniqroq bo'lsa, o'zingizni qanday his qilasiz?

A) xavotir;

B) chalkashlik;

C) qiziqish.

2. Siz g'oyani amalga oshirish uchun guruhda ishlaysiz. O'z fikrlaringizni boshqalarning g'oyalariga nisbatan qanday baholaysiz ?

A) sizning yomonligingiz;

B) sizniki yaxshiroq;

C) sizning yomonligingiz yomon emas, lekin har doim ham yaxshiroq emas.

3. Boshqalar uchun muhim bo'lgan narsani ilxomlantirishga harakat qilganingizda nima bo'ladi ?

A) ular sizni tinglamaydilar;

B) ular sizni tinglashadi, lekin ular "yaxshi tushunilmaydi";

C) odatda ular sizni tinglashadi va tushunishadi.

4. Siz biron bir ish uchun ko'p vaqt sarfladingiz, sizni hali hech kim maqtamadi va umuman siz hech qanday foyda olmadingiz. Siz nima qilasiz ?

A) siz tushkunlikka tushasiz va hamma narsadan voz kechasiz;

B) ushbu biznesni tashlab, boshqasiga o'ting;

C) ishni zarur deb hisoblaganingiz uchun ishni tugating.

5. Sizni oddiy ishtirokchi sifatida g'oyani amalga oshirishni muhokama qilish taklif qilindi. Bu haqda qanday fikrdasiz?

A) oddiy, chunki har qanday holatda rahbar rolida o'zingizni noqulay his qilasiz;

B) agar siz asosiy vazifaga tayinlanmagan bo'lsangiz, siz qatnashmaysiz;

C) siz ba'zan oddiy ishtirokchi bo'lishingizga qarshi emassiz.

6. Qilmoqchi bo'lganingizda muvaffaqiyatsiz bo'lganingizda nima bo'ladi?

A) siz ishni tashlaysiz, chunki muvaffaqiyatsizlik sizning bu narsaga arzimasligingizni isbotlaydi;

B) sizni tushunmayapsizlar, chunki boshqalar sizni tushunmaydilar;

C) siz kelajakda sizga yordam beradigan darsni muvaffaqiyatsizligidan o'rganasiz.

7. Agar siz biron bir guruhning ishi uchun javobgar bo'lsangiz, uni qanday olib borasiz?

A) ishning katta qismini qolganlarga bering;

B) hamma narsa to'g'ri bajarilganligiga ishonch hosil qilish uchun o'zingizni qiling;

C) shahsiy topshiriqlarni har kimga har kimning qiziqishi va ko'nikmalariga muvofiq taqsimlang.

8. Ta'lim berish siznikidan farq qiladigan bolalar bilan ishlashda nimani his qilasiz?

A) yomonlik;

B) ustunlik yoki pastlik hissi;

C) boshqa yondashuvlar va qarashlarga qiziqish va hurmat.

9. Sizni halol tanqid qilish sizni qo'zg'atmoqda ...

A) o'zidan norozilik;

B) jahl;

C) masalani to'g'rilash istagi.

10. Turli xil to'siqlar tufayli ishlar siz kutganingizdek bo'lmayotgan bo'lsa nima qilasiz?

A) o'zingizning o'tmishdagi muammolaringiz haqida o'ylang va nima sodir bo'lar edi ...

B) hamma narsada boshqalarni ayblash;

C) harakatlanish usullarini izlang.

"A", "B", "C" javoblar sonini hisoblang.

7 yoki undan ko'p "A" yetakchi bo'lishdan oldin o'ziga bo'lgan ishonchni rivojlantirish kerakligini anglatadi.

7 yoki undan ko'p "B" yetakchi bo'lishdan oldin boshqalarga ko'proq ishonishni o'rganish kerakligini ko'rsatadi.

7 yoki undan ko'p "C" siz o'zingiz va boshqalarga nisbatan sog'lom nuqtai nazarga ega ekanligingizni anglatadi. O'zingizga va boshqalarga bo'lgan munosabatingiz sizga yetakchi bo'lishga imkon beradi.

O'quvchilarni jismoniy rivojlanish darajasini baholashga yordam beradigan test.

O'zingizga nisbatan haqqoniy javob bering (javoblar ballarda berilgan):

1. Men kundalik ishlarga rioya qilyapmanmi ?
ha - 3, yo'q - 1.
2. Men ertalab mashq qilamanmi ?
ha - 3, yo'q - 1.
3. Jismoniy tarbiya darslariga zavq bilan boramanmi ?
ha - 3, yo'q - 1.
4. Men jismoniy mehnat qilamanmi ?
ha - 3, yo'q - 1.
5. Tamaki tutuni mendan nafratlanadimi ?
ha - 3, yo'q - 1.

6. Men o'zimni bir necha marta o'zimning ustunimdan tortib olsam bo'ladimi (o'zimni poldan itarib)?
ha - 3, yo'q - 1.
7. Menga toza havo yoqadimi ?
ha - 3, yo'q - 1.
8. Men spirtli ichimliklarni zararli modda deb bilamanmi ?
ha - 3, yo'q - 1.
9. Suzish mumkinmi ?
ha - 3, yo'q - 1.

Olingan ballarni hisoblang va ularning yig'indisi bo'yicha jismoniy rivojlanishning qaysi darajasida ekanligingizni aniqlang: 9-13 ball - past, 14-19 ball - o'rtacha, 20-27 ball - yuqori.

Sinov - "Men katta ish qildimmi?".

Har bir gapga belgi qo'ying: "ha" - "+" yoki "yo'q" - "-".

1. Agar siz kutilmaganda maktabgacha ta'limda qolishingiz, piyoda yurishingiz yoki uydan to'satdan chiqib ketishingiz kerak bo'lsa, qarindoshlaringizga bu haqda xabar qilasizmi (eslatma, telefon orqali, do'stingiz, qiz do'stingiz orqali).

2. Ota-onangiz qandaydir katta ish (umumiy tozalash, ta'mirlash) bilan mashg'ul bo'lganda va sizni "oyoqlaringiz ostiga burilmasliklari uchun" ko'chaga yoki kinoga yuborayotgan holatlar bormi ?

3. Kitobni bir daqiqaga qo'ying va kvartirani o'zingizning emas, onangizning ko'zlari bilan tekshiring. Xonalarda joy bo'lmagan narsalar bormi ?

4. Siz biron bir joyga qaramasdan ota-onangiz, bobo - buvingiz, aka - uka va opa - singillaringiz tug'ilgan kunlarini darhol nomlay olasizmi ?

5. Ehtimol, sizning ehtiyojlaringizni yaxshi bilasiz. Onaga yoki otaga zudlik bilan nima kerakligini bilasizmi va ular uni qachon sotib olishadi ?

6. Siz onangizning topshirig'iga qo'shimcha ravishda o'zingiz, o'z tashabbusingiz bilan boshqa biron bir ish bilan shug'ullanasizmi ?

7. Ota-onalar sizni apelsin, tort, shakarlamalar bilan davolashadi. Kattalar mazali ovqatlanishini doimo tekshirib turasizmi ?

8. Ota-onalar bepul oqshom o'tkazdilar. Ular kinoteatrga tashrif buyurishadi. Siz uyda qolishni xohlamasligingizni bildirasizmi?

9. Uyingizda mehmonlaringiz bor. Qarindoshlaringiz sizga biron bir jim ish bilan shug'ullanishingizni, kattalar bilan aralashmaslikni, ularning suhbatiga aralashmaslikni eslatishi kerakmi?

10. Uyingizda, ziyoratgohda, muzeyda onangizga palto yoki boshqa e'tibor belgilarini berishdan uyalasizmi?

2-MAVZU: Pedagogik diagnostikani o'tkazuvchi shaxsning pedagogik odobi va axloqi

Reja:

1. **Bolalarning axloqiy madaniyatini diagnostikasi.**
2. **Shaxsni tarbiyalashning integrativ fazilatlar.**
3. **Kuzatish ta'lim pedagogikasi.**

Tayanch tushunchalar: axloqiy madaniyati, pedagogik kasbning siri, muvaffaqiyatli pedagogik faoliyat, bolalarning axloqiy madaniyatini diagnostikasi.

1. Bolalarning axloqiy madaniyatini diagnostikasi

Bolalarning axloqiy madaniyatini shakllantirish uchun, birinchi navbatda, batafsil o'rganish kerak va ishda maktabgacha ta'lim bolasini tarbiyalashda diagnostika usullaridan foydalanish kerak.

Turli pedagogik muammolarni hal qilishda o'qituvchi nafaqat nazariy bilimlarga, balki ilm - fan yordamida tushunilishi kerak bo'lgan haqiqiy faktlarga ham tayanadi, shuningdek pedagogik diagnostika usullaridan foydalanadi.

"Inson hayotining siri shunchaki yashash emas", deb yozgan F.M.Dostoyevskiy. Pedagogik kasbning siri nafaqat dars berish, balki nimaga va qanday o'qitishni o'rgatish uchun o'qituvchi o'zini tirik deb biladi, yoki hatto asta-sekin vafot etadi.

Hech shubha yo'qki, o'qituvchilarning aksariyati muvaffaqiyatli pedagogik faoliyatdan manfaatdor. Pedagogik faoliyat professionallik cho'qqilariga intilish bilan tavsiflanadi. Qanday qilib o'qituvchi sifatida professional fazilatlarni qanday o'zlashtirish, nafaqat o'qitish mazmuniga, balki nimani o'rgatish kerak?

Bu savolga ko'plab javoblar mavjud, ko'pincha qutbli va qarama-qarshi.

Ta'limdagi mavjud vaziyatni tahlil qilib, pedagogik fan normativ sifatida rivojlanganligi va har doim o'qituvchini haqiqiy pedagogik amaliyotga, hozirgi va kutilmagan vaziyatlarda aniq muammolarni hal qilishga yo'naltirmaganligi aniq. Aksariyat hollarda, fikr-mulohazalar pedagogik jarayondan tashqarida qolmoqda, ularsiz mohiyatan pedagogik ishning samaradorligini aniqlashning imkoni yo'q.

Normativ pedagogika haqiqiy pedagogik ishdan ajralishga olib keladi: dogmatizm toqat qilib bo'lmaydigan tarzda joriy qilinadi, bu o'qituvchilar va bolalarni pedagogik jarayon natijalariga sun'iy ravishda ta'sir o'tkazishga majbur qiladi. Shunday qilib, yana o'qituvchilar va bolalar o'rtasida o'zaro aloqa yo'qoladi, chunki ularning birgalikdagi faoliyatida yagona maqsad yo'q.

Pedagogik faoliyatda ko'p narsa o'zaro bog'liqdir. Bundan tashqari, undagi asosiy narsa insonning normal aloqasi yetishmovchiligini yengib o'tish, so'z va amal o'rtasidagi ulkan masofani yo'q qilishdir. Bolaning ehtiyojlari va qiziqishlari orqali unga yaqinlashish juda muhimdir. Muloqot boladan qurilishi kerak. Faqat bu holatda biz o'qituvchining professionalligi haqida gapirishimiz mumkin. Shu munosabat bilan, diagnostika **(yunoncha. Diagnostikos - tanib olish qobiliyati)** biz tomonidan yaxlit, barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirish yo'lidagi va ayniqsa bola shahsiyatining axloqiy madaniyatini shakllantirish yo'lidagi hal qiluvchi omillardan biri sifatida qaraladi.

Zamonaviy fanda diagnostika uchta jihatga ega.

Birinchidan, bu faktlar, hodisalar, jarayonlar holatini o'rganish va o'rnatish to'g'risida bilimlar sohasidir.

Ikkinchidan, bu o'rganilayotgan obyekt haqida yetakchi ma'lumotlarni olishning umumiy usuli (yondashuv).

Uchinchidan, bu baholash jarayoni, o'rganilayotgan obyektning ma'lum talablarga muvofiqligini aniqlashga qaratilgan jarayondir.

So'nggi paytlarda har qanday faoliyatda (ishlab chiqarishda, tibbiyotda, sotsiologiyada, pedagogikada) jamiyatda diagnostika roli ortib bormoqda. Ta'lim sohasida pedagogik jarayonni texnologiyasi asosida qurish tendensiyalari aniq belgilangan. Samarali texnologik rivojlanishning hal qiluvchi shartlaridan biri uning dizayni bo'lib, u tahlil, diagnostika, prognozlash va dizaynni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, ma'lum bir texnologiyani yoki ta'lim tizimini joriy etishdan oldin, tashxis qo'yish, ya'ni obyekt haqida "oshkora bilim" olish kerak.

Maktabgacha ta'lim amaliyotida diagnostika kamdan-kam hollarda yaxlit pedagogik jarayonning asosiy va ajralmas qismi hisoblanadi. Shu bilan birga, yana bir bor ta'kidlash kerakki, diagnostika bilimlari maqsad bo'lib, bola shahsiyatining turli qismlarining rivojlanishi va shakllanishiga ta'sir qiladi.

2. Shaxsni tarbiyalash integrativ fazilatlar

Shaxsni tarbiyalash integrativ fazilatlarning kombinatsiyasi bo'lib, bolani hukm qilish mumkin bo'lgan eng ishonchli va muhim ko'rsatkichdir.

Shunday qilib, tarbiyaning pedagogik diagnostikasidan foydalanishni talab qiladigan sabablarni ajratish mumkin:

- natijalarga asoslanib, shaxsni shakllantirishdagi yangi muammolar va tendensiyalarni ajratib ko'rsatish, o'rganish, bashorat qilish mumkin;
- tarbiya holatini o'rganish sizga kompleks pedagogik jarayonda qo'llaniladigan vositalar va pedagogik o'zaro ta'sirning samaradorligini boshqarish imkonini beradi;
- diagnostik ma'lumotlar ushbu bosqichda zarur bo'lgan yangi pedagogik texnologiyalar va ta'lim tizimlarini, hamda shaxsni shakllantirish darajalarini qo'llash uchun asosdir;
- bolani faol tashxis bilan tanishtirish, uning o'zini-o'zi tashxislash orqali uning o'z-o'zini tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojini shakllantirish va rivojlantirish mumkin;
- diagnostik bilimlarni qo'llash maktabgacha ta'limning yangi ta'lim texnologiyalariga o'tish tendensiyalariga muvofiq o'qituvchilar va tinglovchilarning o'quv faoliyatini rejalashtirish, prognozlash, tashkil etish va amalga oshirishga ilmiy yondashuvni ta'minlaydi.

Bu yerda savol tug'iladi: bolalarning bilim darajasini qanday o'lchash kerak?

An'anaviy, zamonaviy texnologiyalardan farqli o'laroq, zamonaviy texnologiyalar miqdoriy yondashuvga asoslanadi, uning maqsadi bilimli odamning yashirin (yashirin) parametri - uning tarbiyasi deb hisoblangan o'lchanadigan o'zgaruvchining bahosi bilan aniqlangan raqamli ekvivalentlarni olishdir. Obyektiv, ishonchli, nazariy jihatdan asoslangan o'lchovlar o'qituvchilarga o'quv jarayoni, har bir bolaning o'quv yutuqlari to'g'risida ma'lumot berishi, ma'lum omillar ta'limi, o'qishi va ularning natijalariga ta'sirini aniqlashi mumkin.

O'lchov bolaning baholangan mulkini o'lchov birligi sifatida qabul qilingan ba'zi standartlar bilan obyektiv miqdoriy taqqoslashni o'z ichiga oladi. Pedagogik o'lchovlarning asosiy vositasi sinovdir. **Sinov deganda odatda** juda qisqa, qat'iy standartlashtirilgan test

tushuniladi. Natijada xulosani aniqlashga imkon beradi va shu sababli uni matematik qayta ishlashga imkon beradi.

Namuna tarkibining namunasi:

- ba'zi vazifalar to'plami;
- bolalar uchun testlar bilan ishlash qoidalari;
- o'qituvchiga ko'rsatma;
- test bilan o'lchanadigan xususiyatlarning nazariy tavsifi (bizning holatlarimizda bu bolalarning bilimlari va ko'nikmalariga bo'lgan talablar hajmi);
- xossalarni o'lchash uchun o'lchov;
- shkala bo'yicha hisob - kitoblarni olish usuli.

Sinov (ing. Test - vazifa) - obyektning ma'lum fazilatlariga ega bo'lish darajasini aniqlash uchun sinov uchun standart shakldagi vazifa hisoblanadi. Pedagogika, psixiatriya, sotsiologiyada - bilimlarni tekshirish va standartlashtirish uchun zaruriy jarayonlardan o'tgan ilmiy ishlab chiqilgan sertifikatlangan diagnostika usulidir. Zamonaviy testlarning asosiy yo'nalishlari ko'p bosqichli test tizimida samarali boshqarish vositalaridan biri hisoblanadi:

- tuzatilishi kerak bo'lgan narsalarni bilish uchun bir nechta tanlovli matnlarda xarakterli xatolarni o'rganish;
- kognitiv pedagogikaning so'nggi yutuqlari bilan hayotga tatbiq etilgan turli xil o'quv uslublariga mos keladigan testlarni ishlab chiqish;
- didaktik testda yaqinda tashkil etilgan baholash usullarini hisobga olgan holda, baholashdan shakllantirish vositasi (natijada emas) sifatida foydalanish;
- o'quv dasturlarini tayyorlash bilan bog'liq bo'lganligi sababli testlar ko'lamini kengaytirish va unga munosabat, tuyg'ular, taassurotlarni kiritish;
- javob formatlarini tugallangandan tashqarida kengaytirish, masalan, to'liq bo'lmagan javoblar, qisqa javoblar va (yoki) namunaviy javoblarni kiritish;
- bolalar ishlarining namunalarini muntazam ravishda ro'yxatga olish va tahlil qilish;
- diagnostika va korreksiyalashda kompyuterlarning ahamiyati oshib bormoqda. Anketani tayyorlash mas'uliyatli, professional talab qiladigan ishdir. Anketani tuzishda quyidagilar e'tiborga olinadi: 1) savollarning mazmuni, 2) shakl ochiq va yopiq, oxirgi javob "ha" yoki

"yo'q", 3) savollarning tuzilishi (aniqlik, javobni talab qilmasdan va hokazo), 4) raqam va savollar tartibi.

Pedagogik amaliyotda savollar soni odatda 30-40 daqiqadan oshmaydi. Anketa usuli, savollarning tartibi ko'pincha tasodifiy sonlar usuli bilan aniqlanadi.

Anketa og'zaki, yozma, individual, guruh bo'lishi mumkin, ammo har holda, u ikkita talabga javob berishi kerak - namunaning vakilligi va bir xilligi. Anketa materiallari miqdoriy va sifat jihatidan ko'rib chiqiladi.

Sinov metodikasidan tashqari zamonaviy ta'lim reyting metodikasidan tobora ko'proq foydalanmoqda. "Reyting" so'zi ingliz tilidan ot bo'lib, u "reyting", "daraja", "guruh", "mavqe" (boshqalarga nisbatan bitta obyekt) so'zlari bilan rus tiliga tarjima qilingan. "Baholash" fe'lini baholash, pozitsiyani aniqlash degan ma'noni anglatadi. Pedagogik va psixologik o'lchovlarda ushbu so'z guruhning yoki namunaning boshqa a'zolari orasida aniq belgilangan ma'noga ega, o'lchovlangan xarakterga (test, indikator) ko'ra test mavzusining o'rni deb hisoblanadi. Agar test mavzusining holati bitta test orqali aniqlansa, unda test mavzusining holati test balli asosida aniqlanadi; ball qancha yuqori bo'lsa, fanning o'rni shunchalik yuqori bo'ladi.

Hozirgi vaqtda joriy reyting va jami ko'rsatkichlardan foydalanilmoqda. Joriy reyting natijalarni qayd etish (to'plash) uchun yuzlab turli xil variantlardan foydalanadi, ular nisbatan sodda va murakkabdir.

Portfel - bu bolaning sa'y - harakatlari, uning rivojlanishi, o'quv dasturining bir yoki bir nechta sohasidagi yutuqlari aks ettirilgan maqsadli asarlar to'plami. Uchrashuv quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: kursni rivojlantirishda bolalarning o'zlari qatnashishi; tanlov mezonlari; yutuqlarni baholash mezonlari; bolaning o'zini-o'zi idrok etishining dalilidir. Portfel bolalarning qobiliyatlari va layoqatlari ko'lamini namoyish etish, o'quv maqsadlarini qo'llab - quvvatlash, ma'lum bir vaqt ichida o'zgarishlarni va o'sishni qayd etish, bolalar, o'qituvchilar va ota-onalarni natijalarga erishishga rag'batlantirish, o'quv jarayonini yildan-yilga davom ettirish orqali baholash jarayonini tezlashtirishi mumkin. O'qituvchilar muayyan vaziyatga va aniq guruhga qarab portfeldan turli maqsadlarda foydalanishlari mumkin. Bunga quyidagilar: tarbiyalashni rag'batlantirish, tarbiyalash imkoniyatlarini kengaytirish, tarbiya jarayonini o'rganish doir

kengaytirish, aniqlangan natijalarga nisbatan rivojlanishni namoyish etish, o'qitish va baholash uchun umumiy yondashuvni yaratish, bolalar o'zlarining o'qishini baholaydigan yondashuvni ta'minlash; bolalarni rivojlantirish uchun teng qo'llab - quvvatlash imkoniyati kiradi. (Smirnov).

Portfel quyidagi turlarga bo'linishi mumkin: hujjatlar portfeli, jarayon portfeli, indikativ portfeli, baholash portfeli.

Baholash portfeli doimiy, davom etuvchi bo'lib, u rivojlanayotgan va shakllangan bolalarni eng yuqori imkoniyatlarga erishishga imkon beradi.

Umuman olganda, portfel o'qituvchilar va bolalar tomonidan muayyan o'quv muhitida bolalarning o'sishini kuzatishda ishlatiladigan muntazam va uyushtirilgan kuzatuvlar to'plami sifatida belgilanadi.

Portfeldan foydalanishning ahamiyati shundaki, bolalar bola sifatida o'z muvaffaqiyatlarini baholashni o'rganadilar. Portfel maktabgacha ta'limlar, universitetlar va boshqa mehnat bozori institutlarining uzluksizligini ta'minlashi mumkin. Yuqoridagi ilmiy usullardan foydalangan holda pedagogika fani bolalar tarbiyasini ochishda asosiy arsenalga: kuzatuv, suhbat, imtixon, faoliyat natijalarini tahlil qilish, sosiometriya va boshqalarga ega.

3. Kuzatish ta'lim pedagogikasi

Kuzatish ta'lim pedagogikasida (va umuman pedagogik amaliyotda) eng keng tarqalgan bo'lib, odamni maqsadli tizimli o'rganishning empirik usuli hisoblanadi. Kuzatilgan kishi, u doimiy yoki tanlab bo'lmaydigan, masalan, darsning butun kursi yoki faqat bir yoki bir nechta bolaning hulq-atvori bilan kuzatilishi mumkin bo'lgan kuzatuv obyekti ekanligini bilmaydi. Kuzatuvlar asosida ekspert bahosi berilishi mumkin. Kuzatuv natijalari maxsus bayonnomalarda qayd etiladi, unda kuzatilgan nomi, sanasi, vaqti va maqsadi qayd etiladi. Bayonnoma ma'lumotlari miqdoriy va sifatli qayta ishlanadi.

O'z-o'zini kuzatish - bu odamning o'zini-o'zi ustidan baholash asosida fikrlash usuli (maqsadlar, motivlar, xatti-harakatlar, faoliyat natijalari o'z-o'zini kuzatish obyekti bo'lishi mumkin). Ushbu usul o'z-o' isobot g asosini tashkil etadi, yetarlicha subyektivlik

bilan tavsiflanadi va ko'pincha qo'shimcha sifatida ishlatiladi (XIX-XX asr oxirlarida o'z-o'zini kuzatish introspektiv pedagogikaning asosi bo'lgan).

Suhbat - bu pedagogik amaliyotda keng tarqalgan, u bilan aloqada bo'lgan odam to'g'risida ma'lumot olishning empirik usuli bo'lib, yo'naltirilgan savollarga javoblari natijasida suhbatdosh o'z maqsadini bolaga yetkazmaydi. Javoblar lenta yozuvi yoki kursor yozuvi, stenografiya yordamida yoziladi (iloji bo'lsa, ma'ruzachining e'tiborini jalb qilmaslik uchun). Masalan, eksperiment, terapiya oldidan suhbat odamni mustaqil o'rganish usuli bo'lishi mumkin va yordamchi bo'lishi mumkin.

Suhbatning o'ziga xos shakli sifatida intervyu nafaqat bu haqda bilgan suhbatdosh haqida, balki boshqa odamlar, voqealar va boshqalar haqida ma'lumot olish uchun ham ishlatilishi mumkin. Ekspert bahosi o'rganish usuli sifatida suhbat, eksperiment davomida ham aniqlanishi mumkin.

Eksperiment ilmiy tadqiqotning markaziy empirik usuli bo'lib, ta'lim pedagogikasida keng qo'llaniladi. Oddiy mashg'ulot, hayot, mehnat sharoitida o'tkaziladigan, ammo ta'sirini o'rganadigan maxsus tashkil etilgan laboratoriya (maxsus sharoitlarda, asbob - uskunalar bilan va boshqalar) va tabiiy tajribalar mavjud. So'nggi o'n yilliklarda, tabiiy eksperimentning eng samarali va keng tarqalgan shakllaridan biri bu shakllantiruvchi eksperimentdir. Uning jarayonida bilimlar, ko'nikmalar, munosabatlar, qadriyatlar, maqsadli tayyorgarlik va ta'lim ta'siri ostida bolalarning aqliy va shahsiy rivojlanish darajasida o'zgarishlar o'rganiladi.

Faoliyat mahsulotlarini tahlil qilish (ijodkorlik) - bu faoliyat mahsulotlarini taqsimlash, tahlil qilish, talqin qilish orqali odamni bilvosita empirik o'rganish usulidir. Ushbu mavzu o'qituvchilik amaliyotida bolalar tomonidan taqdimotlar, insholar, referatlar, sharhlar, ma'ruzalar, chizmalar va boshqalarni tahlil qilish shaklida keng (va ko'pincha intuitiv) qo'llaniladi. Ammo, ilmiy izlanishlar uchun faoliyat (ijodkorlik) mahsulotlarini tahlil qilish usuli har bir aniq mahsulotni (masalan, matn, chizma, musiqiy asar) tahlil qilishning o'ziga xos maqsadi, farazlari va usullarini o'z ichiga oladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, maktabgacha ta'limda o'quv amaliyotini o'tash jarayonida bolalarning ma'naviy madaniyati darajasini aniqlash uchun biz anketa usulini tanladik.

Maktabgacha ta'limning tarkibiy modeliga muvofiq, bog`cha bolalarining muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashishi va o'zini namoyon qilishiga yordam beradigan quyidagi qadriyatlar tizimi va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan rollar aniqlandi:

"Odam": "Men" - o'z taqdirining Yaratuvchisi. "Boshqa odam" - aloqa mavzusi.

"Bilim" - Shog'ird - Hayot.

"Mehnat" - bu ishchi.

"Salomatlik" - sog'lom turmush tarzi tarafdori.

"Art" - go'zallarni biluvchi va yaratuvchisi.

"Tabiat" - bu ekologiya.

"Jamiyat": "Ota" - xabardor fuqaro. "Oila" - bu oila odamidir.

Bolalarning qadriyatlar mazmunidan xabardorlik darajasini o'rganayotganda, tarbiyalash kategoriyasi uchta darajada: qiymatni bilish, qiymatga munosabat va xatti-harakatlar ko'rib chiqilgan. Bolalarga anketa to'ldirish so'ralgan (1-ilova), bolalar quyidagi sohalarda so'roq qilingan:

- Tuyg'ular madaniyati;
- Jamiyat faoliyati;
- Yaxshi;
- Xushmuomalalik;
- O'qish;
- Rahm-shafqat va rahm – shafqat;
- O'z nuqtai nazaringizni himoya qilish qobiliyati;
- Keksalarni hurmat qilish;
- Tengdoshlarga hurmat;
- O'z-o'zini hurmat qilish;
- Burch tuyg'usining mas'uliyati;
- Adolatni anglash;
- Odamiylik;
- Faoliyat;
- Maqsadlilik;
- Xayrixohlik;
- O'z-o'zini tanqid qilish.

Pedagogik diagnostika muammosini o'rganish ushbu konsepsiyaning mohiyatini o'rganishdan boshlanishi kerak. Kasbiy faoliyatning har qanday sohasida mahsulot va ishlab chiqarish jarayonining holati va sifatini aniqlash alohida o'rin

tutadi. "Pedagogik diagnostika" tushunchasida biz ushbu tashxisning quyidagi xususiyatlarini tavsiflovchi sifatlar pedagogikasiga e'tibor qaratamiz:

Birinchidan, tashxis pedagogik maqsadlarda amalga oshiriladi, ya'ni natijalarni tahlil qilish va talqin qilish asosida ta'lim (o'qitish) sifatini oshirish, bola va o'qituvchining shaxsini rivojlantirish bo'yicha yangi ma'lumotlarni olishiga e'tibor qaratilgan;

Ikkinchidan, u o'qituvchining o'zi olib borgan pedagogik ishning sifati to'g'risida mutlaqo yangi ma'lumot beruvchi ma'lumotlarni taqdim etadi;

Uchinchidan, bu o'qituvchining pedagogik faoliyati mantig'iga to'g'ri keladigan usullardan foydalangan holda amalga oshiriladi;

To'rtinchidan, pedagogik diagnostika yordamida o'qituvchi faoliyatini nazorat qilish va baholash funksiyalari kuchaytirildi;

Beshinchidan, hattoki an'anaviy o'qitish usullari ham pedagogik diagnostika vositalari va usullariga aylantirilishi mumkin.

Tashxis - shaxsning tabaqalashtirilgan bilimlari, shaxsni ma'lum bir guruhga, turga tayinlash. Ushbu yondashuv quyidagilarni nazarda tutadi:

Birinchidan, ushbu guruhlar, turlar, guruhlarning to'liq ro'yxatini tuzish: tibbiyotda - tananing normal ishlashidagi har qanday buzilishlar, texnologiyalarda - obyektlar va tizimlarning turli xil nosozliklari va boshqalar. Pedagogik diagnostika shuningdek, o'quv jarayonini va uning tarkibiy qismlarini oldindan tuzilishini talab qiladi.

Ikkinchidan, tashxis individual tizim parametrlarining holati to'g'risidagi ma'lumotlarga asoslanadi.

Uchinchidan, pedagogik tashxisning eng qiyin va eng kam rivojlangan daqiqasi bo'lgan qaror qabul qilish.

Pedagogik diagnostika muhim belgilarning holatini aniqlash uchun zamonaviy va ishonchli qurilmani qurish, qarorlarni qabul qilish algoritmlari va tartiblarini ishlab chiqish, pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilari (maktabgacha ta'lim ma'muriyati, o'qituvchilar, ota-onalar va bolalar) uchun tegishli ko'rsatmalarni tayyorlash bilan shug'ullanadi.

Pedagogik texnologiya - shakllar, metodlar, uslublar, o'qitish usullari, o'quv vositalarining maxsus to'plami va tartibini belgilaydigan pedagogik-psixologik sozlamalar to'plami; bu

pedagogik jarayonning tashkiliy va uslubiy vositasi hisoblanadi. Shu bilan birga, pedagogik texnologiya obyekti deganda, pedagogik jarayonni tuzilishining mantig'i, muayyan prinsiplar va shartlarga muvofiq pedagogik maqsadlarni amalga oshirish uchun uni tashkil etish usullari tushuniladi.

Pedagogik texnologiya - bu rejalashtirilgan o'quv natijalariga erishish jarayonining tavsifidir. Bizning tushunishimizcha, texnologiya natijaga yo'naltirilgan harakatlar va operatsiyalar zanjiri hisoblanadi.

Pedagogik texnologiya - bu ta'lim shakllarini optimallashtirishga qaratilgan texnik, kadrlar zaxiralarini, ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda o'qitish va o'zlashtirishning butun jarayonini yaratish, qo'llash, hamda belgilashning tizimli usulidir.

Pedagogik texnologiya - bu metodlarni va materiallarni, shuningdek ishlatilgan materiallarni baholash vositalarini loyihalashtirish va qo'llash orqali ta'lim samaradorligini oshiruvchi omillarni tahlil qilish orqali ta'lim jarayonini optimallashtirish prinsiplari va usullarini aniqlashdir.

O'qitish texnologiyasining mohiyati maktabgacha ta'lim yoki boshqa biron bir ta'lim muassasasining, ayniqsa uning asosiysi - o'quv jarayonini boshqarish mumkinligi g'oyasida yotadi.

Pedagogika bo'yicha darsliklarda pedagogik texnologiyaning turli xil ta'riflari mavjud. Ulardan ba'zilari:

Pedagogik texnologiya - bu o'quv jarayonini amalga oshirishning mazmunli uslubidir. (V.P. Bespalko).

Pedagogik texnologiya - bu rejalashtirilgan o'quv natijalariga erishish jarayonining tavsifi. (I.P. Volkov).

Pedagogik texnologiya bolalar va o'qituvchilar uchun so'zsiz shart - sharoitlar yaratib, o'quv jarayonini loyihalashtirish, tashkil etish va yuritishdagi qo'shma pedagogik faoliyatning puxta o'ylangan modelidir. (V.M. Monaxov).

Pedagogik texnologiya - bu pedagogik muammolarni yechishga qaratilgan o'qituvchining harakatlarining izchil o'zaro bog'liq tizimidir; oldindan ishlab chiqilgan pedagogik jarayonni tizimli va izchil amalga oshirish; qat'iy ilmiy dizayn va muvaffaqiyatni kafolatlaydigan pedagogik harakatlarning aniq takrorlanishi. (V.A.Slastenin).

O'qitish usullari - bu o'qituvchi va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabat jarayoni bo'lib, natijada ta'lim mazmunida taqdim etilgan bilim, malaka va ko'nikmalarning uzatilishi va o'zlashtirilishi sodir bo'ladi. O'qitish qabulxonasi (o'qitish metodikasi) - bu ma'lum bilim, ko'nikmalarni topshirish, o'zlashtirishga qaratilgan o'qituvchi va bolalar o'rtasidagi qisqa muddatli o'zaro ta'sirdir.

Ichki pedagogikada o'rnatilgan an'anaga binoan o'qitish metodikasi uch guruhga bo'linadi:

1. O'quv va kognitiv tadbirlarni tashkil etish va amalga oshirish usullari:

- og'zaki, vizual, amaliy (o'quv materialining manbasiga ko'ra).
- reproduktiv, tushuntirish, tasviriy, qidiruv, tadqiqot, muammo va boshqalar (o'quv va bilim faoliyati xarakteriga ko'ra).
- induktiv va deduktiv (o'quv materialini taqdim etish va idrok qilish mantig'iga ko'ra);

2. O'quv va bilim faoliyati samaradorligini monitoring qilish usullari: bilim, ko'nikmalarni egallash samaradorligini og'zaki, yozma tekshirish va o'z-o'zini tekshirish;

3. O'quv va kognitiv faoliyatni rag'batlantirish usullari: bilim, ko'nikmalarni egallashga qiziqish, javobgarlik, majburiyat hissini shakllantirishda muayyan rag'batlantirish.

O'qitish texnologiyasi - bu belgilangan ta'lim maqsadlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beradigan ta'lim va tarbiyaning nazariy asoslangan jarayonlarini takrorlash usullari majmui. O'qitish texnologiyasi tegishli ilmiy dizaynni o'z ichiga oladi, bunda ushbu maqsadlar aniq belgilanadi, obyektiv bosqichma - bosqich o'lchash va erishilgan natijalarni yakuniy baholash imkoniyati ta'minlanadi.

Ta'lim texnologiyasi bir - biriga bog'liq bo'lgan bir nechta qismlardan iborat:

1) faoliyat usullarining reseptlari (didaktik jarayonlar). Didaktik nuqtai nazardan, o'qitish texnologiyasi - bu pedagogik tizimni uning individual elementlarida amalga oshirilishini tavsiflovchi amaliy metodlarni ishlab chiqish;

2) ushbu faoliyatni amalga oshirish shartlari (o'qitishning tashkiliy shakllari);

3) ushbu faoliyatni amalga oshirish uchun vositalar.

O'quv faoliyati (o'qituvchi) va o'quv - tarbiya jarayonining texnologik tarkibiy qismining boshlang'ich bo'g'ini sifatida maqsadlarni belgilash ushbu hodisaning muayyan siklining maqsadini aniqlashtirish bilan yakunlandi. Texnologik siklning aniq shakllantirilgan maqsadi o'qituvchiga fanni o'qitishning mazmuni va usullarining maqbul maqsadlarini tanlashga imkon beradi.

Pedagogik hodisa va jarayonlarga nisbatan optimallik nazariyasi va amaliyoti turli jihatlar bo'yicha bolalar muvaffaqiyatsizligining oldini olish, umumiy tahririyat, umumiy pedagogik va boshqalar ilmiy asoslangan.

Bu holatda maqbul atama ma'lum shartlar nuqtai nazaridan "berilgan sharoitlar uchun eng yaxshisi" deb tushuniladi.

Optimallikning mezoni - bu berilgan vazifalarni hal qilishning samaradorligi va vaqti hisoblanadi. Shu sababli, o'quv jarayonini optimallashtirish deganda, o'qituvchilar tomonidan ushbu jarayonni qurish uchun eng yaxshi variantni qasddan tanlab olish tushuniladi, bu esa ajratilgan vaqt ichida maktabgacha ta'lim bolalarining ta'lim va tarbiyasi muammolarini hal qilishda imkon qadar yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Ta'lim jarayonini optimallashtirish - bu o'qitishning yangi shakli yoki usuli emas, bu inson harakatlarining o'ziga xos prinsipidir.

Shunday qilib, ta'limning maqbul mazmuni, bolalar va o'qituvchilar faoliyatini tashkil etish shakllari va o'qitish usullari - boshqalarga qaraganda yaxshiroq bo'lganlar, o'quv jarayoni siklining aniq maqsadlariga mos keladi.

Joriy nazorat har bir darsda olib boriladi va nazoratning asosiy shakli hisoblanadi. **O'quv jarayonini boshqarishning tarkibiy qismi sifatida** ishlashni darslar asosida hisobga olish shaklida amalga oshiriladi. Joriy buxgalteriya hisobi o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan. Joriy nazorat materiallari asosida kuzatish, qo'ng'iroqlarni tekshirish va nazorat sinovlari kabi usullar qo'llaniladi. Bolalarga ularning xatti-harakatlari baholanishi haqida ogohlantirilishi mumkin. Qanday bo'lmasin, ular nazorat natijalari haqida xabardor qilinadi. O'qituvchining bahosi bola o'zi bilan kelishganidagina kerakli natijalarga erishadi. Aslida, bolalar har doim o'qituvchining bahosi bilan rozi bo'lmaydilar, ularning muvaffaqiyatlarini mustaqil baholaydilar va 50% hollarda o'z-o'zini

baholash o'qituvchining bahosiga to'g'ri keladi. Muvaffaqiyatli maktabgacha ta'lim bolalari uchun o'z-o'zini hurmat qilish va o'qituvchiga mos kelish 46% holatlarda, sust bolalar uchun esa 11% hollarda uchraydi.

Boshqa fanlarda bo'lgani kabi jismoniy tarbiya fanida ham baholash besh balli tizim bo'yicha belgilanadi. Ba'zan joriy nazorat jarayonida o'n balli reyting shkalasi qo'llaniladi va keyinchalik ularni besh balli tizimga o'tkazish. Tegishli ballni nima uchun qo'yilishini tushuntirish juda muhim, buning uchun ballar kamayadi, ya'ni bir xil qiymat baholari, yuqorida aytib o'tilganidek, mezonlar, standartlar shakllantirilishi kerak. O'qituvchi va bolalar o'rganilayotgan motor harakati texnologiyasining standartini bilishlari kerak.

Texnologiya standarti bolalarning yoshga bog'liq qobiliyatlariga, ularning standart mezonlarini idrok etish va tushunishga tayyorligiga moslashtirilishi kerak. Shu sababli o'qituvchini uslublarni ballar mezonlari bo'yicha oldindan ishlab chiqish zarur; shundan keyingina u o'zining nazorat va baholash baholarini, ularning obyektivligini asosli asoslay oladi va ular bolalar uchun o'quv faoliyatini monitoring qilishning obyektiv mezonlari maqomiga ega bo'ladilar.

Operatsion yoki davriy nazorat - bu o'qituvchini boshqarish mikro sikllarining individual bosqichlarida, ya'ni o'quv yilida o'quv jarayonining ishlashi oraliq maqsad va vazifalarini ta'minlashga qaratilgan turli xil nazorat faoliyati. Buni ta'lim vazirligi tomonidan amalga oshirilayotgan nazorat nazorati bilan taqqoslash mumkin.

Operatsion nazorat, shu sababli, dastur bo'limining mantiqiy tugagan qismini o'rgangandan keyin yoki yillik o'quv siklining ma'lum bir bosqichi oxirida amalga oshiriladi. Nazoratning ushbu turi bolalar va o'qituvchilarning katta hajmdagi dasturiy materiallarni o'zlashtirishda o'quv faoliyatini tekshirishga qaratilgan. Nazorat natijalarini jismoniy tayyorgarlikni ko'rsatkichlarini (vazn, takroriy sonlar va boshqalar) baholashda ko'rsatish mumkin.

Operatsion nazorat o'qituvchining o'zi boshqargan faoliyatda ham, boshqaruvning yuqori darajalarida ham mavjud. Ta'limning salbiy tomonlarini o'z vaqtida sezish va yo'q qilishga imkon beradi.

Yakuniy nazorat muayyan bosqich, davr (chorak, semestr) oxirida yoki o'quv jarayonining yaxlit mikro va makro sikllari yakunida amalga oshiriladi.

Yakuniy nazoratning maqsadi - o'quv natijalarini aniqlash, olingan bilimlarning sifatini, shakllangan vosita ko'nikmalarini, mustaqil jismoniy mashqlar jarayonida bilim tizimlari va malakalaridan foydalanish qobiliyatini aniqlashdir.

O'quv yilining har bir bosqichi yoki uning davri oxirida, shundan so'ng maktabgacha ta'lim ma'muriyati va ta'lim organlari ishni tahlil qilib baholaydilar, oraliq natijalarni umumlashtiradilar. Maktabgacha ta'limlar va ta'lim tashkilotlari uchun bunday bosqichlar olti oy (semestr), akademik chorak hisoblanadi.

Yakuniy nazorat o'quv jarayonining mikro va makro sikllari oxirida amalga oshiriladi.

O'quv yilining individual davrlarining yakuniy bosqichlarida yakuniy nazorat bolalarning yillik o'quv jarayonining oraliq segmentlarida o'quv materiallarini o'rganish uchun rejalashtirilgan va amalda erishilgan muvaffaqiyat ko'rsatkichlarini taqqoslashdan iborat. Ushbu tahlil natijalari asosida erishilgan yutuqlarning ijobiy va salbiy tomonlari aniqlanadi, muvaffaqiyatlar va salbiy ko'rinishlarni aniqlovchi omillar aniqlanadi, o'qituvchining o'quv yilining keyingi bosqichlarida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan tuzatish ishlari asoslanadi.

Nazoratni tashkil etish shakllari.

Nazorat faoliyati frontal, guruhli, individual, estrodiol shakllarda va o'zini-o'zi boshqarish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Frontal shakl nisbatan kichik hajmli material nazorat qilinadigan hollarda tavsiya etiladi. Masalan, darsning kirish yoki yakuniy qismida o'qituvchi muayyan mavzular bo'yicha bilimlarni shakllantirishni belgilashga qaror qildi. Buning uchun u qisqa javoblarni talab qiladigan savol bilan guruhga murojaat qildi. Bunday javoblarni bolalar to'g'ridan - to'g'ri saflarga berishlari mumkin. Oldindan o'rganilgan vosita harakati texnikasining har qanday elementini bajarish uchun butun guruh yoki bolalar guruhi taklif qilinishi mumkin. Uning bajarilishini monitoring qilish o'qituvchiga eng qisqa vaqt ichida kerakli ma'lumotlarni beradi. Shunday qilib, sekin yugurish paytida o'qituvchi sakrashni bajarishni va basketbol bilan kasallangan stendni o'rnatishni taklif qiladi.

Frontal usul mohirona foydalanib, qisqa vaqt ichida bolalarning katta qismi tomonidan vosita harakati texnikasini o'rganishni tekshirishga imkon beradi.

Shunday qilib, agar biz o'qituvchi ishining samaradorligini baholashni istasak, unda natijani o'z-o'zidan baholash kerak emas, balki uni qo'yilgan maqsadlarga muvofiq qabul qilish kerak. Baholashda ularning subyektiv taassurotlariga ishonish noto'g'ri. O'qituvchi ishi natijalarini (mutaxassislar va testlar yordamida bolalarni o'qitish) obyektiv o'rganishga ishonish, keyin bu natijalarni maqsadlar bilan taqqoslash kerak. Siz o'qituvchining samaradorligini turli sharoitlarda o'rganishingiz mumkin: o'qituvchining turli xil o'qitish usullari turlicha bo'lgan taqdirda bir xil maqsadga (masalan, bolalarni o'rganish) qanday qarashlariga qarab turli xil natijalarga erishish mumkin. O'qituvchining mehnat samaradorligini faqat tarqoq tashqi belgilar (masalan, kabinet dizayni, ekskursiyalar soni va boshqalar) asosida baholash mumkin emas.

O'qituvchining mehnat unumdorligiga quyidagi xususiyatlarni: motivatsion sohaning holati va o'qituvchining ularning ishida shaxsan ishtiroki; zamonaviy tashkil etish va uning ishini psixologik jihatdan jadallashtirish texnologiyalariga ega bo'lish, shu qatorda bolalar va o'qituvchilarning vaqt yo'qotishlarini va ortiqcha sarf-harajatlarini kamaytirish; ishda insoniy munosabatlarning mavjudligi; bolalarning aqliy rivojlanish samaradorligi; ishda (mahorat) yuqori darajaga erishish va uni amalga oshirishning yangi shakllarini (ijodkorlik) topish; keyingi kasbiy rivojlanish uchun ochiqlik (kasbiy ta'lim) kiritish mumkin.

O'qituvchining mehnat samaradorligining prosessual va samarali ko'rsatkichlarini ta'kidlash kerak.

Jarayoniy ko'rsatkichlar o'qituvchining qanday qilib pedagogik faoliyat va muloqotni amalga oshirishi, qanday qilib u shaxsni ish jarayonida shaxsligini anglashi, mehnat qobiliyati va sog'lig'i, shuningdek bolalarning faoliyati va muloqotini qanday tashkil etishini ko'rsatadi.

Samarali ko'rsatkichlar o'qituvchi qanday natijalarga erishishini, shuningdek, uning faoliyati davomida bolalarning aqliy rivojlanishida qanday o'zgarishlar yuz berishini aniqlaydi.

Prosessual ko'rsatkichlar nafaqat jarayonning tashqi tomonini (o'qituvchi va bolaning harakatlari, ularning xatti-harakatlari va

reaksiyalari), balki uning ichki xususiyatlarini (motivlar, taxminlar, munosabat, hissiy munosabatlar va imtiyozlar, boshqalar) ham ochib beradi.

Shaxsning professionalligi uning eng muhim jihatlari:

a) shaxsning kasbiy yo'nalishi (kasbga qiziqish paydo bo'ladigan kasbiy faoliyatga ijobiy munosabat mehnat natijalari, motivlarning barqarorligi);

b) qobiliyatlar:

- umumiy (fikrlash, hissiyotlar, xotira va boshqalar);
- xususiy (ko'z, semantik xotira);
- kasblarga qobiliyat (adabiy, musiqiy, pedagogik boshqalar).

Pedagogik qobiliyat pedagogikada namoyon bo'ladi. Ular orasida dizayn, konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ, gnostik.

v) shahsiy fazilatlar, kasbiy muhim shahsiy fazilatlar.

Shaxs tuzilishining modelini ko'rib chiqing.

Uning nazariyasiga ko'ra, unda quyidagi bloklarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- ijtimoiy xususiyatlar, axloqiy fazilatlar;
- individual ravishda to'plangan tajriba;
- irsiy omillar;
- psixologik jarayonlar;
- fe'l-atvor xususiyatlari, qobiliyatlari va boshqalar.

d) kasbiy vakolat.

Kasbiy va pedagogik kompetensiyalarda quyidagilar ajralib turadi:

- maxsus - fan sohasidagi bilimlar;
- uslubiy - o'qitishning maqbul usullarini tanlash;
- ijtimoiy - psixologik - o'qituvchilarning xabardorligi aloqa jarayonlari sohasida;
- tabaqalashtirilgan - o'qituvchining har bir bolaning individual xususiyatlarini bilishi;
- avtopsixologik - o'qituvchining shahsiyatining kuchli va zaif tomonlarini bilishi.

Pedagogik faoliyatning professionalligi pedagogik va funksional vazifalarni hal qilishda namoyon bo'ladi. Birinchi guruh muammolarini hal qilishning natijasi o'tish davri hisoblanadi. Bir davlatdan ikkinchisiga o'tadigan bola va odamda yoki faoliyatda aqliy neoplazma shaklida natijani oladi. Ikkinchi guruh muammolarini hal

qilishning natijasi - faoliyat natijalarini olish uchun pedagogik ta'sirning uslubiy vositalarini yaratishdir. Bunday vositalarning eng samarali shakli - bu pedagogik texnologiya hisoblanadi.

Ijodkorlik. Pedagogik ijod, ijodkorlik - bu yangi moddiy va ma'naviy qadriyatlarni vujudga keltiradigan faoliyatdir. Ijodiy faoliyat qobiliyat, niyat, bilim va ko'nikmalar asosida amalga oshiriladi, buning natijasida yangilik yangiligi, o'ziga xosligi bilan ajralib turadigan mahsulot yaratiladi.

Ijodkorlikni o'rganish usullari ikki guruhga bo'linadi:

- An'anaviy usullar (muhim atribut to'g'ridan - to'g'ri tajribadan foydalanish).
- noan'anaviy usullar (asosiy belgi to'g'ridan - to'g'ri namoyon bo'lmaydigan hodisalar maydoniga kirish).

Ijodkorlikni o'rganishning an'anaviy usullari bizni qiziqtiradi:

- o'z ijodkorlik jarayonini o'z-o'zidan kuzatish;
- ijodkorlarning bibliografik ma'lumotlarini o'rganish, shu jumladan to'g'ridan-to'g'ri ijodiy dalillar;
- so'roq qilish;
- suhbat;
- ijodkorlik jarayonini o'rganishning eksperimental usullari;
- ijodkorning ijodiy qobiliyati va shahsiy xususiyatlarini o'rganishga imkon beradigan test.

Ijodning turli shakllari mavjud (texnik, musiqiy, adabiy va boshqalar). O'qituvchining ishini ko'rib chiqing.

Pedagogik ijod - o'qituvchining ijodiy jarayoni, bolaning ijodiy jarayoni, shuningdek ularning ijodiy faoliyati natijalari hisoblanadi.

Pedagogik ijodiy jarayonga quyidagi omillar ta'sir qiladi.

- o'qituvchining ijodiy jarayonlarining doimiy o'zaro ta'siri va o'qitish;
- o'qituvchilar jamoasi ijodiy faoliyatining xususiyatlari;
- xususiyatlari ijodiy faoliyati jamoaviy bolalar.

Tizim sifatida o'qituvchining ijodiy jarayoni ikkita narsani o'z ichiga oladi, quyi tizimlar:

- tadqiqot va qidiruv (mantiqiy va pedagogik);
- subyektiv hissiy (hissiy jihatdan ijodiy).

Amalda, ushbu ikkala yo'nalish ham faol ravishda o'zaro ta'sir qiladi va yaxlit ta'limni anglatadi. Ikkala quyi tizim ham ma'lum ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Ijodiy jarayonning subyektiv va hissiy sohasi.

O'qituvchi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ijodiy farovonlik;
- aloqa san'ati;
- pedagogik improvizatsiya.

Ijodiy farovonlik - bu aqliy kuchning ko'tarilishining natijasidir: o'qituvchi, faol ijodiy faoliyatni ta'minlaydigan bir qator mahsuldor ruhiy holatlarning umumiyligi.

Ijodiy farovonlik bosqichi:

1. Ijodiy rivojlanishning sharti sifatida pedagogik ilxom faoliyati.
2. Pedagogik ilxom amalga oshirishning sharti sifatida ijodiy faoliyat.

Ikkala yo'nalishda amalga oshiriladigan ijodiy faoliyat natijasida pedagogik ilxom:

- bugungi faoliyatdan qoniqish;
- bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy o'sishi uchun shart – sharoit;
- ilmiy faoliyat.

Pedagogik faoliyatdagi aloqa san'ati (pedagogik aloqaning ijodiy jarayoni) - o'qituvchi va bolaning ijtimoiy - pedagogik o'zaro ta'siri uslublari va ko'nikmalari kiradi. Uning mazmuni turli xil aloqa vositalari orqali ma'lumot almashish, ta'limga ta'sir qilish, shuningdek bolalar o'rtasidagi munosabatlarni tashkil etish tushuniladi. Bundan tashqari, o'qituvchi ushbu jarayonni faollashtiradi, uni tashkil qiladi, uni boshqaradi, kommunikativ pedagogik faoliyatni bashorat qiladi va ta'minlaydi.

Pedagogik improvizatsiya - bu o'qituvchining tinglovchilarning holatlari, xatti-harakatlarini tez va to'g'ri baholash, darhol, ba'zida oldindan mantiqiy asoslarsiz qaror qabul qilish, oldingi tajribaga, pedagogik, maxsus bilimlarga, bilimga asoslangan va intuitiv izlanishlarga asoslangan va o'zgaruvchan sharoitlarda muntazam ravishda o'z faoliyatini tartibga soluvchi qobiliyatidir.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Pedagogik qobiliyat deganda nimani tushunasiz ?
2. Ijodkorlikni o'rganish usullari necha guruhga bo'linadi ?
3. Pedagogik improvizatsiya nima ?
4. Pedagogik texnologiya nima ?
5. Pedagogik faoliyatning professionalligi qanday vazifalarni hal qilishda namoyon bo'ladi ?

XULOSA

Pedagogik diagnostika aniq tashxis turidir, degan xulosaga kelishimiz mumkin, chunki u tashxisning o'ziga xos obyekti va uni tadqiq qilishda o'ziga xos yondashuvga ega. Bu pedagogik faoliyatning barcha bosqichlarida mavjud bo'lgan mustaqil tarkibiy qism; boshqa diagnostika turlaridan farq qiladigan funksiyalar, prinsiplarning mavjudligi bilan tavsiflanadi; maxsus tuzilishga va bir qator o'ziga xos bosqichlarga ega.

Pedagogik diagnostika muhim belgilarning holatini aniqlash uchun zamonaviy, ishonchli qurilmani qurish, qarorlarni qabul qilish algoritmlari va tartiblarini ishlab chiqish, pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilari (maktabgacha ta'lim ma'muriyati, o'qituvchilar, ota-onalar va bolalar) uchun tegishli ko'rsatmalarni tayyorlash bilan shug'ullanadi.

Pedagogik diagnostika (tashxis) - shaxsning tabaqalashtirilgan bilimlari, shaxsni ma'lum bir guruhga va turga ajratiladi. Ushbu yondashuvda bu guruhlar, turlar, guruhchalarning to'liq ro'yxatini tuzish: tibbiyotda - tananing normal ishlashidagi har qanday buzilishlar, texnologiyalarda - obyektlar va tizimlarning turli xil nosozliklari va boshqalar. Pedagogik diagnostika shuningdek, o'quv jarayonini va uning tarkibiy qismlarini oldindan tuzilishini talab qiladi. Ikkinchidan, tashxis individual tizim parametrlarining holati to'g'risidagi ma'lumotlarga asoslanadi. Uchinchidan, pedagogik tashxisning eng qiyin va eng kam rivojlangan daqiqasi bo'lgan qaror qabul qilish hisoblanadi.

Pedagogik jarayonni boshqarish bo'yicha, shuningdek, pedagogik muammoni hal qilish uchun texnologik zanjirning so'nggi bosqichidir. Shu bilan birga, **pedagogik faoliyatning mustaqil tarkibiy qismi bo'lgan pedagogik diagnostika uning barcha darajalarida mavjud: maqsadlarni belgilash, baholash, texnologiyani tanlash, tarkibni loyihalash** va boshqalar.

Diagnostikada pedagogik texnologiya - shakllar, usullar, uslublar, o'qitish usullari, o'quv vositalarining maxsus to'plami va tartibini belgilaydigan pedagogik-psixologik sozlamalar to'plami; bu pedagogik - diagnostik jarayonning tashkiliy va uslubiy vositasidir. Shu bilan birga, pedagogik texnologiya obyekti deganda, pedagogik jarayonni tuzilishining tuzilishi va mantig'i, muayyan prinsiplar va

shartlarga muvofiq pedagogik maqsadlarni amalga oshirish uchun uni tashkil etish usullari tushuniladi.

Diagnostikada pedagogik texnologiya orqali rejalashtirilgan o'quv natijalariga erishish jarayoni bo`lib, bizning tushunishimizcha, texnologiya korreksion natijaga yo'naltirilgan harakatlar va operatsiyalar zanjiri hisoblanadi.

Pedagogik - diagnostik texnologiya - bu ta'lim - tarbiya shakllarini optimallashtirishga qaratilgan texnik va kadrlar zaxiralarini, ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda o'qitish va o'zlashtirishning butun jarayonini yaratish, qo'llash, hamda belgilashning tizimli usulidir.

Pedagogik - diagnostik texnologiya orqali metodlarni, materiallarni, shuningdek ishlatilgan materiallarni baholash vositalarini loyihalashtirish, qo'llash orqali ta'lim samaradorligini oshiruvchi omillarni tahlil qilish orqali ta'lim jarayonini optimallashtirish prinsiplari va usullarini aniqlash mumkin.

Pedagogik - diagnostik o'qitish texnologiyasining mohiyati maktabgacha ta'lim yoki boshqa biron bir ta'lim muassasasining, ayniqsa uning asosiysi - o'quv jarayonini boshqarish mumkinligi g'oyasida yotadi.

Bola xatti-harakatlarining asl sabablarini aniqlash uchun aniq, tez-tez uchraydigan xatti-harakatlarning alomatlarini ko'rsatish kerak, ularning bilimi bola bilan to'g'ri ishlashga va bolaning tartibsizliklarining jiddiyligini aniqlashga imkon beradi, har qanday xatti-harakatlardagi mumkin bo'lgan og'ishlarni baholash mezonlariga tayanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M., Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M., Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shahsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: "O'zbekiston". – 2017.– 102b.
3. Mirziyoyev Sh. M., 7-fevral 2017-yil kuni "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947 sonli farmoni.
4. Mirziyoyev Sh. M., "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. T.:- 2016y. 29-dekabr.
5. Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi.-T.:2018 y.
6. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, -T.:O'zbekiston. 2020 y.
7. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni., - T.:O'zbekiston. 2020 y.
8. Allan Jon. Bola qalbining manzarasi. - Sankt-Peterburg: Dialog - Lotas, 1997 yil.
9. Bojovich L.I., Bolalik davridagi shahsiyat va uning shakllanishi: Psixologik o'rganish. - M., 1986 yil.
10. Butner Kripian., Agressiv bolalar bilan hayot. - M.: Pedagogika, 1991 yil.
11. Zaharov A.I., Bolalardagi nevroz va ularni davolash. - L., 1977 yil.
12. Maksimov V.A., Pedagogicheskaya diagnostika. M.; Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar ta'lim - tarbiyasiga qo`yiladigan davlat talablari. T., 2013.
13. Isard K.E., Tuyg'ular psixologiyasi. - Sankt-Peterburg: Peter, 1999 yil.
14. Kitayev-Smik A.A., Stress psixologiyasi. - M.: Ilmiy, 1983 yil.
15. Klyuyeva N.V., Kasatkina Yu.V. Biz bolalarni muloqot qilishni o'rgatamiz. Xarakter, xushmuomalalik. - Yaroslavl: Taraqqiyot akademiyasi, 1997 yil.
16. Alekseyeva, L. N., Innovatsion texnologiyalar eksperiment manbai sifatida / L. N. Alekseyeva Tarbiyachi. - 2006.
17. Klimenko T.K., Innovatsion ta'lim kelajakdagi tarbiyachini

shakllantirish omili sifatida. Xulosa. Dis Xabarovsk, 2000.
18. Mitina L.M., Tarbiyachi shaxs va professional sifatida (psixologik muammolar) [matn] / L.M. Mitina. - M .: "Ish", 2014.
19. Slastenin V.A., Podymova L.S. Pedagogika: innovatsion faoliyat. M .: IChP "Nashriyot uyi magistri", 2007 yil.
20. Zagvyazinskiy V.P., Didaktik tadqiqotning metodikasi. - M .: Pedagogika, 1982. - 147 b.
21. Pedagogika: darslik. ped. bolalari uchun qo'llanma. P 24 Ed. Yu.K. Babanskiy. - m .: Ta'lim, 1983. - 608 b.
Internet manbalari.
1.http: //student.psi911.com/lektor/pedpsi_035.htm
2.http: //www.ido.edu.ru/psychology/pedagogikal_psychology/2.html
3. (http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1998/985/985126.htm; Borisova EMning "Psixodiagnostika asoslari" maqolasiga qarang).
4. http://www.ziyonet.uz/
5. http://www.google.co.uz/
6. http://www.google.ru/
7.http://www.biotehnolog.ru/
8. https://ru.wikipedia.org/

MUNDARIJA

Kirish..... 3
I.BOB. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni ijtimoiy rivojlanishini tashxis qilish 5
1-MAVZU: Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hulqidagi salbiy holatlarni tashxis qilish 5
2-MAVZU: Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning hulqidagi salbiy holatlarni korreksiyalash. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni ijtimoiy rivojlantirishga oid metodik ishlarni tashkil etish usullari 36
II BOB. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANI O'TKAZISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI 58
1-MAVZU: Pedagogik diagnostika asosida, ta'lim - tarbiya jarayonini rejalashtirishning umumiy jihatlari..... 58
2-MAVZU: Rejalashtirishning asosiy tamoyillari 75
III.BOB. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA ASOSIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI REJALASHTIRISH METODIKASI.... 84
1-MAVZU: Pedagogik diagnostikani o'tkazuvchining shahsiy xususiyatlari 84
2-MAVZU: Pedagogik diagnostikani o'tkazuvchi shaxsning pedagogik odobi va axloqi 99
XULOSA 117
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI..... 119

G.N.Ibragimova, D.A.Choriyeva

MAKTABGACHA TA'LIMDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

Muharrir: Xolsaidov F. B.

Nashriyot litsenziyasi AI №023, 27.10.2018.
Bosishga 30.01.2021. da ruxsat etildi. Bichimi 60x84.
"Times New Roman" garniturasi.
Ofset bosma usulida bosildi.

Shartli bosma tabog'i 8. Nashr bosma tabog'i 7,62.
Adadi 50 nusxa.

"Innovatsiya-Ziyo" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahri, Farhod ko'chasi, 6-a uy.
Tel. +99893 552 11 21

ISBN 978-9943-6793-1-5